

АНОТАЦІЯ

Борбенчук І. М. Виразальні засоби латинської поетичної мови у творчості Катулла. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.14 – класичні мови. Окремі індоєвропейські мови. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2017.

У дисертації здійснено комплексне лінгвістичне дослідження поетичної мови римського поета Гая Валерія Катулла (87–54 рр. до н. е.), що довгий час залишалася поза увагою науковців, зокрема фахівців із класичних мов, а також особливостей функціонування мовновиразальних засобів, які становлять систему світобачення поета, характеризують його індивідуальний стиль та мовну особистість. На сучасному етапі розвитку класичної філології детальний аналіз образів, мотивів, структури, функцій виразальних засобів Гая Валерія Катулла є необхідним, оскільки допомагає у відкритті нових перспектив дослідження поетичних текстів римських авторів. Усебічний аналіз творів Гая Валерія Катулла, поєднаний із вивченням суспільно-історичних, мовно-культурних, естетико-філософських чинників, що сприяли їх написанню, дасть змогу глибше зрозуміти ідейно-естетичні та світоглядні пошуки лірика в контексті розвитку римської літератури.

У роботі конкретизовано теоретичні положення поняття “поетична мова” як специфічної форми образного мислення, що розвивається на фоні національної мови (М. Бахтін, Л. Булаховський, В. Виноградов, В. фон Гумбольд, Б. Ейхенбаум, С. Єрмоленко, Я. Мукаржовський, В. Томашевський, В. Шкловський, Л. Щерба, Р. Якобсон). Вивчення поетичної мови конкретного автора вимагає комплексного розгляду епохи,

літературних та культурних традицій, що впливають на індивідуальний стиль, манеру та творчі методи митця.

Мета роботи полягає у комплексному дослідженні виражальних засобів латинської поетичної мови римського поета I ст. до н. е. Гая Валерія Катулла на різних рівнях.

Об'єктом дослідження є поетична мова Гая Валерія Катулла в контексті розвитку латинської мови I ст. до н. е. Предметом дослідження є функціональні особливості фонетико-стилістичних, лексико-граматичних, образно-тропеїчних виражальних засобів у поезіях Гая Валерія Катулла. Матеріалом дослідження є оригінальні тексти 116 поезій Гая Валерія Катулла загальним обсягом 2300 поетичних рядків.

Літературними відкриттями та нововведеннями Гая Валерія Катулла є розширення жанрів (епігалами, епіллії, епіграми) та розмірів, декілька з них автор увів уперше в римську літературу (гекзаметр, фалекіїв вірш, елегійний дистих, сапфічна строфа, чистий ямбічний триметр, великий асклепідів вірш, галіямб), натомість вживання деяких розмірів обмежив (спондей, пентаметр). Велике значення для римської літератури мали започаткований поетом творчий метод розкриття внутрішнього світу героя через його приватне життя та мотив кохання, які до цього часу були поза увагою римських митців.

Для написання поезій Гай Валерій Катулл використав традиції латинської поетичної мови I ст. до н. е. та зумів збагатити її власними поетичними винаходами. Виразальні засоби поета є досить різноманітними й, функціонуючи на різних мовних рівнях, поєднують у собі ліричність і сарказм, експресію і душевність, народність і високий стиль.

Фонетичні засоби виконують у поезіях стилістичну функцію, а саме сприяють архаїзації та метричним можливостям латинської мови, зокрема вживанню гекзаметра. Водночас вони демонструють індивідуальний стиль поета та його захоплення грецькими традиціями.

До поетичних засобів було віднесено граматичні явища, наявність яких свідчить і про відсутність встановлених норм латинської мови у I ст. до н. е., і про їхнє навмисне вживання зі стилістичних міркувань.

Індивідуалізації стилю автора сприяють також лексичні засоби, зокрема вживання неологізмів, запозичень, вульгаризмів, демінутивів, онімів.

До виражальних засобів латинської поетичної мови були віднесені тропи та фігури, завдяки яким Гаю Валерію Катуллу вдалося створити неперевершені образи, передати свої почуття та настрої, змалювати дійсність у метафоричному значенні. Вибору певних тропеїчних засобів сприяла започаткована поетом тематика, бажання вплинути на підсвідомість читача, надати творам додаткової милозвучності та ритмічності.

Гай Валерій Катулл збагатив латинську поетичну мову авторськими сентенціями. Вони не стали відомими широкому загалу через свою громіздкість, однак їх існування вказує на образне мислення автора, його тонке відчуття мови та здатність до узагальнень. Фразеологізми створюють синонімічні ряди та являють собою авторські нововведення, що передають моральні цінності, міфологічні уявлення та світобачення римлян.

Епілій “Аттіс” займає особливе місце у творчості Гая Валерія Катулла. Досить нетипова тема, яку підняв автор, розкривається завдяки лінгвопоетичним та лінгвостилістичним засобам, які створюють настрої безумства оргій і передають внутрішній стан головного героя. Майстерність поета проявляється й у тому, що читач, відчуваючи розпач, невідворотність долі і приреченість героя, сам ототожнює себе з ним.

Встановлено, що виражальні засоби у поезіях вживаються Гаєм Валерієм Катуллом з певних стилістичних міркувань, надають додаткової експресивності та поетичної образності, характеризують поета як неперевершеного майстра поетичного слова, що своєю творчістю розширив потенціал латинської поетичної мови та сприяв подальшому її розвитку.

Ключові слова: латинська поетична мова, літературний гурток неотериків, виражальні засоби, фонетико-стилістичні особливості, лексико-граматичні особливості, лінгвостилістичні особливості.

SUMMARY

Borbenchuk I. M. Expressive Means of the Latin Poetic Language in Catullus' works. – Manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Candidate of Philology (PhD), speciality 10.02.14 – Classical Languages. Certain Indo-European Languages. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2017.

The thesis is a complex linguistic study of the poetic language of a Roman poet Gaius Valerius Catullus (87–54 BC), which for a long time has been out of the attention of scientists, in particular classical languages specialists, as well as the study of the expressive means viewed as a system reflecting the poet's world outlook, his individual style and linguistic personality. At the present stage of classical philology development a detailed analysis of images, motifs, structures, and functions of Gaius Valerius Catullus' expressive means is quite timely and necessary since it introduces new perspectives in the study of Roman authors' poetic texts. A comprehensive analysis of Gaius Valerius Catullus' works, combined with the study of socio-historical, lingual-and-cultural as well as aesthetic-and-philosophical factors that contributed to their writing, makes it possible to advance a deeper understanding of ideological, aesthetic and worldviews search of the lyrical poet within the context of the Roman literature development.

The dissertation substantiates theoretical grounds of the notion of “poetic language” viewed as a specific form of figurative thinking that develops within the national language (M. Bakhtin, L. Bulakhovskiy, V. Vinogradov, W. von Humboldt, B. Eichenbaum, S. Yermolenko, Y. Mukarzhovskiy, V. Tomashevskiy, V. Shklovsky, L. Scherba, R. Jakobson). The study of the poetic language of a particular author requires a comprehensive analysis of the epoch, literary and cultural traditions that influence his/her individual style, manner and creative methods.

The aim of the work is to perform a comprehensive study of the Latin poetic language expressive means characteristic of Gaius Valerius Catullus – the Roman poet of the Ist century BC.

The object of the research is Gaius Valerius Catullus’ poetic language studied in the context of the Latin language development in the Ist century BC. The subject of the dissertation is the functional specificity of phonetic-and-stylistic, lexical-and-grammatical, and figurative expressive means in Gaius Valerius Catullus’ poetry. The original texts of 116 poems by Gaius Valerius Catullus amounting to 2300 poetic lines comprise the research material.

Literary findings and innovations introduced by Gaius Valerius Catullus comprise the expansion of genres (epithalamia, epillions, epigrams) and sizes, some of them being introduced by the author into the Roman literature for the first time (hexameter, Phalleg poem, elegiac distichous, Sapphic stanza, pure iambic trimeter, great asclepiad’s poem, Hali iambus), and some of them being restricted in use (spondee, pentameters). The paper outlines the fact that the initiated by Gaius Valerius Catullus themes of love and of the character’s inner world depicted through his/her private life, which until then had not been exposed by Roman artists, were of great significance for the Roman literature.

While writing his poetry Gaius Valerius Catullus followed the traditions of the Latin poetic language of the Ist century BC and at the same time enriched it with his own poetic inventions. The poet’s expressive means are quite diverse and,

functioning on different language levels, combine lyricism and sarcasm, expressiveness and serenity, national character and high style.

Phonetic means perform a stylistic function in Catullus' poetry, in particular they serve to advance metric potentials of the Latin language, specifically the use of a hexameter. At the same time, they demonstrate the poet's individual style and his passion for Greek traditions.

Certain grammatical means are also attributed poetic characteristics since their presence in Catullus' poetry indicates both the lack of established norms of the Latin language in the Ist century BC and their deliberate use for stylistic purposes.

The individual features of the author's style are also revealed by lexical means, namely by the use of neologisms, borrowings, vulgarisms, diminutives and homonyms.

The expressive means of the Latin poetic language include different figures of speech, which helped Gaius Valerius Catullus create unsurpassed images, transfer his feelings and mood into poetry, and depict reality in a metaphorical sense. The choice of certain figures of speech was conditioned by the initiated thematic scope, his desire to influence the readers' subconscious as well as to give his poetry additional melodic and rhythmic sounding.

Gaius Valerius Catullus also enriched the Latin poetic language with the author's maxims. They did not become known to the general public because of their bulkiness, however their existence points to the imaginative thinking of the author, his subtle sense of language and ability to generalize. His phraseological units form paradigms of synonyms and represent the author's innovations that convey moral values, mythological representations and worldview of the Romans.

The poetic work "Attis" occupies a special place in Gaius Valerius Catullus' works. A rather non-typical topic raised by the author is revealed mainly through lingua-poetic and lingua-stylistic means, which create the atmosphere of madness of the orgies and convey the inner state of the main character. The mastery of the

poet manifests itself in the fact that the reader, being able to feel the hero's despair, inevitability of destiny and the doom, identifies themselves with him.

The results of the study make it possible to conclude that the expressive means are used by Gaius Valerius Catullus with the stylistic purpose to enhance their expressiveness and poetic figurativeness as well as allow us to characterize Gaius Valerius Catullus as an unsurpassed master of a poetic word whose creativity expanded the capabilities of the Latin poetic language and promoted its further advancement.

Keywords: the Latin poetic language, Neoteric literary circle, expressive means, phonetic-and-stylistic specificity, lexical-and-grammatical features, stylistic features.

Список публікацій здобувача

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Борбенчук І. М. Про спільне та відмінне у поезиці Катулла та Каллімаха / І. М. Борбенчук // Мовні і концептуальні картини світу. – К. : ВД Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 25 – Ч. 1. – С. 79–83.
2. Борбенчук І. М. Вульгаризми і пестливі слова як інновація Г. В. Катулла у латинській поезії / І. М. Борбенчук // *Studia Linguistica*. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2009. – Вип. 2. – С. 68–71.
3. Борбенчук І. М. Місце і значення грецьких слів у латинській поетичній мові (на прикладі лірики Катулла) / І. М. Борбенчук // Мова і культура. – К. : ВД Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 12. – Т. 6. – С. 62–65.
4. Борбенчук І. М. Функціонально-стилістичні особливості авторських сентенцій у творчості Катулла / І. М. Борбенчук // *Studia Linguistica*. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2010. – Вип. 4. – С. 276–280.
5. Борбенчук І. М. Особові займенники як засіб вираження авторського “я” (на матеріалі віршів Катулла) / І. М. Борбенчук // Мова і культура. – К. : ВД Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 13. – Т. 3. – С. 163–168.

6. Борбенчук І. М. Виразальні засоби латинської поетичної мови у творах Г. В. Катулла (на матеріалі епілію “Аттіс”) / І. М. Борбенчук // *Studia Linguistica*. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2014. – Вип. 8. – С.140–145.

Статті в іноземних виданнях:

7. Борбенчук І. М. Лінгвостилістична характеристика політичних епіграм Г. В. Катулла / І. М. Борбенчук // *Science and Education a New Dimension. Philology*, III (12), Issue : 60. – Будапешт, 2015. – С. 20–22.

Тези наукових доповідей:

8. Борбенчук І. М. Еволюція грецьких традицій у творчості Гая Валерія Катулла / І. М. Борбенчук // *Матеріали VII Всеукр. наук. конф. “Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація.”* – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – С. 34–35.

9. Борбенчук І. М. Лексичні та семантичні неологізми у творчості Катулла / І. М. Борбенчук // *Матеріали IX Всеукр. наук. конф. “Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація.”* – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – С. 25–26.

10. Борбенчук І. М. Фонетико-орфографічні особливості поезій Катулла / І. М. Борбенчук // *Сучасні тенденції фонетичних досліджень : Збірник матеріалів Круглого столу.* – К. : Міленіум, 2017. – С. 84–86.

11. Борбенчук І. М. Специфіка поетичної творчості неотериків (на матеріалі латинськомовних текстів) / І. М. Борбенчук // *Сучасна філологія : перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень : Міжнародна науково-практична конференція.* – Одеса : Південноукраїнська організація “Центр філологічних досліджень”, 2017. – С. 65–66.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ВСТУП	12
РОЗДІЛ 1.ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЕТИЧНОЇ МОВИ ЛІТЕРАТУРИ ДАВНЬОГО РИМУ І СТ. ДО Н. Е.	19
1.1 Особистість Гая Валерія Катулла у науковому дискурсі	19
1.2 Еволюція поняття “поетична мова” у лінгвістиці	32
1.3 Розвиток та формування поетичної мови у римській літературі І ст. до н. е.	37
1.3.1 Літературна традиція в Римі у І ст. до н. е.	37
1.3.2 Рольгуртка неотериків як нової літературної течіїу І ст. до н. е.	50
1.4 Поезія Гая Валерія Катулла як унікальне явище римської літератури ...	58
Висновки до розділу 1	64
РОЗДІЛ 2.МОВНОВИРАЖАЛЬНІ ЗАСОБИ У ПОЕЗІЯХ ГАЯ ВАЛЕРІЯ КАТУЛЛА	65
2.1 Фонетико-стилістичні особливості поетичних творів Гая Валерія Катулла	65
2.2 Специфіка граматичних особливостей поетичних творів Гая Валерія Катулла	80
2.2.1 Система іменника	80
2.2.2 Система прикметника	84
2.2.3 Система займенника	85
2.2.4 Система дієслова	93
2.3 Особливості лексичного складу поетичних творів Гая Валерія Катулла.....	97
2.3.1 Стилістичний потенціал неологізмів	97
2.3.1.1 Способи утворення неологізмів	98
2.3.1.2 Види неологізмів	103

2.3.2	Запозичення у системі виражальних засобів	106
2.3.3	Вульгаризми як експресивний засіб	115
2.3.4	Демінутиви у системі поетичного мовлення	119
2.3.5	Особливості вживання онімів	124
	Висновки до розділу 2	127
	РОЗДІЛ 3.ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВІДТВОРЕННЯ ПОЕТИЧНОЇ МОВИ ГАЯ ВАЛЕРІЯ КАТУЛЛА	130
3.1	Використання стилістичних фігур	130
3.1.1	Особливості образно-тропеїчних засобів	131
3.1.2	Специфіка вживання фігур мови	150
3.1.3	Синтаксичні можливості фігур думки	157
3.2	Фразеологізми як мовно-художній засіб поетичних творів.....	170
3.3	Лінгвостилістичні особливості епілію “Аттіс”.....	176
	Висновки до розділу 3	182
	ВИСНОВКИ.....	184
	СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	189
	ДОДАТОК А	211

ВСТУП

Римський поет Гай Валерій Катулл (87–54 рр. до н. е.) відомий у всьому світі як співець кохання, майстер іронічного сарказму і словесної гри, відданий друг і безжалісний викривач ворогів. Щирі неприховані почуття та багатогранність таланту виокремили його з-поміж римських митців, тому його поезія витримала плин часу й до сьогодні викликає інтерес та захоплення. Гая Валерія Катулла без перебільшень можна назвати першим римським поетом, який своєю творчістю сколихнув загубілі душі співгромадян, що за природою були швидше воїнами та державними діячами, ніж творцями високої поезії.

Збережені 116 поезій Катулла є унікальною збіркою, яка демонструє неповторний мовний світ поета та визначається потужним емоційно-експресивним забарвленням. Послідовність творів у збірці була укладена не автором, а невідомим після смерті поета за різними ознаками, а творчий доробок був розподілений за жанровими ознаками: великі твори в “ученому” стилі, дрібні вірші, “витівки” (епіграми, елегії) та “поліметри” (фалекіїв вірш, ямб, сапфічна строфа).

Творчість Катулла вирізняється з-поміж його сучасників завдяки як започаткованому творчому методу розкриття внутрішнього світу героя через його приватне життя та мотив кохання, які до цього часу були поза увагою римських митців, так і літературним іноваціям у поетичних прийомах, жанрах та розмірах.

Поетичний талант Катулла був визнаний ще за його життя, а поезія стала вмиль популярною та знайшла відгуки у серцях практичних і стриманих римлян.

Актуальність дослідження зумовлена потребою комплексного лінгвістичного дослідження поетичної мови римського поета Катулла, що довгий час залишалася поза увагою науковців, зокрема фахівців із класичних

мов, а також особливостей функціонування мовновиражальних засобів, що становить його систему світобачення, визначають індивідуальний стиль та характеризують мовну особистість поета. На сучасному етапі розвитку класичної філології детальний аналіз образів, мотивів структури, функцій виражальних засобів Катулла є необхідним, оскільки допомагає у відкритті нових перспектив дослідження поетичних текстів римських авторів. Усебічний аналіз творів Катулла, поєднаний із вивченням суспільно-історичних, мовно-культурних, естетико-філософських чинників, що сприяли їх написанню, дасть змогу глибше зрозуміти ідейно-естетичні та світоглядні пошуки лірика в контексті розвитку римської літератури.

Художні засоби у поетичних текстах античних авторів висвітлювали О. Дерюгін [62], І. Макар [128], В. Міляевич [139], Р. Оліщук [147], Л. Пашина [150], Л. Скорина [175], Є. Скоробогата [177], А. Содомора [183], Н. Тимейчук [190], І. Франко [205].

Дослідженню окремих аспектів функціонування виражальних засобів у поетичному тексті Катулла присвячені роботи як вітчизняних (І. Мегела [134], О. Сучалкін [187]), так і зарубіжних дослідників (О. Дерюгін [61], В. Дуров [68], Е. Нажотт [142], Т. Пшеніна [162], І.Шталь [219]).

Вагомий внесок у вивчення творчості Катулла був зроблений німецькими (Г. Глюкліх [238], Г. Гендріксон [235], Ф. Гурка [237], Н. Гольцберг [236], В. Кроль [239], С. Райц де Ріварола [244], Е. Штерк [247]) та американськими дослідниками (Ф. Кернс [230], Дж. Квесней і А. Вудмен [243], С. Онетті [242], М. Скіннер [245], С. Строуп [248], Д. Томсон [249]).

Перекладами поетичного доробку Катулла українською мовою займалися М. Зеров [12, 81], Т. Франко [206, 208], М. Борецький [40], Ю. Кузьма [41, 42, 43], А. Содомора [182], О. Страшенко [44].

У ряді теоретичних робіт було досліджено лексико-семантичні та стилісичні особливості поетичної мови (Е. Бенвеніст [11], М. Богданова [15], Ж. Вандрієс [31], Т. Вільчинська [38], Д. Данильчук [57], Т. Ніколаєва [145], Г. Панова [148], В. Пізані [154], В. Семенюк [171], О. Сидоренко [174]) та

безпосередньо їх функціонування у латинських текстах (О. Дерюгін [62], О. Малєїн [129], Н. Корлетяну [101], В. Корнієнко [102], О. Реферовська [164], М. Сенів [173], М. Тарівердієва [188], Й. Тронський [195]).

Незважаючи на це, у вітчизняній філології немає всебічних теоретичних досліджень власне лінгвістичного характеру, в яких предметом аналізу виступають виражальні засоби латинської поетичної мови творів Катулла та відтворюється цілісна картина їх функціонування у поетичному тексті. На сучасному етапі розвитку класичної філології поетика творів Катулла є особливо актуальною, оскільки аналіз образів, функцій, структури, мотивів виражальних засобів у поезії відкриває нові перспективи дослідження поетичних текстів римських авторів. Усебічний аналіз творів Катулла, поєднаний із вивченням культурно-історичних та літературних чинників, що зумовили виникнення поезій, дасть змогу глибше зрозуміти ідейно-естетичні та світоглядні пошуки лірика в контексті розвитку римської літератури.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в межах наукової проблематики кафедри загального мовознавства, класичної філології та неоелліністики Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка та комплексними науково-дослідними темами “Актуальні проблеми філології” (номер державної реєстрації 02 БФ044 – 01) та “Україна і сучасний світ: міжмовний та міжкультурний діалог” (номер державної реєстрації 16 БФ 004-01), що розробляються в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Мета роботи полягає у комплексному дослідженні виражальних засобів латинської поетичної мови римського поета I ст. до н. е. Катулла на різних рівнях.

Досягнення зазначеної мети передбачає виконання таких **завдань**:

- проаналізувати теоретичні праці, що розкривають особистість Катулла;

- систематизувати концептуальні положення сучасних науковців про поняття “поетична мова”;
- розглянути діяльність гуртка неотериків I ст. до н. е. як нового явища у римській літературі в I ст. до н. е.;
- визначити інновації Катулла в системі мовновиражальних засобів ;
- дослідити фонетико-стилістичні, лексико-граматичні, образно-тропеїчні засоби поетичної спадщини Катулла;
- схарактеризувати способи використання Катуллом словотвірного потенціалу латинської мови;
- визначити внесок Катулла у розвиток і збагачення системи виражальних засобів латинської поетичної мови.

Об’єктом дослідження є поетична мова Катулла в контексті розвитку латинської мови періоду I ст. до н. е.

Предметом дослідження є функціональні особливості фонетико-стилістичних, лексико-граматичних, образно-тропеїчних виражальних засобів у поезіях Катулла.

Матеріалом дослідження становлять тексти 116 поезій Катулла мовою оригіналу загальним обсягом 2300 поетичних рядків.

Джерельна база дослідження – збірник віршів Катулла різних видань, зокрема:

Catullus, Gaius Valerius. Hrsg. u. erkl. von Wilhelm Kroll. – 7., Aufl. – Stuttgart : Teubner, 1989;

C. Valerii Catulli Carmina. Recognovit brevique adnotatione critica instruxit R. A. B. Mynors. Oxonii e typographeo clarendoniano. Oxford University Press 1958.

Catulli Tiulli Propertii Carmina. Accedunt Laevii Calvi Cannae Aliorum Reliquiae Et Priapea. Recensuit et praefatus est Lucianus Mueller. Lipsiae in aedibus B.G. Teubneri. MDCCCLXX.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в особливому підході до переосмислення творчості Катулла крізь призму

поетики художніх творів. У дисертації вперше: 1) розглянуто проблеми функціонування виражальних засобів у поезіях Катулла; 2) схарактеризовано індивідуально-авторські лінгвостилістичні засоби та їх функціонування в поетичному тексті; 3) здійснено комплексний аналіз виражальних засобів у мовотворчості Катулла з урахуванням традиційних і новітніх підходів; 4) з'ясовано особливості використання виражальних засобів латинської поетичної мови на різних рівнях; 5) визначено своєрідність лексико-стилістичних засобів створення поетичних образів та сюжетів. Результати дослідження дають змогу розширити відомості про особливості поетичного стилю автора, досягнути поетику творів Катулла, їх мовно-художню систему, компоненти якої у взаємодії становлять цілісну концепцію твору.

Методи дослідження. У дисертаційній роботі використано комплекс лінгвістичних методів: лінгвостилістичного та лінгвопоетичного аналізу для виявлення фонетико-стилістичних, лексико-граматичних, лінгвостилістичних особливостей поетичних творів Катулла; типологічний метод для класифікації та систематизації мовних одиниць та опису їх функціонування в поетичному тексті; контекстуально-інтерпретаційний метод спостереження над словом у поетичному тексті. У роботі також застосовано загальнонаукові методи: класифікація, систематизація та узагальнення з елементами кількісних підрахунків.

Теоретико-методологічна основа дисертації. Загальним методологічним підґрунтям дисертаційної роботи слугують праці з історії та теорії літератури провідних українських вчених – С. Єрмоленко [73], О. Кожушного [97], О. Маленко [130], О. Потєбні [159], О. П'ятецької [163], В. Філінюк [201], Б. Якубського [227]. Також осмислено теоретичний досвід зарубіжних науковців: М. Бахтіна [10], Р. Будагова [29], В. Виноградова [34], В. Гумбольда [54], О. Ейхенбаума [221], Я. Мукаржовського [141], М. Ріффатера [165], Ю. Тинянова [198], В. Шкловського [217], Л. Щерби [220], Р. Якобсона [225], Л. Якубінського [226].

Для встановлення функціонування латинської поетичної мови у I ст. до н. е. були проаналізовані праці сучасних українських лінгвістів-класиків, що різносторонньо вивчали процес розвитку латинської мови від класичного періоду до XVIII ст., а саме Н. Бойко [16], С. Гриценко [138], О. Косіцької [104], О. Кощій [108], М. Ластовець [115], Ф. Луцької-Литвяк [125], В. Миронової [138], О. Ніколаєнко [145], А. Содомори [183], М. Трофимука [196], О. Циганок [210], Л. Шевченко-Савчинської [215], Р. Щербини [138].

Теоретичне значення дослідження полягає в систематизації лінгвістичних розробок у галузі визначення поняття “поетична мова”; в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад дослідження виражальних засобів у поетичному тексті; у характеристиці основних закономірностей та принципів функціонування виражальних засобів у поезіях. Отримані результати узагальнюють вивчення індивідуального стилю Катутла, а матеріали дослідження доповнюють відомості про особливості функціонування латинської поетичної мови у I ст. до н. е.

Практичне значення полягає у можливості використання результатів дослідження в курсах та спецкурсах з історії латинської мови, народної латини, історичної лінгвостилістики, курсах античної літератури та літературознавства. Матеріали дослідження можуть бути застосовані при підготовці навчально-методичних посібників для вищої школи та у перекладацьких студіях.

Структура і обсяг дисертації: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, додатку.

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, актуальність і новизну здійсненого дослідження для вітчизняної класичної філології; сформульовано об’єкт і предмет дослідження; визначено мету і завдання дисертаційної праці, її джерельну базу; з’ясовано теоретичне та практичне значення роботи, можливі варіанти практичного застосування отриманих результатів.

У першому розділі **“Теоретичні засади дослідження поетичної мови літератури давнього Риму I ст. до н. е.”** схарактеризовано особистість Гая Валерія Катулла у науковому дискурсі; систематизовано основні поняття поетичної мови художнього тексту; з’ясовано вплив літературної традиції на формування поетичної мови I ст. до н. е.; узагальнено соціокультурні передумови формування особистості Катулла, джерела та чинники, що визначили специфіку його мовної свідомості; схарактеризовано поезію Гая Валерія Катулла як унікальне явище римської літератури I ст. до н. е.

У другому розділі – **“Мовновиражальні засоби у поезіях Гая Валерія Катулла”** здійснено фонетико-стилістичний, граматичний, лексико-семантичний аналіз поезій Катулла.

У третьому розділі – **“Лінгвостилістичні засоби відтворення поетичної мови Гая Валерія Катулла”** здійснено лінгвостилістичний аналіз творів поета. Увагу зосереджено на вивченні образно-тропеїчних засобів, специфіці вживання фігур мови, синтаксичних можливостях фігур думки. Було розглянуто фразеологізми як мовно-художній засіб поетичних творів та епілія “Аттис” Катулла.

У **Висновках** зроблені теоретичні узагальнення результатів дослідження щодо особливостей вживання виражальних засобів Катулла, сформульовані причини та значення їх вживання, визначена роль Катулла у творенні латинської поетичної мови.

У **Додатку** поданий перелік публікацій за темою дисертації та список конференцій, де було апробовано результати дослідження.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЕТИЧНОЇ МОВИ ЛІТЕРАТУРИ ДАВНЬОГО РИМУ І СТ. ДО Н. Е.

1.1 Особистість Гая Валерія Катулла у науковому дискурсі

Катулла без перебільшень можна назвати першим римським поетом, який передав свої інтимні почуття через поезію. Думки вчених різних часів співпадали в тому, що римлянам для створення поезії бракувало почуттів і натхнення, а для створення епосу – доісторичних народних героїв і власної антропоморфної міфології, адже за природою вони були практичними і займалися війнами та державними справами. Як підкреслив римський історик Тацит, “...римлянин мав від природи грубу і чуттєву натуру; до певної міри він був жорстокий і дикий, тим не менш, був розсудливим і тверезомислячим громадянином, який прагнув облаштувати суспільне життя у найбільш розумний та ефективний спосіб. У такого народу поезія, особливо любовна, не може народжуватися спонтанно; він не матиме таких геніїв любовної лірики, як Сапфо, Івік, Анакреонт і Мімнерм. Римляни не мали відповідних засобів для вираження витонченого кохання” [123, с. 20].

З-поміж римських митців саме Катулл у своїй творчості, що складає поетичну збірку із ста шістнадцяти віршів, вперше передав увесь спектр чуттєвих інтимних переживань людини та у властивій йому манері відобразив тогочасну дійсність і ставлення до неї, чим набув популярності серед співгромадян. Важко переоцінити вплив та значення літературних відкриттів Катулла на римську, а в подальшому і на європейську літературу. Так, натяки на його вірші, окремі запозичення, образи, парафрази зустрічаються в листах Цицерона, творах Варрона Реатинського, філософській поемі Лукреція. Перед ним схилялися такі видатні римські письменники, як Горацій, Проперцій, Овідій, Марціал тощо. Великий знавець

і збирач старовини Авл Гелій (III ст.) назвав Катулла “найвишуканішим серед поетів”, а Пліній Молодший (61/62 – бл. 113 рр.), прагнучи похвалити друга-поета, у своєму листі порівняв його вірші з віршами Катулла як найкращими зразками лірики [218, с. 3].

Незважаючи на те, що Катулл був витіснений видатними поетами “золотого віку” часів Августа, не став “шкільним” письменником, він ще п’ять років після смерті був відомий в античному світі як поет “ученості”, автор ніжної та пристрасної лірики, дошкульних епіграм та в’їдливих інвектив. У своїх творах Катулла згадують письменники доби Імперії, зокрема Тацит (бл. 55–120 рр.) відзначив поезію Катулла як таку, що сповнена образ і зневаги до Цезаря, а Квінтіліан (бл. 35–96 рр.) підкреслив гостроту ямбів Катулла. Перебуваючи у в’язниці, філософ і поет Боецій (бл. 470–524 рр.) створив трактат “Розрада від Філософії”, в якому написав про незалежність і нескореність римського лірика [218, с. 4].

В епоху Середньовіччя ім’я Катулла знову постає у його рідному місті Вероні. Відомий у той час єпископ Ратер сказав, що тримав у руках повний екземпляр віршів Катулла (знаменитий потому Веронський список, архетип більшості Катуллових манускриптів) та читав його вдень та вночі, нехтуючи своїми обов’язками священника. За невідомих обставин цей примірник було втрачено та лише на початку XIV ст. випадково знайдено серед мотлоху в одному з монастирів Верони. Ознайомленим із творчістю античного лірика був також італійський поет Петрарка (1304–1374 рр.).

Творчість Катулла вплинула на розвиток європейської літератури, а сам поет у XV ст. отримав визнання серед гуманістів, які поставили його як “триумвіра кохання” в один ряд із такими римськими митцями, як Проперцій та Тибул. Поезія Катулла і Горация сприяла виникненню естетики французької Плеяди (XVI ст.) [218, с. 4]. Та по-справжньому римський лірик був оцінений у XVIII–XIX ст., коли його твори були перекладені європейськими мовами кращими поетами свого часу – Дж. Байроном, Г. Гете, О. Пушкіним тощо [136, с. 100].

У різні часи переклади окремих віршів поета були зроблені видатним російським філологом і лінгвістом О. Востоковим [90 с. 6], переспіви Катулла зустрічаються у творчих доробках М. Карамзіна та І. Дмитрієва [90, с. 8]. Найбільш повний переклад віршів із коментарями до них був здійснений А.Фетом [90], а окремі поезії – М. Амеліним [86], С. Аптом [94], Я. Голосовкером [94], Ф. Коршом [59], В. Орлом [94], Ф. Петровським [88], А. Піотровським [59], О. Пушкіним [59], В. Соснорою [94], В. Черніговським [94], М. Чернявським [87], С. Шервінським [89] та ін. У свій час російський поет О. Блок порівняв Катулла з О. Пушкіним: “За часів Катіліни жив у Римі “латинський Пушкін” – поет Валерій Катулл” [14, с. 289].

У Києво-Могилянській академії, культурному осередку України XVII – XVIII ст., також знали та вивчали творчість римського лірика. Цей факт підтверджено цитуваннями віршів Катулла професорами теорії поезії в лекційних курсах (Ф. Прокопович “Про поетичне мистецтво три книги” (1715), М. Довгалецький “Сад поетичний” (1735) [124, с. 100] тощо). Крім того, українською мовою вибрані поезії Катулла у різні часи перекладали М. Зеров [12, 56, 70], Т. Франко [206, 208], М. Борецький [40], Ю. Кузьма [41, 42, 43], О. Страшенко [44], А. Содомора [182].

Поезія Катулла вирізняється щирістю почуттів, зверненням до внутрішнього світу особистості та привертає увагу новим сприйняттям життя, переосмисленими грецькими традиціями, літературними розробками та відкриттями. Недаремно німецький історик і філолог Б. Нібур підкреслив, що найбільшим поетом, “...яким володів Рим, був Катулл. Він не шукає слів чи форм: поезія виливається із нього самого; вона у нього та мова, те висловлювання, яке завдається необхідністю; кожне слово у нього – вираження природного почуття. Він повною мірою володіє досконалістю грецьких ліричних поетів і стоїть із ними на одній висоті” [241, с. 127]. Філолог-класик М. Гаспаров виокремив Катулла у порівнянні з іншими видатними римськими ліриками: “Поруч із ним Горацій здається холодним, Овідій – легковажним, Тибулл – млявим, Проперцій – багатослівним ...” [89,

с. 155] Серед великої кількості античних імен Катулл постає як поет “...молодий, галасливий, бешкетний...Завдяки Катуллу ми заглядаємо в античність, як у відчинене вікно...” [156, с. 108].

Особистість Катулла була настільки неординарною, а поезія настільки вражаючою та новою, що процес вивчення творчості поета, розпочатий в античні часи, і сьогодні продовжується в художньому, історичному та лінгвістичному аспектах.

Відомості про Катулла в античних письменників мають форму поодиноких епітетів. Так, Тибулл у “Елегії Лігдама” називає поета вченим (*doctus* – 6,41), Проперцій в елегіях – грайливим і сластолюбним (*lascivus* – V, 87), тоді як у “Епіграмах” Марціала він постає як учений поет-пророк (*doctus vates* – I, 61, 1), ніжний (*tener* – IV, 14, 13, цей епітет вживався по відношенню до елегійних поетів) і чудовий, витончений (*lepidus* – XII, 44, 5) [218, с. 227].

Одним із перших, хто в античні часи згадав Катулла, був письменник і філософ Апулей (бл.124 – бл.180 рр.), який у своїй промові “Апологія” написав про Катулла з погляду критики, наводячи для прикладу цитати та образи з його віршів і запевнив, що прообразом Лесбії була історична постать римської патриціанки Клодії [7].

До ранніх робіт, присвячених біографії Катулла, відноситься “Хроніка” Блаженного Ієроніма (?340–420 рр. до н. е.), на яку посилаються наступні покоління вчених при розгляді даного питання [218, с. 228].

У XVI ст. вийшли два повних видання Катулла – із коментарями А. Мурета (Венеція, 1554) та в редакції І. Скалігера з коментарями А. Мурета (Антверпен, 1582), що мають значення для сучасних дослідників [218, с. 5]. Важливим етапом при дослідженні творчості Катулла було зібрання нечисленних відомостей про його життя. Для цього були вивчені промови і листи Цицерона, біографії Корнелія Непота, роздуми про граматику Харісія та магію Апулея. Так була створена капітальна праця німецького вченого Р. Вестфаля, що збереглася і має цінність у науковому обігу [218, с. 5].

У к. XIX – п. XX ст. з'явилися видання з філологічними коментарями Л. Швабе і Р. Елліса, коментарями Г. Фрідріха і невеликий, але глибокий коментар М. Покровського, а також латинське видання творів Катулла, зроблене М. Шустером і В. Ейзенутом [205, с. 5].

Поруч із філологічним та текстологічно-біографічним напрямками вивчення творів Катулла постали питання визначення літературних витоків, жанрових та тематичних запозичень, стильових особливостей його поезій. Про вплив Греції на творчість Катулла одним із перших написав Г. Лафайє (1894), роздуми про римські традиції сформулював Д. Росс (1969) [205, с. 6].

До різносторонніх аспектів вивчення творчості Катулла можна віднести праці, метою яких було проведення аналогій між творчістю Катулла і європейськими митцями (Т. Байєр [228], Ф. Гурка [237]).

Закономірним є вивчення творчості Катулла у зв'язку з історією Риму, а саме занепадом Римської республіки, політичною ситуацією та партійними угрупованнями в Римі в I ст. до н. е. (М. Машкін [133], Ж.-Н. Робер [166], Л. Утченко [200]).

Незважаючи на двотисячолітню давність і ґрунтовні праці, що стосуються життя і творчості римського поета, інтерес до феномену Катулла в наукових колах не згасає, а навпаки, проявляється у різних напрямках. Відповідно, можна виділити дві групи досліджень:

1) культурно-історичні дослідження (вивчення життєвого шляху поета, хронології написання творів, реальності та достовірності адресатів поезій з погляду політико- історичних та культурних подій);

2) лінгвістичні дослідження (охоплюють дискурс поетичної творчості Катулла, його індивідуальний поетичний стиль – ідіостиль та мовну картину світу поета).

У низці теоретичних робіт були викладені результати вивчення біографії та творчої спадщини Катулла (О. Білецький [12], В. Дюрант [70], О. Спиридон Кархут [85], Е. Нажотт [142], Й. Тронський [193]. Заслужують на увагу навчальні посібники з античної літератури (М. Гаспаров [48],

М. Грабарь-Пассек [1], М. Дератані [59], О. Лосєв [121], В. Миронова [3], І. Мегела [138], В. Пащенко і Н. Пащенко [149], М. Федоров і В. Мірошенкова [4], Н. Чистякова і Н. Вулих [213]), де висвітлені основні моменти життя та творчості поета.

Серед робіт, присвячених творчості Катулла, лєвова доля належить нїмецькому лїтературознавству (Г. Гендрїксон [235], Г. Глюклїх [232], Ф. Гурка [222], В. Кроль [239], С. Райц де Рїварола [244], Е. Штерк [247] тощо). Цїнним теоретичним джерелом слугують дослїдження таких американських учених, як Х. Джоселїн [238], Дж. Квенсей та А. Вудмен [243], Ф. Кернс [230], С. Онетті [242], М. Скіннер [245, 246], С. Струуп [248], Д. Томсон [249].

Одним із важливих моментів при вивченні творчості Катулла була нумерація поезій, зроблена нїмецьким філологом О. Рїзе. Книга “Вірші Катулла” (1884) містила не лише біографію поета, а й латинські тексти у певній послїдовності. Цїєї нумерації, що здїйснена відповідно до конкретних моментів життя Катулла, й надалі дотримуються науковці [90, с. 33].

Талановитий російський поет А. Фет [90] протягом тривалого часу займався перекладами античних авторів на російську мову. Книга “Вірші Катулла”, що вперше вийшла у 1886 році, містила передмову, біографію Катулла, порядкові зноски та назви віршів. Спираючись на численні філологічні дослїдження поезії, А. Фет спорядив книгу коментарями до кожного твору з описами історії виникнення, адресата, особи чи події, що їй присвячений вірш, а також міфологічним словником, що в певній мірі є довідником імен невідомих міфологічних істот, маловідомих варіантів міфів та історичних постатей.

У той же час знаковим в українському науковому обїгу став вихід у Львові книги О. Спиридона Кархута “Вибір з письм римських елегїків” (1911) [85], в якій автор, розглядаючи походження поняття “елегія”, зачислив Катулла до римських елегїків разом з Тибулом, Проперцієм та Овідієм і подав окремі вірші Катулла латиною з українськими назвами, як от

“Присвята Корнелієви Непосови”, “Чар любови”, “До воробця Лесбії”, “На смерть воробця Лесбії”, “Послідна борба в серцю”, “Зарозумілий письмак” тощо, всього 29 віршів.

Популяризації серед українців віршів про кохання і дружбу, дотепних епіграм та сатиричних творів римських поетів сприяли також друковані переклади Тараса Франка, сина видатного українського митця І. Франка. У 1913 році у Львові були опубліковані дві його збірки: “Старе вино в новім місці: Вибір веселих віршів із Катулля, Горація і Марціала”, куди ввійшло 26 віршів Катулла, 9 од і 2 еподи Горація та 34 епіграми Марціала [208] та “З чужої левади”, що містив 8 віршів Катулла, 7 од і 1 епод Горація, 19 епіграм Марціала та 13 віршів Анакреонта [206]. У 1918 році знову ж таки у Львові вийшов третій збірник автора “Збиточний Амор. Переспіви Тараса Франка”, де були розміщені 22 оди Горація, 7 елегій Проперція та 10 – Овідія з його “Любовних елегій” [207]. Характерно, що збірники містять не стільки переклади, скільки вільні переспіви та переробки творів античних ліриків, епіграматистів та елегіків. Навіть назви поезіям, слідуючи власним інтерпретаторським принципам, Т. Франко дав відповідно до їх змісту – “Смерть воробця”, “Поет про себе” (з Катулла); “Лідія і Горацій”, “Соромлива дівчина” (з Горація); “Напудрована красуня”, “Гордовита шляхтянка” (з Марціала).

Великого значення для вивчення творчості Катулла набула стаття проф. М. Дератані “Класична філологія в ССРСР за сорок років” (1957), де автор, підсумовуючи досягнення та відкриття радянських учених, присвячених питанням класичної філології, вказав на такі важливі дослідження, що безпосередньо стосуються античного лірика, а саме: публікація О. Малєіном фрагментів віршів Катулла в бібліотеці Академії наук (1928) [58, с. 59]; вихід у світ масовими тиражами перекладів російською, українською, литовською мовами античних авторів, серед яких був також Катулл; написання робіт, що стосуються творчості Катулла, як от дисертація Н. Вулих “Поезія Катулла (Інтерпретація та стилістичні

спостереження” (1945) та стаття Н. Тимофєєвої “Громадянська лірика Катулла” з оглядом громадянських мотивів у поета та зв'язок його мови із змістом (1953) [58, с. 64].

У контексті вивчення творчого доробку Катулла вбачається доречним розглянути історію римської літератури, зокрема гуртка неотериків, з діяльністю якого було тісно пов'язане життя та творчість поета. Оскільки в основному твори неотериків були втрачені і до наших часів збереглися поодинокі фрагменти, незайвим буде згадати навчальний посібник К. Полонської та Л. Поняєвої “Хрестоматія з ранньої римської літератури” (1984), у якому зібрані оригінальні фрагменти поетичних текстів відомих та маловідомих неотериків [157].

Деякі аспекти виникнення літературних угруповань у Римі висвітлені в роботі французького дослідника Е. Нажотта “Історія латинської літератури від її початку до VI століття нашої ери” (1941), де однією з причин появи неотериків названо захоплення письменниками елліністичною культурою. Римські поети, об'єднані спільними літературними ідеями, читали, тлумачили й перекладали дрібні давньогрецькі поеми, та разом з тим намагалися створювати такі ж. У праці розглянуто жанри та розміри віршів Катулла, проведено лінгвістичний аналіз окремих поезій та пояснено вживання автором архаїзмів, неологізмів, грецизмів та вульгаризмів, демінутивної лексики [142].

Відомий історик літератури Й. Тронський в “Історії античної літератури” (2005) охарактеризував нову літературну течію неотериків та подав основні засади, творчу концепцію угруповання, звернув увагу на витоки його попередників – александрійців. Окрім біографічного викладу життя поета Катулла і характеристики творів дослідник умовно поділив поезію Катулла на три частини: великі твори в “ученому” стилі, дрібні вірші (елегії, епіграми) та “поліметри” [193, с. 339].

Американський філософ В. Дюрант у третьому томі одинадцятитомної праці “Історія цивілізації” – “Цезар і Христос” (1995) – розглянув історію

Риму та невід’ємні її компоненти – римську культуру, мистецтво і літературу. Науковець звернув увагу на важливість творчості Катулла та неотериків, як необхідного явища у римському суспільстві та підкреслив, що це була свого роду літературна революція, що вплинула на політичну ситуацію. Катулл та неотерики протистояли Цезарю, не усвідомлюючи, “...що їх літературний бунт є не що інше, як відображення революційної ситуації, в якій їм довелося жити. Вони втомилися від старих форм у літературі, від бруталності і пихатості Невія та Еннія; вони хотіли оспівувати почуття молодого покоління в нових ліричних розмірах, з витонченістю і вишуканістю форми, яка колись була відома грекам епохи Каллімаха...” [70, с. 171]. В. Дюронт також навів факти реального існування Лесбії, її соціальне положення в Римі та родинні зв’язки, охарактеризував тематико-стилістичні особливості творів Катулла.

Належну увагу особистості Катулла приділив відомий вчений М. Гаспаров у книзі “Гай Валерій Катулл. Книга віршів” (1986), де не лише описав життєвий і творчий шлях поета, а спробував пояснити появу якісно нової літератури в Римі. Автор намагався знайти відповідь на питання вузького вивчення творів Катулла. Однією з причин цього М. Гаспаров назвав занадто велику популярність поета, що призвела до спрощення та схематичного вивчення окремих його віршів на любовну тематику, залишаючи поза увагою серйозну поезію в ученому стилі [89].

У навчальному посібнику “Антична література” (2001) В. Пашенка та Н. Пашенко було висловлено припущення, що підвищений інтерес до поезії сприяв появі у Римі школи неотериків. Особливо увага акцентована на тому, що розвиток нових жанрів у римській літературі є однією із заслуг Катулла. Крім того, автори, намагаючись дати оцінку стосункам, що склалися між Катуллом та Цезарем, спростовують негативне ставлення полководця до поета. Навпаки, на їх думку Цезар захоплювався творчістю Катулла, адже “...розумівся на літературі й високо цінував талант Катулла, неодноразово

пропонував йому престижні посади, але поет незмінно їх відхиляв, найвище цінуючи свою незалежність” [149, с. 549].

Літературознавчому напряму вивчення деяких аспектів творчості Катулла присвячені такі праці українського літературознавця І. Мегели, як “Історія Римської літератури” (2009), “Люблю і ненавиджу” Катулла vs “Ars Amatoria” Овідія” (2014), “Ейдоси літературознавчого дискурсу” (2016).

У монографії “Історія Римської літератури” (2009) І. Мегела проводить текстуальну критику творчої спадщини Катулла, аналізує літературні витоки окремих його творів. Дослідник підкреслює, що творчість поета Катулла – це “...свідома демонстрація презирства до суспільного життя (справи) і повне заглиблення в особисте життя (дозвілля)” [136, с. 95].

Стаття “Люблю і ненавиджу” Катулла vs “Ars Amatoria” Овідія” (2014) І. Мегели присвячена зіставному аналізу любовної лірики давньоримських поетів Катулла і Овідія, де у контексті традиції та новаторства висвітлюються особливості їхньої поезики, жанрова природа поезії, аналізуються тематика і засоби художнього відображення особистих почуттів і любовних хвилювань. Автор вважає поета найближчим “...нам за духом, ніж усі його знамениті послідовники, оскільки залишався у віршах людиною, а не ритором, чесно і талановито розповів про свою любовну пристрасть” [135, с. 21].

Особливість стилю Катулла полягає також у захопленні александрійцями, що відбилося на жанрово-тематичному та лексико-граматичному рівнях. Найчастіше під впливом александрійців науковці вбачають літературні відкриття найвідомішого серед них представника Каллімаха (В. Дюрант [70], О. Лосєв [121], Й.Тронський [193]), проте не відкидають поетичний зв'язок з Архілохом (Г. Гендріксон [235]) та Сапфо (І. Мегела [136]). Стосовно цієї проблеми німецький історик Т. Моммзен, звертаючи увагу на витоки творчості Катулла, сказав наступне: “Катулл за змістом і за формою залежить від Александрійців. Ми знаходимо в його збірці перекладів твори Каллімаха, причому зовсім не найкращі, а скоріше найважчі” [90, с. 19].

У контексті проведення паралелей між творчістю Каллімаха і Катулла вагомих внесок був зроблений російським філологом В. Зав'яловою, яка у дисертаційному дослідженні “Функціонально-стилістичне значення тропів у гімнах Каллімаха” (1977) здійснила комплексний аналіз виражальних засобів поетичної мови давньогрецького поета Каллімаха та визначила систему найпоширеніших поетичних засобів грецького поета. Автор підкреслила, що дослідники частіше пишуть про вплив Каллімаха на творчість Катулла, Проперція, Овідія, Луцилія, ніж власне про художній стиль творів поета Каллімаха [77, с. 1].

У монументальній праці Е. Курціуса “Європейська література і латинське середньовіччя” (2007) при розгляді особливостей жанру епіграми зустрічається посилання на Катулла. Власне, саме з цим античним поетом Е. Курціус пов'язує започаткування традиції вказівки авторства у середньовічному поетичному тексті [113, с. 322].

Деякі літературознавчі питання творчості Катулла висвітлені у іноземних виданнях. Зокрема, праця “Епіграми Катулла в контексті елліністичної поезії” (2007) К. Хартца присвячена розгляду епіграм, що становлять третю основну частину поетичного доробку Катулла. Незважаючи на те, що досить часто епіграми розглядалися в негативних тонах, автор завдяки інтертекстуальним методам довів їхню каллімахівську орієнтованість та спрямованість на елліністичні традиції. Це відкриття дало поштовх для численних інтерпретаційних підходів та розуміння соціальної сфери, в якій жив поет [234].

Праця Ф. Кернса “Римська лірика: збірник статей про Катулла і Горація” (2012) містить близько 30 статей автора, написаних з 1969 до 2010 року. У них, розглядаючи різні аспекти ліричної поезії Катулла і Горація, особлива увага звернена на політичні та релігійні інтереси поетів, їх взаємодію з сучасниками [230].

Різносторонні дослідження містить праця М. Скіннера “Компаньйон для Катулла” (2010), де відображені останні тенденції у вивченні Катулла.

Вважаючи Катулла одним із кращих римських поетів-ліриків, М. Скіннер проаналізував жанри, стиль та поетичні прийоми Катулла, його ключові вірші та групи віршів, розглянув соціально-історичне середовище поета. У роботі містяться оригінальні роздуми та запропоновані нові інтерпретації біографічних даних про поета [246].

Традиційно склалося, що приділяючи увагу історичним та літературознавчим питанням, поза увагою науковців залишаються антропологічно орієнтовані аспекти вивчення дискурсу Катулла.

Першою ластівкою, що вивела дослідження творчості поета на новий рівень, є радянська дослідниця І. Шталь, яка у дисертаційному дослідженні “Людина в поезії Катулла” (1963) розглянула різні аспекти зображення людини в часи римської республіки. Комплексний культурно-історичний аналіз, присвячений світогляду поета, взаємовідносинам Катулла і його друзів з різними політичними силами Риму, розкрив особистість поета, його внутрішній світ, сповнений почуттів та переживань. Таке вивчення привернуло увагу до внутрішнього світу героя у поезіях Катулла та дало поштовх до нового розуміння віршів поета [217].

Дослідження творчості Катулла було продовжено І. Шталь у монографії “Поезія Гая Валерія Катулла” (1977), що вважається першою у радянській науці монографією про римського лірика. Книга є історико-топологічним дослідженням специфіки художнього мислення в цілому і зображення людини, зокрема, у поезії Катулла. Автор зуміла показати його творчість не як результат впливу грецької цивілізації на Рим, але як явище римської художньої самосвідомості, що виникло на римському ґрунті, в римському культурному середовищі, хоча і при безпосередньому впливові грецької цивілізації [218].

У підручнику О. Лосева “Антична література” (2005) увага акцентована на зв’язку поезії з подіями у житті поета, подана класифікація віршів за тематикою (краса, дружба, кохання, поезія), здійснений розподіл поезій за жанрами (твори малих форм та великі твори ліро-епічного циклу), а

також підкреслені художні відкриття Катулла в римській літературі: тематичне, композиційне та стилєве нововведення [121, с. 325–363].

Лінгвістичними дослідженнями творчості Катулла в різні часи займалися Т. Пшеніна [162], С. Раіс де Ріварола [244], частково окремі питання були висвітлені у наукових розвідках А. Фета [90], Е. Нажжота [142], О. Дерюгіна [61], І. Шталь [217].

У праці російського вченого О. Дерюгіна “Основи римського віршування” (1968) були проаналізовані окремі вірші Катулла та подані коментарі до них [61, с. 23–29].

Лінгвостилістичне вивчення поезій Катулла представлене у праці німецької дослідниці С. Раіс де Рівароли “Поетична еквівалентність. Основні методи поетичної форми у Катулла” (1977). Аналізуючи стилістику поезій Катулла, дослідниця визначила роль художнього засобу у поетичному творі та важливість контексту, поза яким не можливо вивчати творчість поета. Так, вона пише, що “...художній засіб не лише прикраса, а й складне утворення, яке існує лише всередині реального контексту і відповідно всередині цього контексту може аналізуватися” [244, с. 8]. Під контекстом розуміється не тільки безпосереднє оточення, але й текстова єдність, що складається із суми формальних засобів та являє собою сітку семантичних відносин. Відповідно, поетичний текст віршів Катулла сприймається як складна структурна єдність, що виявляється у поєднанні рівня вираження й рівня змісту.

Мовна особистість як продукт когнітивної діяльності людини на прикладі дискурсу Катулла була розглянута російським лінгвістом Т. Пшеніною у дисертаційній роботі “Дискурсний опис мовної особистості Катулла” (2000). Вона робить висновок, що аналіз мовної особистості Катулла пояснює деякі особливості інваріантної мовної картини світу, яка була притаманна римському громадянину періоду пізньої Республіки. Це дослідження допомагає виявити своєрідність латинської мовної особистості та встановити роль і значення лексики (грецизмів, неологізмів, вульгаризмів, демінутивної лексики) у творчості Катулла [162].

Ще одним доказом суттєвої зацікавленості сучасників Катуллом та його творчістю є роман “Катулл” (2003) російського письменника В. Проніна, де змальовано життя поета, його пристрасне кохання до Лесбії, складні стосунки з друзями та ворогами. Завдяки численним перекладам віршів Катулла, описам побуту та звичаїв римлян роман передає дух подій, що пов’язані з падінням Римської республіки, та відчутти живий подих тієї далекої епохи [161].

1.2 Еволюція поняття “поетична мова” у лінгвостилістичних концепціях

Поезія з давніх часів існувала у людській свідомості. Стародавні греки називали поезією мистецтво людської мови, куди відносили вірші і прозу, театральну декламацію і суперечку, філософську, судову промову чи привітання другу. З розвитком суспільства змінилося значення і розуміння поезії. У ширшому значенні слово “поезія” є словесною художньою творчістю, а також мистецтвом відображення дійсності в словесних образах. У вузькому розумінні до “поезії” відносяться твори, написані віршами, ритмізованою мовою, це протилежне прозі. До власне поезії належать: художня творчість поетів; окремі поетичні твори, написані ритмізованою мовою, тобто вірші; сукупність віршованих творів народу, певної епохи, суспільної групи. Вжите у переносному значенні слово “поезія” означає щось прекрасне, величне, піднесене, що глибоко впливає на почуття, уяву людини, може її навіть схвилювати [33, с. 1012].

Протиставляти поезію прозі, вказуючи на її специфічність та особливості, почали античні теоретики. Так, у різному призначенні міфічних муз можна вбачати розмежування поетичних жанрів [122, с. 681]. Про натхненних Музою поетів, творців прекрасного, написав у діалозі “Банкет” грецький філософ Платон (427–347 рр. до н. е.) [121, с. 197], а згодом у трактаті “Поетика” грецький вчений Аристотель (384–322 рр. до н. е.) звернув увагу

на мову поезії, художні засоби якої “...зроблять мову не затягнутою і не низькою, а слова загальноживані [нададуть їй] ясності” [121, с. 205]. Ним було визначено важливість ритму, який надає стилю завершеності [5, с. 193]. За Аристотелем поезію могла творити або щедро обдарована природою, або схильна до божевілля людина [121, с. 401]. З цією думкою не погодився римський поет Горацій (65–8 рр. до н. е.), і, сформулювавши теорію поезії у “De arte poetica” (“Про поетичне мистецтво, або Послання до Пізонів”), підкреслив, що для поета є важливим не лише талант, а й майстерність та вміння [121, с. 402].

Один із видатних римських письменників другої половини II ст. до н. е. Г. Луцилій (бл. 168–102 рр. до н. е.) окреслив цілі, що він як поет ставить перед собою [157, с. 131], та розділив призначення вірша і поеми [145, с. 139], а римський поет М. Пакувій (бл. 220–130 рр. до н. е.) кількома рядками висловився про поетичну творчість [157, с. 57]. Великий учений-енциклопедист Т. Варрон (Реатинський, 116–28 рр. до н. е.) у сатурах диференціював поняття “вірш” (poema), “віршування” (poesis) та “віршознавство” (poetice) [157, с. 153].

У XVI–XVII ст. ідеї саме Аристотеля й Горація лягли в основу цілої серії подібних творів у різних країнах, як от “Поетика” (1529) італійського поета Тріссіно, “Поетика” (1561) французького гуманіста Скалігера, “Три міркування про драму” (1660) французького драматурга П. Корнеля, “Мистецтво поетики” (1674) французького поета і критика Буало. Проблемі поезії у співставленні з образотворчими мистецтвами був присвячений трактат “Лаокоон” (1766) німецького критика Лессінга.

При розгляді поезії та властивої їй особливої мови, що є сукупністю певних лінгвістично-стилістичних засобів, постають такі поняття, як “поетична мова”, “поетика”, “лінгвопоетика”, “поетичне мовлення”, що охоплюють та характеризують образ поета, його стиль, манеру письма та естетичні пріоритети творчості. Сучасні підходи до вивчення

лінгвостилістики письменника спонукають до активного огляду та розуміння цих понять у контексті дослідження творчості.

Відповідно, “поетика” у вузькому значенні розуміється як система поетичних форм і принципів, основних стилістичних особливостей, властивих творчості митця чи літературному напрямові [33, с. 1012].

Під лінгвопоетикою розуміється наука “...про взаємодію формальної і змістової будови художнього тексту, про роль мовних елементів у досягненні естетичного ефекту, про тенденції розвитку мови художніх творів у зв’язку зі стильовими напрямами в літературі” [72, с. 85]. А поетична мова є системою “...мовно-виразових засобів, серед них – тропів, стилістичних (риторичних) фігур, орієнтованих на досягнення стилістичного ефекту незвичного вживання вислову і естетизації загальномовного словника. Образність поетичної мови ґрунтується на звуковій, лексико-семантичній, структурно-граматичній організації національної мови” [72, с. 131].

Близьким за змістом до поетичної мови є трактування поетичного мовлення: “Поетичне мовлення – мовлення художньої літератури, позначене підвищеною емоційністю та образністю, насичене тропами, стилістичними фігурами, перейняте шляхетною фонікою. Найбільш притаманне поетичне мовлення ліриці з її яскравими етико-виражальними можливостями, витонченою мелодійністю” [118, с. 558].

На відміну від буденного мовлення, яке також може бути прикрашене тропами й фігурами, поетична мова, створюючись завдяки тропам та фігурам, вибудовує образний світ. Адже поетика – “...це образне бачення світу, мислення образами, це спосіб вираження поетичного змісту поетичною мовою, завжди намагання підняти мову над її утилітарним призначенням до вищої ролі – бути засобом естетичного самовираження автора й естетичного впливу на інших” [132, с. 322].

З виникненням та формуванням на початку ХХ ст. бази лінгвістичних досліджень мови письменника й мови художньої літератури на різних рівнях, з’явилася потреба розмежування власне поняття “поетична мова.” Видатний

вчений-філолог О. Потебня [159] стверджував, що кожна значуща одиниця мови є художнім твором, та виділяв не систему поетичної мови, а поетичну мову як таку. Серед видатних учених, таких як Л. Булаховський [30], В. Виноградов [34, 35], В. фон Гумбольд [54], Л. Щерба [220] тощо, не було одностайності у визначенні поняття “поетична мова”, по-різному розумілося завдання поезики, а відтак і її предмета, об’єкта, методів. Згодом фундатор теорії про художню мову В. Виноградов пояснив це невизначеністю стану науки про поетичну мову [34, с. 50].

Вагомий внесок у розуміння поняття “поетична мова” був зроблений формалістами (В. Томашевський [192], Ю. Тинянов [198], Б. Ейхенбаум [221], В. Шкловський [217], Р. Якобсон [225] та ін.), які первісним предметом обрали не конструкцію поетичного твору, а поетичну мову як особливий специфічний об’єкт дослідження. Ними було запропоновано розмежування звичайної і поетичної мов, засновані на підставі домінування відповідно комунікативної та поетичної функцій. Не лишилась поза увагою формалістів і звукова організація тексту, яку розглядав, зокрема, Л. Якубінський [226].

У розумінні В. Шкловського, який узяв за основу ідеї Аристотеля, поетична мова має характер чужоземної, незвичайної, тобто такої, як сумерійська мова у асирійців чи як латинська у середньовічній Європі. Поетична мова мусить бути піднесеною, як мова народних пісень, близькою до літературної. Обов’язковими для неї є архаїзми, труднощі мови та форми, що ускладнюють вимову [217, с. 68–88].

Р. Якобсон [224] ставив питання про самодостатність поетичної мови, яка визнається специфічною, протиставляється мові звичайній і не залежить від законів її розвитку. Він вбачав особливість поетичної мови в тому, що смислом наділяються будь-які мовні структури (фонетичні, словотворчі, граматичні, ритмічні) [225].

У питанні поетичної мови структураліст Я. Мукаржовський визначав провідну роль теми в поетичному творі, а головною ознакою поетичної мови виділяв її “естетичну”, чи “поетичну” функцію [141].

Відомий філолог М. Бахтін підкреслив, що літературна мова немає нічого спільного з системою поетичної мови, оскільки літературною мовою якого-небудь народу може бути чужа мова. Для прикладу він наводить функціонування латинської мови у середньовічній Європі, яка була особливою мовою поезії, але аж ніяк не поетичною мовою. Латинська мова протягом тривалого часу була інструментом для написання середньовічних поетичних творів, однак вона не стала іншою, як поетична, вона інша як латинська [10, с. 84–116].

Г. Винокур розумів поетичну мову як таку, що використовується в поетичному творі та являє собою особливий стиль мовлення поруч з мовою офіційною, науковою, дипломатичною, військовою. За його переконаннями предметом поезики мав бути опис структури слова і пошуки в ній таких рівнів, які й роблять це слово поетичним [37, с. 70].

На противагу попередників В. Виноградов ретельно підійшов до формулювання об'єкта і завдань художньої (зокрема, поетичної) мови. Об'єктом науки про поетичну мову В. Виноградов визначив не саму мову як специфічне суспільне явище, а поняття про неї або про її особливе застосування, утворене під естетичним кутом зору [35, с. 28–29]. Вивчення художньої мови можливе у поєднанні з дослідженням мови літературних текстів в їх жанрово-стильовій специфіці, часопросторовій локалізації, а також з індивідуально-авторськими особливостями мови конкретного письменника: “Розуміння словесного складу й композиційного рівня художнього твору залежить від правильного висвітлення функціональних особливостей мови художньої літератури у відповідну епоху, від справді наукового тлумачення категорій і понять художньої, зокрема поетичної мови, від знань історичних закономірностей розвитку літературних стилів, від ступеня вивченості індивідуально-поетичного стилю певного автора тощо” [34, с. 169].

Виходячи з численних досліджень науковців про художню мову, слідом за В. Виноградовим поетичну мову варто розуміти як специфічну форму

образного відображення дійсності в її естетичній еволюції на тлі історичного розвитку національної літературної мови [34, с. 169]. Саме ця специфічність поетичної мови була окреслена у працях української дослідниці С. Єрмоленко, яка вважає, що "...поетична мова конденсує, згущує звукові ознаки національної мови, вияскравлює дію її фонетичних законів, використовує семантичну глибину слів, особливості граматичної будови" [73, с. 10]. Відповідно, для вивчення поетичної мови слід зрозуміти усі аспекти суспільно-історичного життя етносу у певний період, знати філософію, культуру, мистецтво відповідної епохи, глибоко проникнути у творчий метод автора та специфіку його індивідуальної словесної майстерності, усвідомити стан літературної мови в конкретний час [130, с. 164].

На фоні лінгвістичних досліджень поетичної мови в останні роки дослідники говорять про індивідуальний стиль автора, для якого використовують поняття "ідіостиль" та "ідіолект", основою розуміння та розмежування яких є теоретико-методологічні праці В. Виноградова [35], Г. Винокура [37], В. фон Гумбольда [54], Б. Ларіна [114], Ю. Лотмана [123] О. Потебні [159]. Серед сучасних вітчизняних науковців, що приділяють увагу аналізу мови як першооснови авторського стилю є С. Єрмоленко [73], Л. Коткова [105], І. Макар [128], О. Маленко [130], Л. Мацько [131], С. Переломова [151], Л. Ставицька [184].

1.3 Розвиток та формування поетичної мови у римській літературі I ст. до н. е.

1.3.1 Літературна традиція в Римі у I ст. до н. е.

Вивчення римської літератури відбувається різноаспектно. У працях багатьох видатних дослідників висвітлені питання, присвячені історичним процесам (В. Дуров [67], В. Дюрант [70], Ж.-Н. Робер [166]), літературознавчим розвідкам (О. Білецький [12], М. Дератані [83], О. Лосєв

[121], І. Мегела [136], Е. Нажотт [142], І. Шталь [218]), текстуальному вивченню творів (К. Полонська і Л. Поняєва [157], В. Зав'ялова [77]). Розвиток суспільства, політичні настрої, тенденції в економіці, взаємини з сусідніми державами, морально-етичні норми та правила у різні часи відображалися у літературі. Відповідно, у I ст. до н. е. на розвиток римської літератури вплинули суспільно-історичні, мовно-культурні та естетико-філософські чинники.

Серед суспільно-історичних причин варто згадати зміни, що торкнулися політичного ладу країни. У I ст. до н. е. у процесі розпаду Римської республіки після смерті Сулли (138–78 рр. до н. е.) до влади прийшли такі видатні політичні діячі, як Гней Помпей (106–48 рр. до н. е.) та Красс (114–53 рр. до н. е.). Об'єднавши сили, вони у 70 р. до н. е. стали консулами і свою діяльність направили на посилення своєї влади та обмеження впливу сенату. Нестабільність політичної ситуації знайшла відголоски в усіх сферах життя римлян, в тому числі й літературі, що відзначилась виникненням нових літературних гуртків та течій, завданням яких було віднайти відповіді на одвічні питання. Тому саме ними запроваджувалася та розроблялася тематика, система жанрів та образів, що, звичайно, відбивалося на процесі становлення норм літературної латинської мови.

До специфічних мовно-культурних та естетико-філософських чинників слід віднести вплив Греції на всі сфери життя Риму – релігію, судово-адміністративний устрій, право, культуру, побут, літературу, філософію, медицину тощо, про що одноголосно заявляють як історики, дослідники античного світу, так і літературознавці з лінгвістами. Безумовним фактом є те, що на римську літературу вплинули грецькі традиції. Це зумовлено перш за все раннім розвитком грецької літератури (VIII ст. до н. е.) порівняно з латинською (III ст. до н. е.). Тому, коли римська література лише зароджувалась, епоха еллінізму стала етапом занепаду для грецької [121, с. 295]. Особливо відчутним вплив став після того, як Греція стала провінцією

Риму. Недарма Горацій з цього приводу сказав: “*Graecia capta ferum victorem cepit et artem tulit in Latium*” – “Полонена Греція підкорила дикого переможця і принесла мистецтво у Лацій”. Однак, на думку дослідниці І. Шталь, “...у римській літературі і культурі не було ні наслідування, ні плагіату (в сучасному розумінні цього слова), було сприйняття й переосмислення” [218, с. 59].

Історично склалося, що латина з різних причин довгий час не використовувалася для написання творів, в тому числі й поетичних. Письменники різних категорій надавали перевагу грецькій мові порівняно з латинською, вважаючи її більш прийнятною для такої справи, а також нарікаючи на “лексичну бідність” рідної мови у порівнянні з грецькою [195, с. 131]. Так, філософ Лукрецій неодноразово у своєму трактаті “*De rerum natura*” говорив “про бідність рідної мови”, яка утруднює передачу деталей епікурейського вчення. Наприклад, на позначення поняття “*атом*” Цицерон створить для нього латинський корелят *individuum* “неподільне”. Через 100 років після Лукреція інший римський письменник Сенека знову вказав на бідність латини, в якій бракує слів на позначення такого основного філософського терміну, як “сутність”. Скарги з приводу недосконалості та обмеженості латинської мови висловлювали також Квінтіліан з Цицероном. Зокрема, Квінтіліан зауважив, що “...лексичне багатство мови визначається не кількістю лексем, зафіксованих у словнику, а їх семантичною потужністю” [195, с. 131].

Однак, не варто применшувати потенціал латинської мови, адже її лексикон навіть у ранній період складався з великої кількості конкретних слів, необхідних для обслуговування примітивного рабовласницького суспільства. Проте на позначення так званих високих матерій власного лексичного складу було замало, та й навіть при називанні дещо простих понять виникали труднощі, наприклад для слова “повітря” було обране *ventus* “вітер”, *клімат* – *caelum* “небо”. Для передачі фізичних і моральних якостей використовувалися найменування тієї частини тіла, діяльність якої

була пов'язана з певною функцією. Наприклад, “дух” (*animus*) позначав “мужність”, “ніс” (*nasus*) – “тонкий смак” і т. д. Віддалені поняття римляни називали конкретними предметам, а абстрактні віддалені поняття, такі як кохання, релігія, вживалися ними у конкретному значенні у формі множини.

В. Дюрант точно відмітив, що латинська мова, як і народ, що нею говорив, була практичною й економною, по-військовому різкою і короткою, а її “...фрази і речення крокували рівним і злагодженим строем до завчасно наміченої мети” [70, с. 83]. Латина поступалася грецькій в образності, гнучкості, здатності до створення складних слів. Незважаючи на те, що Лукрецій і Цицерон жалілися на убогість словника, нестачу в ньому висловлювань, здатних передавати найтонші відтінки думки, тим не менше, ця мова була звучною і прекрасною, її мужня міцність ідеально підходила для створення вірцевих ораторських творів, а її стислість і логічно зв'язана форма зробили латину надійним провідником римського права [70, с. 84].

Протягом тривалого часу римські поети і письменники написанням своїх творів розвивали поетичні засоби латинської мови. Тому, відвоювання позицій латинської мови у сфері вживання та утримання було важким та водночас важливим етапом для становлення певних норм.

На підтвердження вищесказаного доречним буде розглянути вживання латинської мови при написанні літературних творів. Так, перші римські поети – *Лівій Андронік* (бл. 280–204 рр до н. е.), *Гней Невій* (бл. 270–201 рр. до н. е.), *Квінт Енній* (239–169 рр. до н. е.) на відміну від своїх попередників писали латиною, намагаючись удосконалити та розвинути її можливості, створити певні літературні традиції, хоча вплив грецьких традицій відчувався на рівні тем та сюжетів. Серед безпосередніх здобутків Еннія було написання епічної історії Риму плавним гекзаметром, розміром грецької епічної поеми, а не сатурнійським віршем. Еннію приписують також надання латинській мові потенціалу у формі, методах, словнику, тематиці [70, с. 111].

Грецькі традиції у тематиці та сюжетних лініях були відчутними як у прозі, так і в драматургії. Однією з причин, чому римські митці дотримувалися грецької обстановки, характерів, звичаїв, імен був страх перед одним із законів Дванадцяти Таблиць, за яким передбачалася смертна кара за політичну сатиру. Якби не **Плавт (254–184 рр. до н. е.)**, римські правові постанови повністю б вижили “...реалії римського життя із римського театру” [70, с. 112]. У того ж таки Плавта численні грецькі мотиви, однак персонажі говорять яскравою колоритною латинською мовою, близькою до народної розмовної [121, с. 318]. І навпаки, героям **Теренція (бл. 185–159 рр. до н. е.)** притаманна вишукана літературна мова без грубих простонародних висловлювань, з практично відсутніми архаїзмами [121, с. 324]. У комедіях Теренція зустрічається чимало вишуканих рядків і фраз, як от “*hinc illae lacrimae*” (“ось звідки ці сльози”), *quot homines tot sententiae* (“скільки людей, стільки думок”), *fortes fortuna adiuvat* (“смільвим допомагає доля”) та багато інших [70, с. 114]. І хоча для їх розуміння та оцінки потрібне було особливе літературне та філософське чуття, саме про Теренція скажуть, що він “...зробив із латинської мови настільки досконалий інструмент, дякуючи якому в наступному столітті буде можливою проза Цицерона і поезія Вергілія” [70, с. 115].

Першим великим прозаїком, що свідомо вживав латинську мову і відкрито виступав проти нашестя грецьких традицій у римському житті, був **Марк Порцій Катон (234–149 рр. до н. е.)**. Вивчаючи грецьку літературу та філософію, Катон уважав, що ці науки підривають моральні цінності серед молоді та сіють недовіру до давнього батьківського релігійного світосприйняття. У своєму листі до сина він писав, що “...греки – це негідне неспокійне плем’я... Варто цьому народу нагородити Рим своєю літературою, і вона зруйнує тут усе дощенту” [70, с. 117].

Видатний полководець **Емілій Павел (229–169 р. до н. е.)** після перемоги над Персеєм залишив собі лише царську бібліотеку, щоб потім передати своїм дітям. Завдяки батькові сини були знайомі з грецькою

літературою і філософією. Молодшим сином Павла був *Публій Корнелій Сципій Еміліан (184–129 рр. до н. е.)*, відомий у літературі як Сципійон. Він згрупував навколо себе видатних римлян, що цікавилися Грецією, захоплювалися грецькими традиціями та вважали, що “...поширення грецької літератури в Римі мусить послужити тією закваскою, яка дозволить латинській літературі та римському духу піднятися у повній величині” [70, с. 117]. Серед найвідоміших із угруповання був Гай Лелій, мудрець і поет, твори якого вирізнялися справедливими судженнями, красномовством і чистотою стилю. Робота гуртка Сципіона сприяла розвитку римської літератури. Так, спілкування із гуртківцями відбилося на стилі Теренція, а Гай Луцилій навчився надавати своїм сатирам соціальної гостроти та висміювати вади римського суспільства. Грецькими кураторами для гуртка Сципіона були вихідці з грецької аристократії Полібій та Панетій.

Відомий талановитий оратор *Марк Тулій Цицерон (106–43 рр. до н. е.)* розумів значення та масштаби впливу грецької літератури на римську. Через політичні переконання оратор протягом певного часу перебував у Афінах та на острові Родос, де мав змогу вивчати філософію та ораторське мистецтво. Промови ритора Аполлонія Молона вплинули на подальший стиль Цицерона. У своїх трактатах він опонував Платону, говорив про простоту стилю Лісія та силу і піднесеність промов Демосфена.

Лукрецій Карр (1н. I ст. до н. е.) у поемі “De rerum natura” у віршованій формі виклав філософію Епікура, що жив у Греції у IV–III ст. до н. е. У поемі, написаній дактилічним гекзаметром, автор за традицією звернувся до богині Венери та постійно прославляв Епікура. Стилем твору Лукрецій відтворив епічну манеру Емпедокла, ввів грецькі сюжети про Іфігенію в Авліді та згадав матеріалізм Демокріта.

Порівняно з прозою римська поезія не мала такого бурхливого розвитку. Причиною цього може бути як досить раціональне життя римських громадян, так і відсутність “відповідних засобів для вираження витонченого кохання” [135, с. 20]. Однак, як зазначила І. Шталь, факт виникнення лірики

поруч з такими визнаними жанрами римської поезії, як міфологічний і дидактичний, “...свідчить про певні зрушення в суспільній свідомості і естетичних нормативах епохи, про насущну потребу до розкриття і досягнення особистих переживань, внутрішнього світу індивіда” [218, с. 96].

У зв’язку з малою кількістю творів, що збереглися фрагментарно, лірика є менш доступною для аналізу, однак це не стало на заваді для виявлення певних закономірностей у розвитку та становленні поетичних традицій у римській літературі.

Початком виникнення римської поезії можна вважати винайдення власне римського жанру – сатури. Квінтіліан, наголошуючи, що цей жанр не є запозиченням з грецької літератури, підкреслював, що “...сатура – цілком наша” [157, с. 9]. Ці висловлювання дійсні у відношенні до класичної римської сатури у віршах, написаних гекзаметром, однак, сатура Еннія, Луцилія і Варрона все ж таки мала ознаки елліністичних жанрів.

У II ст. до н. е. римська поезія відзначилася появою нової тематики, а саме з’являється інтерес до внутрішнього світу людини з її почуттями та переживаннями, що знову ж таки сприяло ще більшому захопленню елліністичною культурою, де ця тема уже звучала у поетів різних часів, зокрема й у александрійців. Александрійська поезія мала вплив на формування так званих малих жанрів у літературі: епіграми і невеликих ліричних віршів, написаних різними розмірами; ідилії, що тяжіють до буколік; учені поеми дидактичного характеру; епілії, що являють собою невеликі поеми міфологічного змісту.

До перших поетичних творів, де з’являється авторське “я”, відносять анонімні епітафії перших римських поетів, де “я” приховане або виступає під маскою померлого.

Так, *Квінт Енній (239–169 рр. до н. е.)* вільно переробляв трагедії Евріпіда та Есхіла (“Медея”, “Іфігенія”), для епосу “Аннали” у Гомера запозичив образи, поетичні прийоми, виражальні засоби. Його чотири книги сатур, де зустрічаються дидактичні та ліричні вірші, ілюструють грецькі

поетичні традиції. Дослідники поета підкреслюють надзвичайний талант в умілому використанні грецької поезії, епікурейських виразів та поєднання їх з римськими особливостями. Нововведенням Еннія в римській літературі були епіграми.

Перші епіграми в римській літературі датуються серединою і кінцем II ст. до н.е., авторами яких є поети Помпій та Манлій. Вони писали в дусі александрійської поезії, не називаючи конкретних особистостей. Розквіт епіграми припадає на середину I ст. до н.е., коли вона набуває гостроти та іронії, а також з'являється адресат. Епіграми пишуть Цицерон, М. Теренцій Варрон (Реатинський). Окремо виділяються любовні епіграми, авторами яких були поети кінця II ст. Квінт Лутацій Катул, Валерій Едітуй і Порцій Ліцин.

Катул (Q. Lutatius Catulus, бл. 150–87 pp. до н. е.) – політик, маріанець (був з Марієм консулом у 102 р. до н. е.). У діалозі “Про оратора” Цицерон, враховуючи великі заслуги Катула у духовному житті Риму, назвав його “послідовним елінофілом” [157, с. 172]. Збереглися дві епіграми Катула, де можна спостерігати його поетичну техніку. Одна епіграма є наслідуванням Каллімаха у передачі почуттів конкретній особі, однак поет значно глибше передав почуття людини, що боїться піддатися коханню. У другій, можливо, присвяченій актору Росцію в молодості, є порівняння з богами, що нагадує Сапфо.

Валерій Едітуй (Valerius Aedituus) – поет і сучасник Катула. У двох збережених епіграмах поета відчуваються грецькі риси та мотиви, зокрема, стан закоханості, що описаний у стилі Сапфо й александрійців.

Порцій Ліцин (Porcius Licinus) – писав у різних жанрах. У його доробку зустрічаються епіграми в дусі Каллімаха та епіграми буколичного характеру, як у Феокріта.

Гай Луцилій (Lucilius, 180–102 pp. до н. е.) у тридцяти книгах сатур зобразив суспільні вади та чесноти римських громадян, виклав поетико-теоретичні судження. Шістнадцяту книгу автор присвятив ліричним віршам,

зокрема, коханій дівчині Коллірі та своїм почуттям до неї [157, с. 130; 218, с. 96].

Волкацій Седегіт (Volcacijs Sedegitus) написав у віршах поему про поетів (“*Liber de poetis*”). Це був своєрідний “канон поетів”, за яким можна прослідкувати, як змінилися літературні смаки на кінець II ст. до н. е. На перше місце у поемі був поставлений Цецилій Стацій, якому було надано перевагу перед Плавтом, а на останнє – Енній. “Книга” Волкація була наслідуванням аналогічним класифікаціям александрійців.

Однак, з кінця II ст. до н. е. поезія втрачає провідну роль, яку вона мала в літературному процесі попереднього періоду. Така ж тенденція спостерігалася і в Греції, коли у літературі філософсько-риторичного характеру почала переважати проза, витіснивши собою поезію. У римській літературі після Луцилія великих поетів не з’являлося. Старі історичні жанри, епос та драма, використовувалися лише епігонами та любителями поезії в аристократичних колах. Після майже буквального наслідування грецьких зразків в останній вік республіки поети проявили самобутність і оригінальність, хоча повністю не відмовилися від грецьких моделей.

Е. Нахотт називає часом розквіту римської поезії період життя і творчого піднесення *Лукреція (99?–55? рр. до н. е.)*, коли у Римі створюється “...цілий легіон віршомазів і поетичний свербіж набуває епідемічного характеру” [142, с. 360]. Захоплення елліністичною культурою спонукало до читання, перекладу і пояснення дрібних поем, що сотнями з’явилися у александрійську епоху. Це призвело до розуміння того, що римляни також можуть створити стільки ж поетичних творів. У цей період римські поети надавали перевагу елегіям та епіграмам, хоча траплялися випадки створення великих епічних творів. Досить різноманітною була і тематика, наприклад, спогади минулих насолод, смішні риси у ворога чи друга, дотепна думка, що виникла у голові були причиною, щоб взятися за перо і написати кілька рядків вірша, де “...розум знайдеш доволі часто, а поезію значно рідше” [142, с. 361]. Займалися поетичними вправами і видатні постаті Риму, зокрема

Цезар, Цицерон, Гортензій тощо, хоча серед них були і справжні поетичні таланти.

До поезії митці слова активно починають звертатися з середини I ст. до н. е. Ліричні вірші “...пишуть всі, починаючи з поетів і закінчуючи державними діячами” [218, с. 97]. Наприклад, такий невідомий широкому читачеві сучасник Цицерона *Свей (Sueius)* створює ідилії, присвячені розведенню курчат (“Pulli”) та приготуванню їжі (“Moretum”). Еротичні мотиви звучали у поезіях *Левія (L. Leuius, бл. 80 рр. до н. е.)*, *Варрона Атацинського*, у ранніх творах *Марка Брута (85–42 рр. до н. е.)* та *Цезаря (100–44 рр. до н. е.)*. Окрім того, перу Цезаря належить поема про Геракла та поема “Шлях”. Збереглися відгуки на поетичну творчість Теренція та уривок на модну літературно-критичну тему. Зібрані поодинокі відомості про майстрів слова, що своєю творчістю вплинули на розвиток римської поезії та підготували підґрунтя для появи гуртка неотериків. Насамперед це відпущеник Цицерона *М. Тулій Лаврей (Laurea)*, що присвятив панегірик господарю, з якого можна судити про досить скромні поетичні здібності.

Публій Теренцій Варрон Атацинський (P. Terentius Varro Atacinus) – сучасник Катутла, свою творчість розпочав із епосу (поема про війну із секванами). Незважаючи на те, що притримувався елліністичних зразків (“Хореографія”, “Аргонатика”, “Евфемеріди”), у подальшому саме любовними елегіями наблизився до неотериків.

Особливої уваги заслуговують поети *Гней Матій і Левій*, яких називають ще першими або ранніми неотериками [157].

Гней Матій (Gn. Matius) був відомий як перекладач “Іліади” та винахідник такого нового жанру в римській літературі як міміямб. У своїх творах автор намагався показати різноманітні аспекти поетичного зображення та варіювання інтонації поета. Із міміямбів Матія дійшло кілька рядків з описом природи, моралізаторськими роздумами з приводу людських слабкостей, захопленням розкошами, зображенням любовної пристрасті тощо.

Левій (Laevius) був автором еротичних поем, названих на грецьку манеру “Еротопегнії” (“Любовні забави”). Вважається, що ці поеми склали не менше шести книг і називалися іменами міфологічних персонажів: “Адоніс”, “Алкеста”, “Єлена”, “Іно”, “Кентаври”, “Протесілаодамія”. Перу Левія приписують фігурну поему “Фенікс”, рядки якої, як це було у александрійців, розміщувалися в такий спосіб, що утворювали певний узор. Левій зобразив героїв Гомера і грецьких трагіків, наділивши їх новими у літературі рисами, а саме: на місці величних і простих міфологічних персонажів з’явилися живі і кокетливі жіночі образи, що захоплювали своєю витонченістю і щирістю почуттів.

Суспільно-політичні події I ст. до н. е. вкотре змусили римську літературу звернутися до світогляду та стилістичних норм еллінізму. Грецькі традиції проникали в Рим і раніше (комедія, красномовство, діатриба), однак характерним і визначним у цей час стало тяжіння власне до александрійської поезії, відголоски якої й раніше мали місце у римській поезії.

Науковці вказують, що розквіт александрійської школи припадає на I п. III ст. до н. е. Найвідомішими її представниками були *Феокріт, Лікофрон, Арат, Філіт, Асклепіад*, але центральною фігурою і, по суті, основоположником вважається *Каллімах із Кірени (бл. 310–240 рр. до н. е.)*. Незважаючи на те, що поети проживали в різних куточках елліністичного світу, вони формально були об’єднані спільними літературними інтересами та вподобаннями.

Серед творчих засад александрійців науковці (М. Дератані [83], О. Лосєв [121], І. Мегела [136], Й. Тронський [193], Н. Чистякова та Н. Вулих [213] тощо) одностайно виділяють аполітизм, суть якого полягала у звуженні політичної теми, що використовувалась александрійцями лише у творах, де безпосередньо прославляли монарха, придворних чи полководців. Увага приділялася окремій особистості та її сімейно-побутовим стосункам. Специфічним прийомом александрійців була “ученість”, що виявилась у використанні невідомих міфів та натяків на них, у вживанні цитат давніх

письменників, шліфуванні та досконаленні мови написання. Постійне прагнення до оригінальності і неповторності порівняно з іншими поетами спонукало авторів до перенавантаження творів деталями з різних галузей науки й вимагали від читача певної обізнаності, щоб зрозуміти ідею та смисл поезії. Александрійці переосмислювали давні легенди та перекази, а поруч з міфами повсякчас створювали культу померлих монархів.

Більшість представників александрійської школи вважали, що майбутнє літератури саме за малими формами поезії й, відповідно, намагалися уникати великих епічних поем.

Як уже зазначалося, найвідомішим та найталановитішим представником александрійської школи був Каллімах із Кірені (III ст. до н. е.), творча спадщина якого у Візантії нараховувала близько 800 поезій. Із них до нашого часу уціліла незначна частина рукописів, проте цього достатньо, щоб мати уявлення про александрійців як унікальне явище грецької літератури.

Слідуючи основним положенням александрійців, у віршах Каллімаха наявна тенденція до ігнорування великих соціальних тем, а головним героєм є індивід з особистими почуттями та внутрішнім світом. Він виступав проти великих форм у поезії, вважаючи, що для вираження думок, почуттів достатньо і малих літературних жанрів. У поета зустрічаються ямби (в їх основу був покладений міфологічний сюжет з елементами фольклору), епіграми (були посвятою певній особі), та гімни (не мали ніякого відношення до релігії та культових святкувань, у них присутній політичний мотив або світський літературний характер). Власним досягненням Каллімаха було створення нового жанру – епілію, який у якості малого епосу повністю відповідав його літературним смакам. Серед метричних розмірів поет виділив гекзаметр.

Характерна риса віршів александрійців – “ученість” – у Каллімаха знайшла відображення у витонченості та шліфуванні мови, цитуванні давніх авторів, використанні великої кількості натяків та переказах невідомих міфів.

Відповідно до творчих засад александрійців, усі поетичні твори Каллімаха мають міфологічну основу. Та автор, обираючи найменш відомі міфи та ускладнюючи їх найдавнішими деталями та подробицями, поєднав з фольклорними елементами, піддавши їх для цього літературній обробці та новому прочитанню. Слід зауважити, що для розуміння сюжетних ліній, описаних в поезіях Каллімаха, тогочасний читач мав бути обізнаний в історії та географії, добре орієнтуватись у міфах, причому знати різні варіанти їх трактування. Крім того, грецький поет звернувся до людини як до особистості з її внутрішнім світом та власними переживаннями, що і пов'язало поезію Каллімаха та александрійців із життям.

Однак, не лише жанрово-тематичні новації Каллімаха привертали увагу римських читачів та спонукали римських поетів до наслідування. Велике значення мали лінгвостилістичні засоби, що використав грецький поет для передачі власних думок та почуттів, що і призвело до такої популярності.

У дисертаційному дослідженні В. Зав'ялової (1977), присвяченому творчості Каллімаха, основна увага акцентована на художньо-виражальних засобах, що характеризують поетичний стиль автора. У роботі висловлюється думка, що саме мова є відображенням особистих смаків Каллімаха та його новаторства у літературі: “Ні одна сторона художнього твору не відображає так ясно і об'єктивно особисті погляди та смаки автора, його новаторські тенденції і впливи у літературній традиції, як мова” [77, с. 2]. Серед виражальних засобів, що розглядаються крізь призму загальних принципів елліністичної поезики, у гімнах Каллімаха були виділені метафора, метонімія та антономазія, що мають функціонально-стилістичне значення та підкреслюють художньо-естетичні принципи творчості поета.

Витончений психологізм, підкреслена ученість, майстерне поєднання реалістичних описів деталей з “людською” спрямованістю у образності та сучасні історичні та політичні події – ці основні тенденції александрійців й окремо Каллімаха знайшли прихильників серед римських письменників. Латинською мовою з'являються любовні епіграми й учено-міфологічні

поеми, міміямби та ідилії, навіть фігурні вірші. Поезія нової якості стала невід’ємним елементом і відіграла важливу роль у розвитку римської літератури I ст. до н. е.

1.3.2 Роль гуртка неотериків для римської літератури I ст. до н. е.

Діяльність гуртка неотериків такі дослідники, як М. Гаспаров [48], В. Дюрант [70], М. Деретані [83], Е. Нажотт [142], Й. Тронський [193], І. Шталь [218] розглядають як невід’ємну складову творчості поета Катулла.

Писемні поетичні доробки неотериків збереглися фрагментарно, досить часто у поодиноких рядках, або навіть у згадках інших авторів. У зв’язку з цим незайвим буде згадати навчальний посібник К. Полонської та Л. Поняєвої “Хрестоматія з ранньої римської літератури” [157], де зібрані оригінальні фрагменти поетичних текстів відомих та маловідомих неотериків, що дають можливість їх прочитання і коментування. Одак для лексико-стилістичного та жанрово-тематичного аналізу все ж таки цього мовного матеріалу не достатньо.

Виникненню гуртка неотериків сприяли як зовнішні, так і внутрішні чинники. Так, панування Римської держави на Середземномор’ї, стікання великої кількості рабів у столицю змінило відношення заможних римських громадян до життя. Якщо раніше основним заняттям для римлян було ведення війни, праця на землі, управління справами общини, то тепер вони могли не займатися звичними справами, оскільки на війні були задіяні професіональні солдати, землю обробляли полонені раби, а політика перетворилася на боротьбу за владу. Враховуючи політичні зміни та появу достатку навіть у середніх класів громадян, однією з причин появи гуртка неотериків є вільний час – дозвілля, – який треба було чимось заповнити, та прагнення молоді відшукати себе серед різних спокус, відкидаючи при цьому звички і традиції старшого покоління. Для римлян було нормальним явищем, що молодь розважалася на повну, що передбачало гучні застілля серед сміху

та гамору з великою кількістю вина та гетер. Маючи у розпорядженні вільний час, вони збиралися, щоб писати з нудьги та заради розваги, вважаючи цю справу гідною для чоловіків свого кола [89]. З іншої боку, причиною виникнення гуртка неотериків було захоплення александрійською поезією і прагненням створити власну, не гіршу, що призвело до появи великої кількості віршомазів, серед яких виокремились талановиті молоді чоловіки, об'єднаних спільною метою [142, с. 360].

На фоні елліністичних літературно-естетичних засад у 50-х рр. I ст. до н. е. у Римі з'явилася нова літературна течія, що об'єднала “золоту молодь” спільними ідеями та конкретною літературною програмою. Ідеологом і центральною фігурою гуртка став поет і граматик Валерій Катон, а найвідомішими серед них були Ліциній Кальв, Квінт Корніфацій, Квінтілій Вар, Фурій Бібакул, Гай Гельвій Цінна, Гай Валерій Катулл, Гортензій Гортал тощо. В основному це були молоді поети, у переважній більшості вихідці з Цизальпійської Галії. Цицерон назвав їх “новими поетами” – “poetae novi”, що по-грецьки звучить як “neoteroi”, звідки і пішла назва цього гуртка – “неотерики”. Іншою, менш відомою назвою є “евфоріонові співці”, за ім'ям темного і “ученого” Евфоріона із Халкіді [193, с. 338]. Неотерики виступили з літературною програмою, що повторювала принципи александрійця Каллімаха, а саме відмовилися від великих форм, епосу і драми; розробляли малі жанри – епілій, епіграму, елегію. Щоб надати творам рис “ученості”, свідомо обирали маловідомі варіанти міфів, наповнювали вірші натяками, прихованими цитатами і запозиченнями з інших авторів. Цитати розглядалися як літературний комплімент, як визнання літературної майстерності та стилю цитованого автора. При виборі міфів неотерики зупинялися на варіантах, де можна було двояко трактувати сюжет та розгорнути патетику на любовну тему.

На відміну від александрійців, гурток неотериків не був формальним об'єднанням, оскільки його учасники, однаково розуміючи завдання літератури, постійно підтримували контакти один з одним, разом проводили

дозвілля, влаштовували зустрічі декламації своїх віршів. Важливу роль на таких зібраннях відводили учителям, що прагнули навчити якомога більше осіб поетичній майстерності. “Учителі та учні збиралися; існували приміщення, куди вони приходили читати свої твори, заохочувати один одного, дати пораду, а також, звісно, дошкулити один одному” [142, с. 361]. Серед відомих та шанованих вчителів був Публій Валерій Катон, що вважався також духовним наставником та автором програми неотериків.

Однак, зібрання були не такі вже і наївні, як може здатися на перший погляд. Насправді, це були застольні банкети, де п'яні чоловіки обговорювали власні справи, почуття, любовні походеньки, – тобто все, чим жили. Це була “гра, нарочита бравада, юнацьке бешкетування” [89, с. 163]. На банкетах піднімалися найрізноманітніші теми від любовних походеньок до політичних скандалів, що піддавалися публічному обговорюванню та висміюванню. Складаючи коротенькі епіграми, що найкраще передавали грайливий настрій, неотерики протистояли самому Цезарю і старій моралі. Прагнучи легкості та витонченості, вони хотіли оспівувати почуття молодого покоління. Своім літературним бунтом неотерики “...проголосили святість інстинкту, невинність бажання і велич марнотратства” [70, с. 171].

На превеликий жаль, інформація про життя поетів-неотериків майже відсутня, а з поетичної спадщини дійшла невелика кількість творів, що являють собою переважно поодинокі рядки або критичні згадки про них у творах античних письменників.

Як зазначалося, “теоретичним вождем” гуртка був поет і граматики **Публій Валерій Катон** (бл. 100–20 рр. до н. е.), старший і визнаний авторитет серед неотериків. Катон видав поезію Луцилія, писав твори з граматики, був автором кількох епіліїв. Власне твори Катона не збереглися, але відгуки на його творчість зустрічаються у творах інших поетів про його філософські трактати “Лідія” та “Диктина”, сповнені вченістю, еротикою та міфологічними натяками [121, с. 353].

Гай Ліциній Кальв (82–47 рр. до н. е.) – нащадок давнього багатого роду, син оратора і аналітика Гая Ліцинія Макра, що був трибуном у 73 р. до н. е. Кальв не зробив ораторської чи політичної кар'єри через малий зріст і проблеми зі здоров'ям, однак часто виступав, мав блискучу репутацію. Він був юристом, поетом і кращим другом Катулла. М. Гаспаров назвав Кальва засновником гуртка неотериків та підкреслив, що це було його творіння. Поетичний талант Кальва високо цінував Цицерон, з яким той виступав у сенаті проти спільних суперників (у лютому 56 р. до н. е. на процесі Сестія вони разом звинувачували цезар'янця Ватинія) [218, с. 19]. Кальв був також автором епіграм проти Цезаря і Помпея та тричі виголошував промови проти прибічника Цезаря Ватинія (58, 56, 54 рр. до н. е.). [218, с. 27]. До нашого часу дійшла епіграма на Помпея, де автор тонко натякає про любов Помпея до чоловіків: *Magnus, quem metuum omnes, digito caput uno / Scalpit: quit credas hunc sibi velle? Virum.* [157, с. 170] “Помпей, викликаючи у всіх жах, голову пальцем / шкрябає. У що ти віриш і що собі бажаєш? Мужа.” (Пер. вл.)

У елегіях Кальв оспівав свою дружину Квінтілію і, страждаючи після її смерті, присвятив їй сповнену ніжних почуттів епітафію: *...cum iam fulva cinis fuero... / Forsitan hoc etiam gaudeat ipsa cinis.* [157, с. 186] “...коли я буду прахом золотим... / Можливо, хоч цьому буде радий сам твій прах.” (Пер. вл.)

Поет захоплювався написанням епіграм, й вважається, що саме він був зачинателем цього жанру в римській літературі: *Et leges sanctas docuit et cara iugvit / Corpora conubiis et magnas condidit urbes* [157, с. 186] “І святим навчила законам, і ніжні тіла / Поєднала шлюбом, і заснувала великі міста.” (Пер. вл.)

Збереглися фрагменти із віршів Кальва: 1) про невідомого Курія: *...Et calcis Curius pereruditus...* [157, с. 188] *Курій, що в гру кості перевчився...* (Пер. вл.); 2) про чоловіка, який *...Durum rus fugit et laboriosum* [157, с. 188] “Біжить від села суворого і працюовитого” (Пер. вл.); 3) уривок, що вирізняється ніжністю та витонченістю: *Lilium, vaga candido / Nympha quod*

secet ungui... [157, с. 188] “Мандруючи, білим нігтем / Німфа лілію ріже...”
(Пер. вл.)

Марк Фурій Бібакул (нар. бл. 80 р. до н. е.) – талановитий поет родом із Кремени, майстер дошкульних політичних епіграм, присвячених Цезарю, а пізніше й Октавіану Августу. Горацій у свій час висміяв поета з таким іменем, що склав погану поему про Мемнона і написав смішні гекзаметри про Альпи. Однак, на думку Е. Назотта, це міг бути й інший поет: “Не можна сказати напевне, що це наш Бібакул... якщо він написав погані гекзаметри, зате він дав прекрасні ямби, і Квінтіліан ставив його поруч з Горацієм і Катуллом за його в’їдливий сміх” [142, с. 362]. І справді, Бібакул прославився, як один з найкращих ямбічних поетів Риму. Він був також автором поеми “Анали”, з якої до наших часів дійшли поодинокі рядки. Збереглися також три зв’язних уривки із збірника “Ludicra” (“Жарти”) про Катона:

*1. Cato Grammaticus, Latina Siren,
Qui solus legit ac facit poetas.* [157, с. 184]
Граматик Катон, Сирена латинська,
Він один читає і створює поетів.
(Пер. вл.)

*2. Catonis modo, Galle, Tusculanum
Tota creditor urbe venditabat.
Mirati sumus unicum magistrum,
Summum grammaticum, optimum
poetam
Omnes solver posse quaestiones,
Unum deficere expedire nomen:
En cor Zenodoti, en iecur Cratetis!*
[157, с. 184]
Гале, лише Тускулан Катона
Продав кредитор із того міста.
Ми здивовані, що такий наставник,
Знаменитий граматик, найкращий
поет
Міг розв’язати всі питання,
Втратив, щоб приготувати одне
ім’я: Ось розум Зенодота, ось дух
Кратеса! (Пер. вл.)

*3. Si quis forte mei domum Catonis,
Depictas minio assulas, et illos

Custodis videt hortulos Priapi,
Miratur, quibus ille disciplinis
Tantam sit patientiam assecutus,
Quem tres cauliculi, selibra farris,*
Якщо хтось випадково побачить
будинок мого Катона, схований
уламками,
І садочки охоронця Пріапа,
Подивується, як такими науками
Він дійшов до великого уміння,
Три бадилінки, пів фунта муки,

майбутню подорож Полліона в Грецію та Азію, описує, що зможе побачити мандрівник. Він вживає ім'я Беліди, маючи на увазі Єгипет, Афіни називає містом Кекропа (за ім'ям легендарного засновника), а Фіви – містом тирійця Кадма.

Nec tam donorum ingenteis mirabere Не подивуються на ті дари, гори
acervos яких
Innumerabilibus congestos undique У не перераховані назбирались давні
saeculis віки
Iam inde a Belidis natalique urbis ab З того року від народження міста
anno, Белідів,
Cecropis atque alta Tyrii iam ab origine І Кекропи, а також від заснування
Cadmi. [157, с. 186] Тирійця Кадми. (Пер. вл.)

Цінна писав також еротичні вірші та послання друзям. У одному із уривків, який завдяки гекзаметру передає враження від верхової їзди, йдеться мова про подорож: *At nunc te Cenitana per salicta / Bigit raeda rapit citata panis.* [157, с. 186] “А мене повз вербняку Ценоманського / Везе підвода на карликових мулах.” (Пер. вл.)

Тіцида (Ticidas) – маловідомий неотеорик, автор ліричних віршів. Захоплюючись вченістю Катона, відгукнувся у поетичній манері про епілій “Лідія” Катона: *Lydia doctorum maxima cura liber.* [157, с. 186] “Книга Лідія є велике зусилля учених.” (Пер. вл.)

Інший фрагмент із гіменею: *Felix lectule talibus / Sole amoribus.* [157, с. 186] “Щасливий таким коханням / в самотньому ложі.” (Пер. вл.)

Конфіцій – маловідомий неотерик був другом і кореспондентом Цицерона.

Целій Руф – неотерик і талановитий оратор, що захищав у 56 р. до н. е. Цицерона на процесі проти Клодія [218, с. 20].

У “Хрестоматії з ранньої римської літератури” К. Полонської та Л. Поняєвої зібрані фрагменти поезій неотериків, імена яких історія не зберегла. З існування цих творів можна припустити, що кількість осіб гуртка точно не встановлена і вона значно більша, ніж про це зазвичай говорять

науковці. Можливо, ідеї та принципи гуртка були привабливими та цікавими для римлян, однак їхнє соціальне положення вимагало таємності й деякі заможні громадяни вправлялися у написанні та наслідуванні неотериків, не надаючи розголосу про свої захоплення.

Серед цих фрагментів зустрічаються такі:

1) в елегійному дистиху невідомого автора йдеться про архаїчний стиль історика Гая Саллюстія Кріспа: *Et verba antiqui Catonis, / Crispe, Iugurthinae conditor historiae.* [157, с. 178] “І ці слова давнього Катона, / Кріспе, авторе Югуртинської історії.” (Пер. вл.)

2) звернення до місяця: *Luna, quaeso lavidus periuria volgi, / Seu Cretaea magis seu tu Dictynna vocaris...*[157, с. 188] “Ти, місяцю, один бачиш гріхи народу, / Чи тебе називають Кретея, чи Диктинна...” (Пер. вл.)

3) любовний вірш: *Vivis, ludis, haves, amas, amaris...*[157, с. 188] “Живеш, веселишся, радієш, кохаєш, кохають тебе...” (Пер. вл.)

4) уривок про Феба-Аполлона, який керує вогненною колісницею: *Nas qua sol vagus igneas habenas / Immitit propius volatque terrae.*[157, с. 188] “Де вогненні віжки відпускає / І низько над землею блукає сонце.” (Пер. вл.)

5) фрагмент, присвячений Калісто, що за легендою була перетворена Герою на медведицю:

<i>Tuque Lycaonio prognata e semine</i>	<i>Ти, що була народжена від</i>
<i>nymphe,</i>	<i>Лікаонового сім'я, німфа,</i>
<i>Quam gelido raptam de vertice</i>	<i>Що захоплена раптом холодною</i>
<i>Nonacrinae...</i>	<i>вершиною Нонакійською...</i>
<i>Ausa suae quia sit quondam succumbere</i>	<i>Бо насмілилась ти з її вихованкою</i>
<i>alutnae.</i> [157, с. 188]	<i>сперечатися.</i> (Пер. вл.)

6) вишукано-музичний рядок, що вказує на зв'язок александрійської та італійської поезії: *O qui chelyn Canoram plectro regit Italo.* [157, с. 188] “Канонічні струни італійським правиш смичком.” (Пер. вл.)

Попри незначну кількість оригінального поетичного матеріалу вищенаведені фрагменти демонструють основні поетичні принципи неотериків, такі як відмова від великих форм (епос та драма), розробка малих

жанрів (елегія, епіграма, ямб) та надання творам рис так званої “ученості”. Виконаний аналіз поезій неотериків дозволив узагальнити, що вони набувають ознак “ученості”, насамперед, завдяки свідомому обранню маловідомих варіантів міфів, вживанню натяків і прихованих цитат інших авторів, використанню географізмів та міфологізмів [20, с. 65]. Творчість неотериків вирізняється також особливою тематикою, що була започаткована ними в римській літературі. Так, в епіграмах поети часто висміювали римську владу, вказуючи на аморальність у сексуальних стосунках її представників, зверталися до чуттєвого внутрішнього світу людини, що надавало ліриці ширості та відвертості.

1.4 Поезія Гая Валерія Катулла як унікальне явище римської літератури.

Катулл був улюбленцем публіки у всі часи. Так склалося, що життя поета у переважній більшості розглядали під призмою історії кохання із світською левицею Лесбією, а присвячені їй вірші, штучно розташовані у послідовності любовного роману, читалися охочіше порівняно з іншими творами поета.

Унікальність творчості Катулла полягає також у тому, що саме з неї можна черпати відомості про бурхливе і разом з тим коротке життя поета. Власне, науковці саме в такий спосіб і встановили повну картину основних моментів, дружніх стосунків, почуттів Катулла. Завдяки поезії можна змалювати не лише конкретні події, а й характер поета, його почуття до жінки, друзів, у певній мірі передати дух римського суспільства у I ст. до н. е.

Як не дивно, та про життя Катулла відомостей небагато, в основному через утаємничений спосіб життя поета. Відвертий і щирий у віршах, Катулл умів майстерно приховувати свої найпотаємніші думки й бажання. Тому у підручниках з античної літератури основні моменти життя поета подаються схематично та доволі скупо.

Катулл був родом із міста Верони, що в Цизальпійській Галії. Про свою батьківщину говорив як сам поет, так і інші античні поети, зокрема Овідій і Марціал. Батько поета був заможною і поважною людиною, займав чільне місце серед Веронської знаті, водив знайомство із самим Цезарем. Маючи віллу на Сирмійському півострові поблизу Гардського озера, він матеріально підтримував сина в столиці.

Точної інформації про рік народження та смерті поета немає, однак, беручи до уваги хронологію написання творів поетом, Й. Тронський, А. Фет та ін. припускають, що Катулл народився за консульства Л. Корнелія Цінни, а оскільки той вперше був консулом у 87 р. до н. е., а вдруге у 84 р. до н. е., то один із цих років можна вважати роком народження поета. Є свідчення, що Катулл прожив недовго після своїх тридцяти років і в його творах нема вказівок на події після 54 р. до н. е., звідси вчені роблять висновок, що помер поет у 55 р. до н. е. Існує кілька версій про причину смерті. За однією з них Катулл в 33 чи 34 роки захворів грудною болячкою, яку підхопив, читаючи "...льодяні вірші одного із своїх амфітріонів" [142, с. 365]. За іншою, він помер після повернення з Віфінії, не витримавши смерті брата і зради Клодії. Припускають навіть політичне вбивство [149, с. 547]. Ці суперечки можна пояснити тим, що основні дати життя поета відомі із праць Ієроніма, відповідно до яких поет народився у 87 р. до н. е., а помер у тридцятирічному віці. Оскільки події, описані у віршах Катулла, відбувалися у 55–54 рр. до н. е., то точний рік смерті є сумнівним.

Поетичну спадщину Катулла становить невелика книжечка, що нараховує сто шістнадцять віршованих творів, причому послідовність творів була складена не автором, а невідомим після смерті поета з певних міркувань. Так, Й. Тронський розподілив творчий доробок Катулла за жанровими ознаками у такий спосіб: великі твори у "вченому" стилі, дрібні вірші, "витівки", що складаються з епіграм і елегій, та "поліметри" (фалекійв вірш, ямб, сапфічна строфа). "Поліметри" Катулла характеризуються вираженим суб'єктивізмом, де зовнішній світ є лише фоном для власних емоцій, відсутні світоглядні проблеми та патріотичні настрої. Ліричні вірші є відображенням побаченого чи пережитого. Це переважно вірші особистісного характеру, що обов'язково мають адресата – друзів, ворогів, кохану жінку, неживі предмети, поета Катулла. Дрібні вірші, епіграми та елегії, є сатиричними описами при зображенні почуттів та подій. Основними темами доробку є кохання до жінки Лесбії, насмішки над ворогами, фольклорні пісні [193, с. 339].

В основу класифікації поезій Катулла І. Шталь були покладені метрико-жанрові особливості. За цією класифікацією поезія Катулла розміщена у певній послідовності, а саме: а) невеликі вірші (1–60), написані різними ліричними розмірами, "...апробація яких у латинському віршуванні є заслугою Катулла"; б) об'ємні твори (61–68): дві епіграмі, поема "Аттіс", епілій на міфологічну тему "Весілля Пелея і Фетіди" (гекзаметр) і переклад-переспів грецької поеми Каллімаха "Коса Береніки"; в) епіграми, написані

традиційним елегійним дистихом (69–116). Крім того, вірші Катулла були розподілені на твори малих форм і великі твори ліро-епічного циклу. До першої групи належать дружні і любовні послання, політичні епіграми та епіграми індивідуального характеру. Друга група налічує твори, що є наслідуванням александрійців (використання фольклорних сюжетів, маловідомих міфів та міфічних імен, захоплення новими релігійними культами) [121, с. 355–362].

В. Дуров розділив поезію Катулла на три частини: невеликі вірші – “поліметри”, написані різними розмірами (1–60), великі твори – “учені поеми” (*carmina docta*): епілії, епіталамії, елегії, послання (61–68); “епіграми” (69–116) [67, с. 67].

Поезія Катулла є ілюстрацією його життя. Так, сам Катулл говорить у вірші “До Адлія” [68], що він родом з Верони, але на даний момент живе у Римі і при цьому згадує свої численні любовні вірші, написані раніше, коли йому було 16 чи 17 років. По прибутті до Риму Катулл вступив до гуртка своїх земляків, про що свідчить вірш до Корнелія Непота [1], до Целія та Квінтія [100, 41].

Веронець досить швидко прижився у Вічному місті й почав зверхньо дивитися на вихідців із провінції [22, 30, 43]. Серед його знайомих були відомі громадські діячі та посадовці (Цезар, тесть Цезаря консул Луцій Кальпурній Пізон Цезонін і зять Гней Помпей, претор Гай Меммій Гемелл, оратори Марк Тулій Цицерон і Квінт Гортензій Гортал). Будучи молодим та легковажним, Катулл з головою поринув у любовні пригоди, якими славився Рим. Найбільшу пристрасть поет виявив до жінки, яку у віршах образно назвав Лесбією. Оскільки, саме завдяки Лесбії Катулл створив свої найкращі поезії, сповнені ніжності та любові – почуттів, досі не описуваних у римській літературі, природним є те, що багато дослідників зацікавилось постаттю цієї жінки.

Катулл познайомився із Клодією у 25 років (приблизно 60 р. до н. е.), і хоча вона була старшою за нього, це не стало перепоною для бурхливого роману. Вірші, присвячені Лесбії, є своєрідним альбомом їхніх стосунків, тому що молодий і сповнений романтичних почуттів Катулл усі важливі моменти роману відображав на письмі [19, с. 35]. Саме з віршів ми дізнаємося про силу пристрасті Катулла до жінки [68], його сум за нею [2], покору будь-яким її бажанням [13, 16, 51]. Поет прославляє красу Лесбії [11, 43, 86] і радіє взаємному коханню [1, 36, 70, 72, 83]. Роман, що стрімко розвивався, дуже швидко закінчився. І відразу у віршах Катулл відтворює свої почуття, страждання з приводу цього [75, 76, 87]. Існують різні думки про причину розриву стосунків. За однією з версій Катулл не пробачив, що Лесбія зрадила йому з Целієм Руфом, про що можна прочитати у 24, 58, 76 віршах (цієї думки притримуються В. Дюрант [70], В. Пащенко і Н. Пащенко [149]). За іншою, загибель брата під Троєю чи Троадою настільки вплинула на Катулла, що особисті почуття відійшли на другий план (Е. Нажотт [142], Й. Тронський [193]). Розрив міг статися також і за наполяганням батька, який

хотів, щоб син зайнявся військовою кар'єрою і вступив на службу до провінційного претора, а відтак мусив забути своє захоплення (А.Фет [90]). Однак М. Гаспаров [89] не вважає, що Лесбія була єдиною коханою жінкою поета, більше того, не вона одна вплинула на написання пристрасних віршів, пояснюючи це тим, що в основному поезія була створена у роки, коли поет розійшовся із Клодією. Відповідно, поезію створював по пам'яті, а не в конкретний момент.

Вірші більш пізнього періоду говорять про намагання Лесбії відновити стосунки з Катуллом, однак передчасна смерть поета залишила в таємниці його бажання і можливі плани з цього приводу. Катулл помер у 58 р. до н. е., а 38 вірш був написаний в останні дні його життя.

Щодо Клодії-Лесбії, то історія замовчує про її подальше життя. Можливо, вона була цікавою лише тому, що такий талановитий поет звернув на неї свою увагу і оспівав у своїх віршах. Звільнення від почуттів призвело до забуття жінки. Однак, як справедливо наголошує Р. Вестфаль: “ Без кохання до Лесбії Катулл ніколи б не вийшов з гуртка Александрійської поезії” [90, с.34].

Слід підкреслити, що поезії Катулла ілюструють не лише перебіг любовних почуттів, а також є відображенням захоплень, життєвих пригод. Саме вони досить часто є джерелом інформації про поета та його друзів і ворогів.

Так, заради поліпшення матеріального становища Катулл з друзями помандрував у провінції у свитах шанованих римлян. У 57 р. до н. е. Катулл і Гельвецій Цінна вирушили на службу в Віфінію у свиті Гая Меммія, а Вераній і Фабулл з проконсулом Пізоном – до Македонії. Для Катулла подорож до Віфінії мала ще одну мету – відвідати могилу брата. Під впливом побаченого він написав епітафію, що присвятив братові [68]. Перебуваючи у Віфінії протягом двох років, поет відвідав багато міст Азії, що сприяло накопиченню знань та тем для подальшої творчості. Дорогою додому він зустрівся з батьком [10], завершив справи брата і повернувся до Риму, де зайнявся звичною для нього роботою – почав зустрічатися з друзями, відвідувати літературні зібрання, і, звичайно, писати.

Катулл любив нарікати про свої матеріальні нестатки [13], що його вілла була закладена й перезакладена за борги [26]. Але, скоріш за все поет іронізує, так як заможний батько допомагав синові грошима, а сам Катулл був володарем віл поблизу Тібура і на озері Гарда, мав маєток у Римі. До того ж, у 57 р. до н. е. під час подорожі у Віфінію йому вдалося дещо збагатитися.

З віршів, які поет присвячував конкретним особам, можна дізнатися про наблизче оточення поета. Друзями Катулл вважав К. Ліцинія Кальва [10], поета Корніфіція [38], Целія з Комуни [35], а з К. Гельвецієм Цінною потоваришував у Віфінії [90]. У його колі були і друзі з Верони Вераній і Фабул, а Камерій [55], Алфен [30], Сентимій [45] – світськими приятелями. Серед суперників у коханні до Лесбії, а відповідно і ворогів, називав Руфа [77], Геллія [91], Квінтія [82], Лесбія [79], невідомого [78b], Егнатія [37].

У 55 році Катулл почав виступати в поетичній манері проти Цезаря [29, 41, 43] та його прибічників – Помпея, Ватинія, Мамурри, висловлюючи своє незадоволення не тільки політикою, а й людськими вадами та аморальністю цих осіб. Існує припущення, що Катулл виступив проти Цезаря, оскільки ще у Вероні покохав дівчину Амеану, яка надала перевагу одному з воєначальників Цезаря Маммурі. Однак Цезареві у цьому ж році вдалося помиритися з поетом та перетягти його на свою сторону. Більше того, Цезар, цінуючи літературний талант поета, неодноразово пропонував йому високі посади, які поет, надаючи перевагу свободі та незалежності, відхилив. Незабаром був написаний вірш, в якому Катулл зобразив себе супровідником Цезаря в походах й вихваляв його талант як полководця: *sive trans altas gradietur Alpes, / Caesaris visens monimenta magni* [11. 9-10] “поглянули б з ним ви гори Альпійські, / В долини, де Цезар прославивсь великий” (пер. М. Зерова).

У різні часи дослідники пов’язують діяльність Катулла з александрійською школою, особливо підкреслюючи наслідування ним грецького поета Каллімаха. Проте, варто вказати й на такі джерела впливу, як грецькі лірики Алкей, Сапфо, Арістофан, Евріпід, Аполоній Родоський.

Загальновідомо, що Сапфо першою в грецькій поезії заговорила про людські інтимні почуття, а Катулл, слідуючи їй, першим із римських поетів почав говорити у поезії про свої почуття.

З Архілохом (VII ст. до н. е.) Катулла поєднують жанрово-тематичні вподобання. Серед творчого доробку грецького поета, а це гімни, байки, любовні вірші, еподи, епіграми та епітафії, найбільшу славу здобули ямби, в яких було оспівано його кохання до Необули, та елегії – веселі, життєрадісні та відважні вірші [235, с. 155–157].

Щодо Каллімаха, то тут варто підкреслити тематичну спорідненість двох поетів. Крім того, Катулл використовує прийом “ученості” Каллімаха, що проявляється у вживанні великої кількості міфологічних мотивів, натяків, імен маловідомих богів, у захопленні східною містикією.

Звичайно, грецькі традиції вплинули на жанри і стилістику римського поета. Проте варто сказати про літературні відкриття та нововведення Катулла. Зокрема, він розширив жанрові можливості римської літератури, адже писав епіталами, епілії, епіграми, широко використовував ліричні розміри, деякі з них були вперше вжиті в латинському віршуванні. Саме завдячуючи Катуллу в римську літературу увійшли метричні розміри давньогрецької лірики – гекзаметр, фалекійв вірш, елегійний дистих, сапфічна строфа, чистий ямбічний триметр, великий асклепіадів вірш, галіямб. Поет встановив і обмежив вживання спондея в латинській поезії: перші поети писали ним довільно, але Катулл допускав цей розмір лише для грецьких слів. Незважаючи на те, що латинська мова є досить громіздкою для пентаметра, Катулл все ж спробував відтворити його у своїй поезії. “...Своєю першою працею він підготував плавний, благозвучний пентаметр Тибулла та Овідія” [142, с. 371].

Зафіксовано у поезіях Катулла і фольклорні мотиви: вперше у римській літературі описані весільні обряди та згадуються вірування римлян [2, с. 81]. Зокрема, у епіталамі [61] на честь весілля патриція Манлія Торквата з Вінією Аврункулеєю, поет змалював послідовність весільної церемонії, а саме заклики до бога Гіменея, похвалу нареченій, нареченому та весільному ложу, момент, коли хлопчики з факелами супроводжують молоду до будинку чоловіка. Автор детально описав такі римські весільні традиції, як виголошення фесценнінських віршів, що мали характер грубих жартувань, перенесення молодої через поріг і настанови їй від старих жінок, зустріч наречених у шлюбній кімнаті, вітання та побажання потомства. Інша шлюбна пісня [62] зображує лише один момент весільного торжества, коли з появою першої зірки (Веспера) наречена залишає святкову трапезу, а юнаки та діви влаштовую хорові змагання, щоб, супроводжуючи наречену до нового помешкання, юнаки співали строфи, а діви антистрофи. Крім Катулла цей обряд не був згаданий в інших античних авторів, його не відносять до римського побуту. Є припущення, що поет, керуючись грецькими оригіналами Каллімаха та Сапфо, описав традиції острова Лесбос [90, с. 242].

У Катулла з'являється якісно новий герой. Якщо Каллімах тільки намагається ввести у твір присутність автора як учасника поезії, то Катулл у цьому плані йде значно далі. Він не лише описує якісь окремі події, а прагне розкрити внутрішній світ людини і громадянина через її приватне життя, адже вважає людські почуття тонким і складним світом, вартим того, щоб про нього говорили. “Новизна героя Катулла на відміну від традиційного літературного героя атмосфери громадянського офіційного суспільства могла проявитись лише як заперечення звичайного, того, що вже існує...” [218, с. 196]. І. Шталь взагалі розглядає творчість Катулла не як продукт грецького походження, а як власне римську літературу.

Однією з визначних та нових тем у Катулла було кохання. До цього часу сфера людських почуттів у римській літературі була поза увагою. Та завдяки поету римляни змогли пізнати всі тонкощі та перипетії закоханих людей, пройти увесь шлях від зародження почуттів до розірвання стосунків, відчутти смак солодких поцілунків, жаги палкої пристрасті, мук від ревнощів та очікування наступної зустрічі.

Науковці в першу чергу говорять про Катулла як поета-неотерика. Однак Е. Нажотт з-поміж талантів Катулла виділяє його перекладацьку діяльність, що мала значення для римської літератури. Він переклав латинською мовою вірші Сапфо, а також зробив з незвичайною для римської практики точністю переклад елегії Каллімаха “Коса Береніки”. Варто зазначити, що грецький оригінал Каллімаха був втрачений, та завдяки латинському варіанту флорентійський вчений Антоніо Сальвіні значно пізніше переклав елегію грецькою мовою, чим допоміг ознайомити читачів з творами Каллімаха [142, с. 369].

Нова тематика, що її започаткував Катулл у римській літературі вимагала, звичайно, таких виражальних засобів, що могли передати

світовідчуття поета, його психологічний стан, та разом з тим відтворити його індивідуальний стиль, манеру, унікальний талант поета.

Висновки до розділу 1

Різноаспектному вивченню особистості Катулла присвячені праці видатних вітчизняних і зарубіжних літературознавців, лінгвістів та істориків, зокрема М. Гаспарова, В. Дюранта, Ф. Кернса, І. Мегели, Е. Нажотта, Т. Пшеніної, М. Скіннера, Й. Тронського, І. Шталь тощо.

У колі зору наукових досліджень знаходилися виражальні засоби поетичної мови як відображення соціально-політичних та культурно-філософських чинників. Поетична мова Катулла відображає індивідуально-авторський стиль, мовнопоетичні та літературні традиції, що зумовлені світосприйняттям, естетичними та ідейними засадами автора

Аналіз поняття “поетична мова” виявив, що у науковців не сформувалося одностайної думки щодо визначення цього терміна та його наповнення. Однак, під поетичною мовою розуміють специфічну форму образного мислення, що розвивається на фоні національної мови. Вивчення поетичної мови конкретного автора вимагає розгляду суспільно-історичних та культурно-філософських чинників, що впливають на індивідуальний стиль митця, його манеру та творчі методи.

Процес становлення латинської поетичної мови був поступовим, однак протягом тривалого часу римські поети, використовуючи досвід грецьких митців та пристосовуючи для написання різножанрових творів латинську мову, виробили свою систему поетичних засобів. Результатом захоплення грецькими традиціями та певними змінами у суспільному житті стала поява у Римі в I ст. до н. е. поетичного гуртка неотериків, що здійснив свого роду літературну революцію новими жанрово-тематичними відкриттями.

З-поміж неотериків своїм поетичним талантом виділився Катулл. Його твори, збережені у 116 віршах, являють собою унікальну збірку поезій, що демонструють неповторний мовний світ поета, вирізняються емоційно-експресивним забарвленням. Незважаючи на те, що поет наслідував александрійців у написанні власних творів, завдяки новій тематиці йому вдалося вийти з кола наслідувачів та віднайти такі мовновиражальні засоби, що надали його поезіям вишуканості, оригінальності та неповторності. Їх сукупність характеризує індивідуальний стиль автора, його світогляд та світовідчуття.

РОЗДІЛ 2

МОВНОВИРАЖАЛЬНІ ЗАСОБИ У ПОЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ ГАЯ ВАЛЕРІЯ КАТУЛЛА

2.1 Фонетико-стилістичні особливості поетичних творів Гая Валерія Катулла

Написання поетичного твору вимагає від автора певного чуття мови, індивідуального розуміння образів та сюжетів, глибокого осмислення та перенесення власних думок та відчуттів на папір. Для створення поезії автор використовує увесь потенціал мови на різних рівнях (фонетичному, граматичному, словотвірному), впливаючи у такий спосіб на читача.

Проблемам фонетичної організації мови та впливу звукового потоку на свідомість людини приділено достатньо уваги у лінгвістиці та психології.

Фонетичні особливості та їх функціонування у латинськомовних текстах були розглянуті у працях зарубіжних (В. Ліндсей [119], Л. Нідерман [143], М. Гуричева [55]) та українських дослідників (С. Гриценко [138], О. Косіцька [104], О. Кошій [109], Р. Щербина [138]).

Численні фонетичні явища, наявні у поезіях Катулла, виконують у поетичних текстах певні стилістичні функції. Варто зауважити, що є кілька причин їх використання. По-перше, захоплення александрійськими авторами спонукало Катулла дотримуватися “ученого стилю”, що передбачав навмисну архаїзацію. По-друге, часто саме тематика віршів диктувала особливі фонетичні засоби для написання. По-третє, слід пам’ятати, що однією з особливостей латинської мови класичного періоду дослідники називають варіативність у правописі, спричинені відсутністю усталених загальноприйнятих правил та традицій в орфографії [138, с. 313]. По-четверте, важливим чинником є метричні можливості мови (наприклад, особливості вживання гекзаметру). По-п’яте, прагнення письменника

написати твір високого стилю спонукало до використання різних варіантів одних і тих же лексем у творі [26, с. 86].

Важливо, що у класичний період серед граматиків не було відповідної домовленості та спільних пояснень щодо написання багатьох слів. А оскільки латинський правопис був перш за все фонетичним, то існували варіації написання тих чи інших лексем.

Навмисна архаїзація поезій є одним із засобів, що зустрічається у поетичних творах Катулла. Так, архаїзм – це застаріле слово, мовний зворот чи граматична форма, що вийшли з ужитку [179, с. 63].

Однією з причин виникнення архаїзмів є постійний розвиток мови, оновлення словника, адже на зміну одним словам приходять інші. У процесі витіснення з мови лексеми не зникають, а використовуються з певною метою, як от в історичних творах для відтворення колориту епохи. Митці слова у різних жанрах літератури завжди використовували слова, що вийшли з постійного вжитку, щоб підкреслити високий, урочистий стиль поезії, або ж надати їй певного історичного відтінку.

Певна кількість архаїзмів, що мають місце в епічних текстах класичного періоду, зумовлена традицією епічного жанру, для якого архаїзми, як обов'язковий елемент, є ознакою високого стилю. Крім того архаїчні форми, введені у контекст, створюють контраст, який приваблює увагу читача [165, с. 73]. Античні митці вживали у своїх творах лексичні та граматичні архаїзми, зокрема Лівій Андронік завдяки архаїзмам надав поемі “Одіссея” італійського колориту [67, с. 16], а Гней Невій використав їх для епічної урочистості у поемі “Пунічна війна” [67, с. 19].

У поезіях Катулла архаїчні форми були виділені у таких частинах мови, як:

1) іменники: *volturium* [68. 124] (*Acc. sing.*) утворена від *volturius* > *vulturius*, *im* “коршун”. У тексті зустрічається паралельна форма *vulturio* [108. 4]; форма *Mavors* [64. 394] утворена від *Mavors*, *Mavortis* > *Mars*, *Martis* – *Mars*; форма *aere* (*Dat. sing.*) > *aes*, *aeris* “мідна монета” (лексема була

архаїзмом вже за часів Катулла); вживання архаїчної флексії: *aequom* [62. 60] від *aequare*.

2) сполучники: вживання властивого архаїчному періоду сполучника умовного способу *ni* [6. 2; 61. 146; 89. 1] та *nive* [63. 70], що відповідають класичним формам *ne* – *щоб не* та *neve* чи *ne*.

3) дієслова: застарілі форми дієслова *quaeso* (1 sing. Praes. ind. act.) [103. 3] утворена від *quaeso* > *quaero* “шукаю”; форма *devolsit* (3 sing., Perf. ind. act.) [63. 5] у класичній латині мала вигляд *devellit*; форма *ausit* (Perf. ind. act.) від напіввідкладеного дієслова *audeo*, *ausussum*, *ere*, що передбачає пасивну форму перфекта; форма *volt* [61. 202] замість *vult*; *lubet* [15. 11] замість *libet*; форми *tetuli* [63. 52], *tetulit* [63. 47], *tetulisset* [66. 35] замість *tuli*, *tulit*, *tulisset* відповідно; вживання *Infinitivus perfecti* у тих випадках, коли слід вжити особову форму минулого часу. Наприклад, *fudisse* [64. 125], *dixisse* [64. 130].

4) дієприкметник: форми *Participium perfecti passivi* від *nascor*, *natus sum*, *nasci* народжуватися: *gnatus*, *a*, *um* – *gnatus* [64. 400], *gnatum* [64. 213], *gnate* [64. 215; 64. 216], *gnatorum* [64.348], *gnato* [67. 5; 68. 5; 68. 23; 90. 3], *gnato s*[72. 4], *gnati* [64. 220; 68. 23; 68. 26], *gnata* [64.119]. Паралельно з архаїчними формами у поетичному тексті функціонують форми літературної латини, наприклад: *natus* [68. 26], *nata* [68. 120], *nati* [64. 22], *nato* [64.324], *natis* [64. 299] тощо.

Деякі фонетичні явища спостерігаються у системі вокалізму й стосуються вживання дифтонгів та чергування голосних у корені. Класична латинська мова налічувала шість голосних (а, е, і, о, у) та чотири дифтонги (ае, ое, ау, еу) [28, с. 23]. У поезіяхбули зафіксовані такі фонетичні явища, як:

1) монофтонгізація дифтонгів: **au** > **o** форма *oricilla* [25. 2] утворена від *auricular* вушко, *colis* [36], *colam* [63] від *caulis* стеблина; **ae** > **e** *celicola* [64. 385] від *caelicola* небожитель, *pene* [15. 9] від *paene* майже, *pedicabo* [16. 1; 16. 14], *pedicare* [21. 4] від *paedicare* вступати в сексуальний контакт з хлопцями; *prevalent* [6. 12] від *praevalere* укріплювати.

2) заміна одного дифтонга іншим: **oe** > **ae** *paeniteat* від *paeniteo* > *poeniteo*.

3) чергування голосних у корені: **o** > **u** *rubigo* [64], *rubigine* [68b] від *robigo* іржа, нестача; **u** > **o** *adolescens* [63. 63] від *adulescens* молодий чоловік, *convolsus* [62. 40] від *convulsus*, *divolso* [64] від *divulsus*; **u** > **y** *myrtus* мирт [61; 64] від *murtus* мирт; **y** > **u** *Durrachium* [36. 15] від *Dyrr(h)achium* Диррахій, приморське місто в Іллірії; **e** > **a** *lasarpicifer* [7. 4] від *laserpicifer* той, що утворює лазерпіцій; **e** > **i** *insperanti* [107. 5] від *inspirare* надихнути; **oa** > **o** *Oarion* [66. 94] від *Oarion* – *Orion*.

Серед фонетичних особливостей, наявних у системі консонантизму, можна назвати наступні:

1. Синкопа – редукція кінцевого або серединного голосного, яка призводить до повного його випадіння. У латинській мові синкопа існувала як нерегулярне явище лише в серединному або кінцевому складі і, як правило, була характерною для народної мови, в літературній мові її намагались уникати. Незважаючи на свій народнорозмовний характер, синкопа ще в античні часи була одним із найзручніших інструментів подолання метричних складнощів у латинському віршуванні [138, с. 304]. Наприклад: *oraclum* [7. 5; 64. 326] від *oraculum*, *i n*; *saeclorem* [64. 22], *saecelis* [68. 43], *saeculum* [43. 8], *saecula* [78b. 3], *saecli* [14. 23], *saeclo* [1. 10] від *saeculum*, *i n*; *tegmīna* [64] від *tegmēn* > *teginēn*.

У поетичному тексті зафіксовано паралельне вживання синкопованих і не синкопованих форм однієї словоформи, що, скоріш за все, пов'язано з ритмікою вірша: *saeculi* [23.] та *saecula* [95. 6].

2. Реконпозиція – явище відновлення у складних словах звучання відповідних простих. У поетичних текстах спостерігаються такі випадки реконпозиції: *ecfututa* [6. 13] замість *effututa*; *subripio* [99. 16] замість *surrripio*; *inmerentibus* [54. 7] замість *immerentibus*.

3. Спрощення у тексті фіксуються у таких групах приголосних: **ll** > **l** *vilicae* [61. 129] замість *villicae*; **exs** > **ex** *exilium* [33. 5] замість *exsilium*; **exules** [63. 14] замість **exsules**; **gn** > **n** *magus* [90. 1; 90. 3] замість *magnus* (у тексті

вжито повну форму *magnus* [91. 6]); **mp** > **p** *tyranum* [63. 8; 63. 9] замість *tymp~~ra~~num* (у тексті вжито повні форми *tymp~~ra~~na* [63. 21; 64. 262], *tymp~~ra~~no* [63. 32]); **mm** > **m** *imo* [64. 125] замість *immo*.

4. Подвоєння I > II у корені слова: *loquella* [55. 20] замість *loquela*; *pilleatis* [37. 2] замість *pileatis*; *querella* [64], *querellis* [66. 18] замість *querela*.

5. Усічення. Явище усічення спостерігається у **прислівника**: *dein* [5. 8; 5. 10] замість *deinde* (у цьому ж вірші вживається повна форма прислівника *deinde* [5. 7; 5. 9]); *sat* [23. 27] замість *satis*; *turpi* [91. 4] *turpiter*; **дієслова**: форма *I sing. Praes. ind. act. reduc* [55. 11] замість *reduco*; форма *Imperat. praes. inger* [27. 2] замість *ingere*; **іменника**: форма *Thessala* замість *Thessalai*, *ae f* [64. 267].

6. Особливості вживання приголосного h: У класичній латинській мові приголосний **h** практично не вимовлявся. Процес випадіння початкового **h** розпочався ще в архаїчний період, хоча в багатьох випадках вживання мало фонологічне значення, оскільки сприяло семантичній диференціації слів [101, с. 137]. Наприклад: *hora* “час” – *ora* “границя, беріг”; *habeo* “маю” – *abeo* “іду” і т. д. Тенденція втрати початкового **h-** із розмовної мови проникла в літературну, де з’явилися слова типу *anser* “гусак” замість *hanser*. Як наслідок, через узагальнення цієї тенденції, у збережених написах зустрічається велика кількість прикладів, де втрачений **h-** (*oto* замість *hoto*; *onorem* замість *honorem*; *abere* замість *habere*; *anc* замість *hanc* і т. д.). Письменники різних жанрів сходилися в думці про неприпустимість для літературної мови вживання **h-** у позиціях, не передбачених мовними нормами.

Нізідій Фігул (*Nihidius Phigulus* – I ст. до н. е.) уважав вимову з придихом сільського походження, а відтак, неприпустимою в літературній мові: *Rusticus fit sermo si adspires perperam* “Мова стає сільською, якщо ти робиш придих невірною” [101, с. 138]. Граматик Варрон вважав сільськими форми без **h-**, типу *edus* на місці літературного *haedus*. Проте мода на аспірати та аспірацію тривалий час зберігалася на письмі [195, с. 202].

Катулл у властивій йому поетично-іронічній формі висловився з приводу форм **chommoda** (замість *commoda*) і **hinsidias** (замість *insidias*): ...**chommoda dicebat, si quando commoda vellet dicere et insidias Arrius hinsidias** [84. 1-2]“...*Аррій говорив chommoda, якщо хотів сказати commoda, замість insidias – hinsidias.*”(Пер. вл.)

Вживання **h** призвело до таких фонетичних явищ, як:

- 1) афереза у превокальній позиції *aruspicium* [90.2] від *haruspicium*;
- 2) поширення явища гіперкорекції: протеза *harenae* [7. 3] від *arena*, епентеза *Tethyi* [66. 70] від *Tetys*;

3) випадіння **h** у інтервокальній позиції: дієслівна форма *comprendis* [62. 35] замість *comprehendis*; прислівник *nil* [17. 21; 30. 2; 42. 21; 47. 3; 61. 61; 64. 146; 68. 77; 93. 1] замість *nihil*; прислівник *nilo* [97. 3] замість *nihilo*. Такі прислівники було вжито автором з метричних міркувань, оскільки були зафіксовані випадки повної та скороченої форм у одному поетичному рядку, зокрема: *Talis iste meus stupor nil videt, nihil audit* [17. 21] та *nilo mundius hoc, nihiloque immundius illud* [97. 3]. Явище випадіння **h** спостерігається і в давальному відмінку особового займенника *mihī*, що має форму *mi* [30. 8; 31. 5; 37. 11; 44; 51. 1, 7; 67. 44; 72. 6; 76. 26; 77. 3; 83. 1; 92. 1; 99; 13; 107. 4] замість *mihī*. Звичайно, у поезіях вживається повна форма займенника *mihī* [68. 1; 68. 9; 68. 19; 68. 20; 73. 5] тощо.

7. Аспірація звука c: *carta* [36. 1; 36. 20] від *charta*; *pulcre* [23. 5; 23. 8; 57.1; 57. 10; 61], *pulcer* [61.191; 79.1,3], *pulcrior* [61. 84], *pulcerrima* [64. 28; 68. 105; 68. 86; 86. 5] від *pulcher*, *chra*, *chrum*; *incohata* [35. 13], *incohata* [35. 18] від *inchoatus*. Однак, форми *sepulcrum* [7. 6; 68. 89], *sepulcra* [64. 368; 68. 97], *sepulcris* [96. 1] утворені за правилом від *sepulcrum*.

8. Інші фонетичні явища:

а) z > s Поява дзвінкого **z** там, де міг бути глухий **s**, пояснюється грецьким впливом у словах типу: *zephyrus* “західний весняний вітер”, *zona* “пояс” і т. д. Слова грецького походження почали з’являтися у письменників, що використовували народнолатинські елементи. Наприклад, у Плавта

зустрічаються *zonarius sector* “кишеньковий злочинець”, *zamia* “збиток”. У Катулла зустрічаємо форми *Zmyrna*, *Zmyrnae* місто Смірна [95. 1; 95. 5; 95. 6], утворене від *Zmyrna* > *Smyrna*.

б) **l > b** *Cybebe* [63. 9; 63. 84; 63. 91], *Cybebes* [63. 20; 63. 35] замість *Cybele*. У цьому ж вірші вжиті форми нормативної латини *Cybeles* [63. 12; 63. 68], *Cybele* [63. 76].

в) **n > m** *incolumem* [9. 6] замість *imcolumem*; *inpotens* [8. 9] замість *impotens*; *qualecunque* [1. 9] замість *qualequunque*.

г) **m > g** *msubtegmina* [64. рядки 327, 333, 337, 342, 347, 352, 356, 361, 365, 371, 375, 381] замість *subtemina*.

г) **f > g** *conigeram* [64. 106] (*conus* + *gerro*) замість *coniferam* (*conus* + *ferro*).

д) **c > ss** *Libyssae* [7. 3] замість *Libycae*; *quicquam* [15. 5] замість *quisquam*.

Представлені фонетичні явища сприяють архаїзації мови та вказують на відсутність єдиної системи написання лексем, що призвело до наявності фонетичної варіативності.

Однак, більш складними фонетичними засобами можна назвати такі, що завдяки звуковому оформленню впливають на свідомість читача, надають поезіям певного музичного звучання та стилістичного забарвлення. Алітерація та асонанс є потужними фонетичними засобами стилістики тексту та досить широко розглянуті дослідниками (В. Дуров [68], І. Качуровський [93], О. Кобзар [95], О. Мороховський [140]).

Алітерація – це поетичний прийом, який полягає у повторюваності однакових приголосних звуків у віршованому рядку, фразі чи строфі для підвищення їхньої звукової чи інтонаційної виразності [33, с. 21]. В. Дуров підкреслює, що у римській традиції алітерацією вважалися повтори лише початкових звуків як приголосних, так і голосних. Вони сприяли створенню звукового образу, певної мелодії, кольорових уявлень, психічних настроїв [68, с. 26]. О. Кобзар акцентує, що алітерація як один із видів звукового

повтору була поширена у мовах, яким притаманний закон початкового наголосу (фінська, естонська, германські мови) [95, с. 115]. Причому, у германців алітерація у віршуванні була не випадковою прикрасою чи засобом виразності, а основою вірша, оскільки пов'язувала певні рядки поезії в єдине ціле та надавала додаткової урочистості завдяки підсиленню контрастів та стилізації мови [117, с. 127].

Алітерації властива мовна гра, досить важливий елемент при передачі певного настрою, відчуттів, уявлень та мелодії, що присутні при творенні поетичного твору. На думку І. Качуровського, алітерація "...посилює фонічну виразність вірша, навіює почуття лагідності або навпаки, збуджує настороженість, навіть страх, запалює пристрасть" [93, с. 134].

Античні автори вдавалися до алітерації з різною метою. Так, алітерації Гнея Невія демонструють високу техніку автора та тонке відчуття форми [68, с. 17], у комедіях Плавта вони допомагають досягнути бажаного ефекту [68, с. 25]. Квінт Енній [68, с. 29] та Катон Старший [68, с. 37] завдяки алітерації надавали своїм творам архаїчного колориту.

У поезіях Катулла за кількістю повторюваних приголосних можна виділити такі види алітерації: **1) алітерація одного приголосного; 2) алітерація двох приголосних; 3) алітерація трьох приголосних.**

Алітерація одного приголосного (28 разів). Для цього типу характерний повтор таких початкових приголосних як **m** (11 разів), **s** (6 разів), **t** (3рази), **p** (3 рази), **c** (4 рази), **n** (1раз). Наприклад:

1. алітерація m: m *iserunt m* *ihi m* *uneri Fabullus* [12. 15], *legistis, m* *ale m* *are* *putatis* [16.13];

2. алітерація s: *Tuae, Lesbia, sint satis superque* [7. 2], *Seu Sagas sagitti fero sue Parhtos* [11. 6];

3. алітерація t: *quatiensque terga tauri teneris cava digitis* [63. 10], *aut teneri tenuis tinnitus* [64. 262];

4. алітерація p: *quem attractis p* *edibus p* *atente p* *orta* [15. 18], *pugillaria, si pati potestis* [42.5];

5. **алітерація с**: *cum saevum cupiens contra contendere monstrum* [64.101], *lumina, quam cuncto concepit corpore flammam* [64. 92];

6. **алітерація п**: *Totum illud Formosa nego: nam nulla venustas* [86. 3].

Алітерація одного приголосного за кількістю вживання стоїть на другому місці (41, 17 %).

Алітерація двох приголосних (33 рази) є складнішою, при цьому початкові приголосні звуки повторюються за схемами ААВВ (14 разів), АВВА (10 раз), АВВАВ (9 раз). Наприклад:

1. **алітерація за схемою ААББ** :

*Nonest **m**i **m**ale, sed **b**ene ac **b**eate* [14. 10],

*a tum te **m**iserum **m**alique fati* [15. 17],

*ne laneum latusculum **m**anusque **m**ollicellas* [25. 10];

2. **алітерація за схемою АВВА** :

*sicine discedens neglecto **n**umine **d**ivum* [64. 134],

*lux **m**ea, qua viva vivere dulce **m**ihi est* [68. 160],

*nascatur **m**agus ex Gelli **m**atrisque **n**efando* [90. 1];

3. **алітерація за схемою АВВАВ** :

gemelle Castor et gemelle Castoris [4. 27],

age caede terga cauda, tua verbera patere [63. 81],

non volumus: nobis dicere ne dubita [67. 18].

Алітерація двох приголосних за кількістю є найбільш вживаною (48, 52 %).

Алітерація трьох приголосних (7 разів):

nulli illum pueri, nullae optavere puellae [62. 44],

ne nimium simus stultorum more molesti [68. 137].

Алітерація цього виду є найменш продуктивною (10, 29 %).

Такий поетичний прийом, як **асонанс** діє на противагу алітерації. Асонанс, як засіб “звукового живопису в поезії” [223, с. 44], є повторенням однакових голосних, що сприяє благозвучності та створенню певного настрою. У поезіях Катулла повторюються голосні звуки [а] (4 рази) [е] (1 раз) та [о] (1 раз). Так, повторення [а] зустрічається у таких рядках:

sed tuus altus amor barathro fuit altior illo [68.117];
sic maternus avus dixerat at que avia [84. 5];
haec atque illa dies at que alia atque alia [68.152];
ni te perdit amo at que amare porro [45. 3].

Поетом було створено анафору двох голосних [e] та [o]: *ereptum nostris obterit ex oculis* [65. 8].

Для мовостилію Катулла покажемо є використання одночасних повторів голосних та приголосних. Насамперед, це поєднання голосного звука [a] з різними приголосними (6 разів):

1. [a] у поєднанні з [k]: *Annales Volusi, cacata carta* [36. 1]; *cuius iter caesis angustans corporum aceruis* [64. 359];
2. [a] у поєднанні з [c]: *Acmen Septimius suos amores* [45. 1];
3. [a] у поєднанні з [m]: *multus animis amant amantur* [45. 20];
4. [a] у поєднанні з [v]: *iam venit virgo, iam dicetur hymenaeus* [62. 4];
5. [a] у поєднанні з [t]: *aut teneri tenuit tinnitus aere ciebant* [64.262].

Зафіксовано повторюваність голосного звука [i] з приголосними (5 разів):

1. [v]: *at vos interea venite in ignem* [36. 18];
2. [m]: *ignis mollibus ardet in medullis* [45. 16];
3. [k]: *cernitis, innuptae, iuvenes? Consurgite contra* [62. 6];
4. [d]: *isque domum nobis isque dedit dominae* [68. 68];
5. [c]: *recta est: haec ego sic singula confiteor* [86. 2].

Звукові повтори виступають важливим засобом увиразнення та милозвучності мови, що впливає на сприйняття художнього твору. За структурою звукові повтори є простішим засобом порівняно з повторами, що виступають у тексті на межі фонетичного та лексичного, фонетичного та морфологічного рівнів. До таких повторів відносять анафору та епіфору.

Анафора є видом повторення слова або вислову на початку речення або періоду [78, с. 34].

Квінтіліан вважав анафору багатократним повторенням одних і тих же початкових слів, що вживаються з різкістю та наполегливістю. Для автора “Риторики для Геренія” такий спосіб “...прикрашання містить в собі багато привабливого, а особливо багато – величності і живості...” Вона вживається як для прикрашання, так і для підсилення мови [68, с. 28].

Катулл є справжнім майстром анафор. Для їх створення ним було використані повнозначні (іменники, займенники, дієслова) та неповнозначні (сполучники, частки) слова. Наприклад:

1) іменникова анафора (5 разів):

Troia (nefas!) commune sepulcrum Asiae Europaeque,

Troia virum et virtutum omnium aebra cinis. [68. 89-90]

“Троя, спільна гробниця Азії та Європи,

Троя, мужів і їх славної доблесті прах.”

Для автора Троя є знаковим місцем, оскільки там загинув його брат. У вірші поет проводить паралель між Троєю як уособленням його горя та міфологічною Троєю, що стала місцем поховання славетних греків.

Zmyrna cavas Satrachi penitus mittetur ad undas,

Zmyrnam sana diu saecula pervolvent. [95. 5-6]

“Смірна послана до глибоких хвиль Сатрахи

Смірну довго читатимуть сиві віки”.

У цьому випадку засобом анафори підкреслено важливість поетичного твору “Смірна” Гельвеція Цінни, поетичний талант якого високо цінував Катулл.

2) займенникова анафора (2 рази) :

te Campo quaesivimus minore,

te in Circo, te in omnibus libellis,

te in templo summi Iovis sacrato [55. 3-5]

“шукали тебе у найменшому полі

тебе в цирку, тебе серед численних книжок,

тебе у святому храмі Зевса.”

У посланні другу Камерію Катулл у властивій йому манері насміхатися запитує, де той подівся. Займенник *te* “тебе” вжитий з іронією, оскільки створює відчуття даремних пошуків.

*ego mulier, ego adolescens, ego ephēbus, ego puer,
ego gymnasiflōs, ego eram decus olei* [63. 63-64]
“я жінка, я юнак, я ефеб, я хлопчик,
я був квіткою гімназії, я був квіткою елею”.

Анафорі властива передача і психічного стану, зокрема безумства юнака Аттіса, що оскопив себе заради служіння богині Кибелі.

3) дієслівна анафора (3 рази):

*adveniet tibi iam portans optata maritis
Hesperus, adveniet fausto cum sidere coniunx* [64. 328-329]
“наближається вже до тебе пристрасний
Геспер, наближається під щасливою зіркою наречений”

Анафора дієслова *adveniet* “наближається” створює певну інтимну обстановку та говорить про одночасність руху двох закоханих один до одного.

*invita, o regina, tuo de vertice cessi,
invita: adiuro teque tuumque caput* [66.39-40]
“не бажаючи, о царице, покинула твоє тім'я,
не бажаючи: клянусь тобі твоєю головою”.

У цьому випадку повтором підкреслено прагнення локону Береніки залишитися на голові у своєї господині.

4) анафора частки (7 разів):

*iam ver egelidos refert tepores
iam caeli furor aequinoctialis* [46. 1-2]
“уже весна нам тепло повертає,
уже повертає злість рівноденних бурь”

При описі весни анафора відображає циклічність природи.

non incendia, non graves ruinas,

*non facta impia, non dolos veneni,
non casus alios periculorum* [23. 9-11]

“ні пожежі, ні землетруси,
ні злочинні вчинки, ні підступи отрути,
ні інші випадки небезпеки”

Заперечна частка **non** “ні” надає іронічності, оскільки Катулл висміяв бідність Фурія в перебільшеному вигляді.

5) сполучникова анафора (2 рази):

*sive quae septemgeminus color at aequora Nilus,
sive trans altas gradietur Alpes.*[11. 7-8]

“хоч де фарбує береги семирукавий Ніл,
хоч би ішов він через високі Альпи.”

*aut ut vecta rari sputosa ad litora Diae / [venerit,]
aut ut eam devinctam lunima somno...* [64. 121-122]

“чи як корабель її ніс до пінистих берегів Дії,
чи як її, зануривши в сон, очі...”

Анафорами сполучників підкреслено одноманітність та невизначеність ліричних героїв.

Катулл створює і складні анафори, коли на початку повторюються словосполучення та навіть речення. Наприклад:

1) поєднання дієслова з іменною частиною (5 разів):

*ei misero frater adempte mihi,
ei misero fratri iucundum lumen ademptum* [68. 92-93]

“забраний брате у мене нещасного,
у нещасного брата радісне світло забране”

Анафора викликає почуття жалю за померлим братом.

*difficile est longum subito deponere amorem,
difficile est, verum hoc qua lubet efficias* [76. 13-14]

“важко від довгого кохання раптово відмовитися,
важко, однак слід тобі це зробити”

Анафора підкреслює неминучість та обов'язковість розриву з коханою жінкою.

2) поєднання прислівника з іменником (2 рази):

tum Thetidis Peleus incensus fertur amoret

tum Thetis humanos non despexit hymenaeos,

tum Thetidi pater ipse iugandum Pelea sensit [64. 19-21]

“*тум до Фетіди, говорять, Пелей загорівся коханням*

тум Фетіда не погордувала людським шлюбом,

тум Фетіду сам батько вирішив поєднати з Пелеєм”

У цьому випадку повторюваність імені богині Фетіди є вказівкою на одноманітність і послідовність міфологічних подій.

3) поєднання займенника з іменником (1 раз):

nunciam nulla viro iuranti femina credat,

nulla viri speret sermones esse fideles [64. 143-144]

“*хай уже ніяка жінка клятві чоловіка не вірить,*

ніяка не вважає надійними слова чоловіка”

Завдяки анафорі передається застереження та своєрідний наказ жінкам не довіряти словам чоловіків.

4) анафора речення (1раз):

Gallus homo est bellus... [78. 3] “Галл є чоловіком гарним...”

Gallus homo est stultus... [78. 5] “Галл є чоловіком дурним...”

Анафора, повторюючись у першому і останньому рядках вірша, створює певне обрамлення та своєрідний висновок автора з приводу людських якостей Галла.

Отже, використання звукової анафори є засобом творення звукових образів, передачі переживань та настанов, виділення важливої думки.

Напротивагу анафорі **еніфора** є повтором одних і тих елементів (слів, виразів) у кінці кожного паралельного рядка (вірша, строфи, речення), у кінці суміжних речень чи частин одного речення. Причому повтор слова може бути не точним, а змінювати граматичну форму [68, с. 30].

У поезіях Катулла епіфора за частотністю вживання є менш продуктивною (3 рази). Було виділено такі епіфори:

1. проста епіфора, коли повторюється одне слово:

*o quantum est hominum beatiorum,
quid me laetius est beatiusve?* [9. 10-11]

“о скільки вас є найщасливіших людей,
хто за мене радісніший чи щасливіший?”

2. складна епіфора, коли повторюються кілька слів або навіть суміжні рядки:

*agit, pessimus omnium poeta,
tanto pessimus omnium poeta* [49. 5-6]

“шле, найгірший із поетів,
настільки найгірший із поетів”

У присвяченому Цицерону вірші завдяки кінцевому повтору автор підкреслює велич таланту оратора.

Наступна епіфора, що повторюється у трьох рядках вірша, створює словесну гру та підкреслює характерні риси Фурія:

isti, cui neque servus est neque arca [24. 5]

“тому, у кого ні раба, ні скрині”

sed bello huic neque servus est neque arca [24. 8]

“але у гарного ні раба, ні скрині”,

nec servuum tamen ille habet neque arcam [24. 10]

“а все ж у нього нема ні раба, ні скрині.”

Дослідження виявило у поетичних творах Катулла певні особливості у системі вокалізму (явище монофтонгізації дифтонгів, чергування голосного у корені) та системі консонантизму (синкопа, рекомпозиція, спрощення та подвоєння приголосних, аспірація приголосного **c**, особливості вживання приголосного **h**). Фонетичні явища сприяють архаїзації мови поезій та сприяють вирішенню метричних особливостей латинської мови.

Характерно, що деякі звуки беруть участь у творенні образів. Зокрема, алітерація та асонанс надають поезіям додаткової мелодійності та милозвучності. До більш складних фонетико-стилістичних засобів можна віднести анафору та епіфору, що привертають увагу читача до важливих моментів, викликають співчуття, доповнюють зміст твору в цілому.

2.2 Специфіка граматичних особливостей поетичних творів Гая Валерія Катулла

Серед стилістичних особливостей латинської поетичної мови Катулла можна виділити вживання відмінних від норм класичної латини граматичних форм. У свій час історична граматики латинської мови була описана відомими філологами-класиками А. Динніковим та М. Лопатіною [69], А. Ерну [222], Й. Тронським [194], С. Соболевським [180], Б. Чернюхом [212]. Правила граматики латинської мови можна знайти у підручниках Я. Боровського [28], О. Подосінова [155], О. Попова і П. Шендяпіна [158]. Грунтовні дослідження граматики латинського тексту висвітлені у працях Є. Реферовської [164], М. Тарівердієвої [188]. Вивченню граматичних та морфологічних особливостей у різножанрових текстах періоду від XVI – до XVII ст. присвячені праці таких сучасних українських науковців, як Н. Бойко [16], С. Гриценко [138], О. Косіцька [104], О. Кощій [109], М. Ластовець [115], В. Миронова [138], Р. Щербина [138].

Творчість письменника сприяла закріпленню та поширенню певних мовних явищ та визначала тенденції розвитку літературної мови [109, с. 112].

Специфічні граматичні зміни у поезіях Катулла можна спостерігати у різних частинах мови, зокрема іменника, прикметника, займенника та дієслова.

2.2.1 Система іменника

Серед змін у граматичній системі іменника, зафіксованих у поетичних текстах Катулла, наявні такі:

1. Вживання дублетної флексії *-um* і *-orum* родового відмінка множини іменників II відміни. Закінчення родового відмінка множини *-um* < **-ōm*, яке фіксується в текстах архаїчного періоду у класичній латинській мові було замінене на характерний для займенникової відміни новотвір **-sōm*, який унаслідок приєднання до основи *-a* (іменників першої відміни), ротацізму та звуження *ō* перетворився у формант *-arūm*. Так, у мові класичної латинської поезії генетив множини іменників I відміни чоловічого роду, а саме запозичених із грецької мови патронімів на *-es*, та деяких етнонімів на *-cola* і *-gena* міг мати закінчення *-um* замість *-arum*.

На відміну від іменників з основою на *-a* (першої відміни) індоєвропейське закінчення **-ōm* (= лат. *-um*) родового відмінка множини у системі парадигм іменників з основою на *-o* (другої відміни) зберігалось довше, зокрема у ранній латині.

Пізніше, з III ст. до н. е., за аналогією до іменників першої відміни його (*-ūm*) витіснило закінчення *-orūm*, а форми на *-ūm* вживали як архаїзм у юридичних та сакральних текстах [195, с. 203; 212, с. 123].

У класичній латинській мові родовий відмінок множини іменників II відміни (як правило на позначення міри чи грошей) міг іноді допускати подвійну флексію *-um* і *-orum*, таку ж паралельність флексій, але тільки в мові поезії могли мати й деякі інші іменники. Свідчення останнього явища ми знаходимо і в мові поезій Катулла, наприклад: *deum* > *deorum* [64. 23], *divum* > *divorum* [64. 69], *caelicolum* > *caelicolorum* [68. 138]. Можна припустити, що форма родового відмінка множини іменника III відміни була утворена за аналогією до іменників II відміни, наприклад: *fallacum* > *fallacium* [9].

2. Використання подвійної флексії *-i* та *-ii* іменників II відміни. У класичній латинській мові іменники II відміни у родовому відмінку однини мали закінчення *-ii*, але в мові поезії допускалося вживання *-i*: Для Катулла властиве вживання закінчення *-i* не лише у формі *Gen. sg.: fili* > *fili* у словосполученні *prii fili* єдиного сина [39. 4], а також у формі *Voc. Pl.: di* > *dii*

[53. 5; 76. 17, 26; 97. 1; 109. 3], у формі *Nom. pl.*: *di* > *dii* [30. 11], у формі *Abl. pl.*: *dis* > *diis* [76. 12].

3. Паралельне вживання відмінкових парадигм. Метрика латинського віршування сприяла появі у поетичному тексті гетерогенів та гетероклітів, тобто слів, що можуть мати відмінкові форми різних родів або в межах одного роду можуть мати відмінкові форми різних парадигм [212, с. 143].

Так, за правилами латинської мови *Gen. pl.* від іменника *neglegentia*, *ae f* має форму *neglegentiarum*, проте у тексті зафіксовано форму, що має закінчення іменника II відміни чоловічого роду: *neglegentiorum* [12. 3].

Іменник I-II відміни *conserva*, *ae f*, *conservus*, *i m* форму *Acc. pl.* відповідно до правил утворює форми *conservas* (*f*), *conservos* (*m*). У поезії зафіксована форма із закінченням III відміни: *conserves*.

Іменник II відміни *basium*, *i n* відповідно до правила середнього роду у *Acc. sg.* має форму *basium*. У тексті вжита форма із закінченням чоловічого роду III відміни: *basiem* [48. 3].

Іменник III відміни чоловічого роду *Chalybes*, *um (on) m* у формі *Acc. pl.* у поезії має закінчення іменників II відміни: *Chalybos* на місці класичного *Chalybes*.

Іменник III відміни *Cyclades*, *um f* за правилом утворює у *Acc. pl.* Форму *Cyclades*, однак у тексті вжито закінчення I відміни *Cycladas*.

Іменник III відміни *colis*, *is m* у формі *Nom. sg.* вжитий відповідно до норм: *colis*, а форма *Acc. sg.* утворена за I відміною *colam*.

Також у поезіях наявне вживання іменника й узгодженого з ним прикметника у відмінковій формі, не відповідній класичному періоду. Наприклад: словосполучення *opaca loca* [63. 2] та *umida loca* [63. 87], вжиті у *Acc. pl.*, мають закінчення середнього роду II відміни, а не чоловічого із закінченням *-is*: *opacis locis*, *umidis locis*.

Варіативність флексій в іменній системі спричинена також поетико-стилістичними прийомами, до яких вдавався Катулл з метою іронії. Наприклад, у зверненні поета до чоловіка логічно було б використати

закінчення чоловічого роду *tu beatus*, однак заради насмішки, іронії поет вживає жіночий рід *tu beata* [23. 24].

4. Особливості парадигми іменників грецького походження. Захоплення Катуллом александрійською школою та традиція класичної латини використання грецьких слів навіть у випадках наявності латинських відповідників спричинила вживання великої кількості грецької лексики у творах. Деякі запозичення вже у класичний період були адаптованими до морфологічної системи латинської мови, однак існували й такі, що зберігали питоמו грецьке відмінювання за нормами іонійсько-аттичного діалекту [195, с. 204; 222, с. 41–42]. Це призвело до чергування грецьких і латинізованих форм, спосіб і міра використання яких стали характерною ознакою відмінностей літературних стилів. Якщо для мови прози використання грецьких морфологічних закінчень було не характерним [212, с. 132; 222, с. 85], то римські поети, зокрема Гораций, досить часто вживали паралельно грецькі та латинські флексії у грецьких запозиченнях.

Серед іменників грецького походження існують морфологічні варіанти запозичень, які адаптовані до системи парадигм латинської мови повністю і частково. Для поезій Катулла показовими є обидва варіанти. Наприклад:

а) повністю морфологічно адаптовані форми іменників: *barathro* (**Abl. sg.**) [68b], *barathrum* (**Acc. sg.**) [68b] утворене від *barathrum*, *i n* “безодня”; *Thyniam* (**Acc. sg**) [31] від *Thynia*, *ae f* “країна тинів”; *scorpulorum* (**Gen. pl.**) [64] від *scorpulus*, *i m* “скеля”; *socum* (**Acc. sg.**) [61] від *soccus*, *i m* “легке грецьке взуття”; *zonam* (**Acc. sg.**) [2b] від *zona*, *ae f* “жіночий пояс”. (Велика кількість грецьких запозичень зумовила приділити їм окремий параграф, відповідно для прикладу морфологічних явищ ми винесли лише деякі грецизми.)

б) частково морфологічно адаптовані форми іменників: *Amphitriten* (**Acc. sg.**) [64. 12] утворене від *Amphitrite*, *es f* “Амфитрита”; *Minosim* (**Acc. sg.**) [64] від *Minos*, *ois m* “Мінос”; *Serapim* (**Acc. sg.**) [10. 26] від *Serapis*, *is idis m* “Сераніс, єгипетський бог”; *palimpseston* (**Abl. sg.**) [22. 5] від *palimpsestus* *i*

т “палімпсест”; *Booten* (Acc. sg.) [66. 67] від *Bootes, ae (is)* т “Волопас, охоронець.”

5. Вживання множини замість однини. Латинській мові властиве вживання множини для віддалених понять. Однак, у зафіксованих формах за змістом та смислом варто було вжити однину. Наприклад: *optatos humenaeos* [64. 141] “найкращих весіль”; *fulsere...soles* [8. 3; 8. 8] “світили сонця”.

2.2.2 Система прикметника

Система прикметника не зазнала сильних змін, що відповідно до існування певних явищ носять спорадичний характер. Були зафіксовані такі явища, як:

1. Вживання флексії –inus> –eus. У поезіях вжиті такі форми як, *ferrugine* [64] від *ferruginus* > *ferrugineus* “темнокоричневий”; *taurino* [66. 34] від *taurinus* > *taureus* “воловий”; *Cyllenaeum* [68. 109] від *Cyllenius* > *Cylleneus, a, um* “кіленський”.

2. Грецькі прикметники: *Hyperboreos* (Acc. pl.) [115. 6] від *Hyperboreus, a, um* “північний”; *Syrio* (Abl. sg.) [6. 8] від *Syrius, a, um* “сирійський”; *catagraphos* (Acc. pl.) [25. 7] від *catagraphus, a, um* “ністриявий, розмальований”; *aetherias* (Acc. pl.) [66] від *aetherius, a, um* [*aether*] “ефірний, небесний” тощо.

Варто згадати форму, де автор вживає грецьку флексію у латинському прикметнику: *incolumen* (Acc. sg.) [9. 6] від *incolumis, e* “незаплямований.”

3. Вживання народних форм прикметників. Так, паралельно з класичним прикметником *pulcher* “красивий” зустрічається форма народного *bellus* із тим же значенням. Наприклад: *bellus* [24. 6; 78. 3; 81. 2], *bella* [3.14; 8. 16; 69. 8; 78. 4], *bellam* [43. 6], *bello* [43. 2; 64. 245; 78. 4; 106. 1], *belli* [64. 394]. Також ужитий прислівник *non belle* [12. 2].

4. Узгодження іменника з прикметником. Своєрідним стилістичним прийомом є вживання узгодженого словосполучення. Наприклад: Словосполучення *aethera album* [63. 40] вжито у Acc. sg. Для іменника III

відміни, утвореного від *aether, eris m*, що має паралельну форму у I відміні – *aethera ae f*, не властива флексія *-a* у *Acc. sg.* Прикметник *albus* має закінчення *Acc. sg.* другої відміни чоловічого роду *-um*.

За правилом узгодження словосполучення *ad caelum versu* [6. 17] мало б форму *ad caelum versum*.

Особливість узгодження словосполучення *excitam Attin* [63. 43] пояснюється за допомогою змісту поезії. Іменник *Attin* “*Ammic*” слід узгодити із дієприкметником чоловічого роду *excitum*, та після оскоплення юнак сам намагається визначити, хто він. Це є стилістичним прийомом, коли автор, вживаючи дієприкметник жіночого роду, зумів передати вагання й душевні переживання Аттіса з приводу вчиненого

5. Варіативність форм прикметників. Серед відносних прикметників, зокрема грецького походження, відмічається варіативність вживання форм, коли автор надає перевагу не загальноприйнятій формі прикметника, а варіанту існуючої. Наприклад: форма *Achivis* [64. 365] від *Achivus, i m* є варіантом класичного прикметника *Achaeus* “*ахейський, грецький*”; *Thynos* [25. 7] від *Thynus, a, um*, є варіантом класичного прикметника *Thyniacus, a, um* “*віфінський*”.

2.2.3 Система займенника

У системі займенника спостерігається закономірність частого використання особових займенників у тих випадках, коли класична латина їх уникала, та емпатичних займенників, що надають певного емоційного забарвлення лексемам.

Вивченням природи займенника у XX ст. займалися іноземні (Е. Бенвеніст [11], Л. Блумфільд [13], О. Кубрякова [112], К. Майтинська [127], О. Петрова [153]) та українські мовознавці (Л. Котнюк [106], В. Кононенко [99, 100] тощо).

Так, К. Майтинська зауважила, що термін “особовий займенник” вживається у вузькому і широкому значенні слова. У вузькому значенні термін позначає власне особовий займенник (я, ти), в широкому – до

особових займенників можна віднести будь-які займенники, які можуть змінюватися за особами (я сам, ти сам, він сам і т.д.) [127, с. 140]. Особові займенники 1-ї та 2-ї особи за значенням різняться від займенників 3-ї особи, оскільки є мови, де займенники 3-х особи мають ширшу сферу вживання [127, с. 141]. Е. Бенвеніст відмітив, що особові займенники 1-ї та 2-ї особи мають вузьку спеціалізацію і вживаються лише в певних жанрах [11, с. 286]. Особовими займенниками для Л. Блумфільда є лише 1-ша та 2-а особи, в той час як 3-ю особу він називає означальним займенником [127, с. 143]. Л. Котнюк говорить про дейктичність та егоцентричність займенників першої та другої особи, причому “я” вказує на мовця, а “ти” – на адресата висловлювання [106]. О. Петрова висловила думку, чи можна вважати висловлювання 1-шої, 2-ї, і 3-ї особи реалізацією граматичної категорії (як у дієслів), чи вони являють собою лексичне значення займенникових слів [153, с. 88].

У класичній латинській мові до особових належать займенники *ego* “я”, *tu* “*tu*”, *nos* “*mi*”, *vos* “*vi*”, які мають свою парадигму відмінювання. Хоча в реченні та інфінітивних конструкціях (*accusativus cum infinitivo*) вони виступають у ролі підмета, проте сфера їх використання вузька. Якщо підмет не був виражений іменником, то замість нього у літературній латині міг вживатися особовий займенник. Загальновідомим є той факт, що дієслівні форми за допомогою флексій виражають особу, яка виконує дію, зокрема це стосується речень, де підметом виступають 1-ша та 2-а особи однини та множини. Наприклад: *veni, vidi, vici* “*прийшов, побачив, переміг*”.

Н. Корлетяну виділив два випадки, коли особові займенники використовувалися в латинській мові найчастіше [101, с. 204]:

- 1) для підкреслення ідеї особи як наслідок логічного наголосу: *si valetis, bene est; ego valeo* “*якщо ви здорові, (це) добре; я (також) здоровий*”;
- 2) для виявлення протилежності сторін: *ego fleo, tu rides* “*я плачу, а ти смієшся*”; *ego credo, tu dubitas* “*я вірю, а ти сумніваєшся*”.

Поодинокі випадки вживання особових займенників можна зустріти у Плавта: *Ego ire in Pireum volo* “я хочу відправитись у Пірей” [101, с. 204], Горация: *Tu nidum servas, ego laudo ruris atoeni rivos* “ти пильнуєш гніздо, а я хвалю струмки приємного села” [79, с. 70], Цицерона: *Sumus imperatores ego et M. Bibulus* “я і М. Бібул є імператорами” [79, с. 70]. Крім того, особові займенники при дієсловах, які вказували особу, вживав Петроній, Марциал, Проперцій, зустрічаються вони і в текстах народної латини: *Cum ad eum accesero, ego faciam* “коли я дойду до нього, я зроблю” [101, с. 204].

Тематика, що започаткував Катулл, спричинила нові граматичні явища в латинській мові, а саме вживання особових займенників “**ego**”, “**tu**”, “**nos**”, “**vos**” зі стилістичною метою у реченні в тих випадках, коли класична латина їх уникала [23, с. 165].

У поетичних творах Катулла особовий займенник **ego** зустрічається досить часто (36 разів). Поет як носій мови знав правила вживання особових займенників у латинській мові, проте він нехтує загальними правилами та вводить їх у поезію зі стилістичних міркувань. Це вплинуло на характер віршів, створило певну індивідуалізацію. Поет підкреслює свою присутність, це говорить сам автор. Як зазначає В. Кононенко, “...коли поет складає вірш, його “я” цілком конкретне, це передача особистих переживань, настроїв тощо. Але твір закінчено, і поетове “я” стає голосом кожного” [99].

У поезіях займенник **ego** граматично виступає підметом:

1. при складеному іменному присудку:

1. *ego mulier, ego adolescens, ego ephesus, ego puer, / ego gymnasi fui flos, ego erat decus olei.* [63. 63-64] Я жінка, я юнак, я підліток, я хлопчик, / Я був квіткою гімназії, я єлею був красою. (пер. вл.);

2. *ego Maenas, ego mei pars, ego vir sterilis ero?* [63. 69] Я Менадою, я частиною себе, я оскопленим чоловіком буду?

У даних рядках займенник **ego** “я”, вкладений в уста Аттиса, підкреслює його переживання, виокремлює юнака з натовпу безумних служителів богині

Кибели. Вживання займенника індивідуалізує мову головного героя та спрямовує увагу читача на його внутрішній світ.

2. при присудку у Praesens: 1. *Namque ego ab indignis praemia nulla peto.* [66. 86] “Від недостойних я не бажаю ніяких дарів.” (пер. вл.); 2. *Puto esse ego illi milia aut decem aut plura / perscripta...*[22. 4] “я думаю, що тисяч десять або більше він написав...” (пер. вл.); 3. *Sed quid ego ignaris nequiquam* [64. 164] “але навіщо я жаліюся даремно?” (пер. вл.); 4. *...ego, vae misera, extremis proffere medullis / cogor inops...* [64. 196] “я, о горе нещасній, безпомічна збираюся відпускати з важкою душею...” (пер. вл.).

У даних рядках мова йде від першої особи, що і хоче підкреслити автор, або ж це пряма мова, де необхідно себе назвати.

3. при присудку у Futurum : 1. *Ego nunc deum ministra et Cybeles famula ferar?*[68. 68] “чи ж я тепер богині Кибели жрицею чи прислужницею маю бути?” (пер. вл.); 2. *ego viridis algida Idea nive amicta loca colam? / ego vitam agam sub altis Phrygiae columinibus...*[63. 70-71] “Чи ж я на вершину зеленої Іди в сніг незворушний побіжу? / Чи я житиму у високих горах Фрігії?” (пер. вл.); 3. *Pedicabo ego vos et irrumabo* [16. 1; 16. 14] “відтарахкаю я вас і підсосу” (пер. вл.); 4. *Vos ego saepe, teo vos carmine compellabo.* [64. 24] “Часто я вас, вас своєю піснею закликатиму.” (пер. вл.)

4. при присудку в одному з минулих часів: 1. *Nam quid feci ego quidue sum locutus...*[14. 4] “бо чи що я зробив, чи що промовив...” (пер. вл.); 2. *Ego quam miser relinquens, dominos ut erifugae* [63. 51] “яку я нещасний покинув, втікаючи як служник.” (пер. вл.); 3. *quod enim genus figuraest, ego non quod obierim?* [63. 62] чи ж є такого роду лик, щоб я його не уникав? (пер. вл.); 4. *certe ego te in medio versantem turbine leti / eripui...*[64. 149] “я ж насправді тебе, як був всередині вихру смерті, вирвала...” (пер. вл.).

Вживання займенника **tu**, щоспостерігається у 39 випадках, виступає у таких граматичних функціях:

1. у функції підмета у реченні, ускладненому звертанням: 1. *et tu ne rugna cum tali coniuge, virgo.* [62. 59] “і ти, діво, з таким чоловіком не

сперечайся” (пер. вл.); 2. *At tu, Catulle, destinatus obdura.* [8. 19] “а ти, Катулле, будь наполегливий і твердий.” (пер. вл.); 3. *Verani optime tuque mi Fabulle, / Quid rerum geritis?* [28. 3-4] “Веранію найкращий і ти, мій Фабуле, як поживаєте?” (пер. вл.); 4. *Tu...dea... frugibus explēs.* [34. 17-20] “ти, богине...сиплеш плоди.” (пер. вл.);

2. у функції підмета при складеному іменному присудку: 1. *Quanto tu optimus omnium patronus.* [49. 7] “наскільки ти найкращий із адвокатів.”; 2. *Tu Lucina dolentibus...*[34. 13]“ти Люцина страждаючим...” (пер. вл.); 3. *tu potens Trivia et notho es / dicta lumine Luna.* [34. 15] “ти могутня Тривія і звешся за удаваним світлом Луною.” (пер. вл.); 4. *purta, tu quoque quae tuus / vir petet cave ne neges* [61. 152-153] “наречена, ти, коли твій чоловік домагається, дивись, не відмовляй.” (пер. вл.); 5. *Bellus homo, quem tu diligere inciperes* [81. 2] “гарний чоловіче, ти не почав поважати” (пер. вл.).

3. при формі Imperativus: 1. *Hoc tu quam lubet abice elevaque* [24. 9] “чи це тобі подобається, іди і забирай.” (пер. вл.); 2. *Tu praeter omnes une de capillatis* [37. 17] “ти крім усіх приєднай з волохатими” (пер. вл.).

4. у функції підмета при присудку у Praesens: 1. *Sed tu insulsa male et molesta vivis* [10. 33] “але ти живеш дуже брутальна і надокучлива.” (пер. вл.); 2. *tu fero iuveni in manus / floridam ipse puellulam / dedis...* [61. 56-58] ти у руки пристрасному юнакові квітучу дівчинку сам віддаєш (пер. вл.); 3. *Sed tu cum Tarrone omnia monstra facis.* [104. 4] але ти з Тарпоном робиш усіх монстрами. (пер. вл.).

5. у функції підмета при присудку у Imperfectum: 1. *Corneli, tibi: patque tu solebas* [1. 3] “Корнелію, тобі: бо ти мав за звичку...” (пер. вл.); 2. *Quae tu volebas nec puella nolebat.* [8. 7] “ти хотів ту дівчину, яка не хотіла.”(пер. вл.); 3. *Certe tute iubebas animam tradere...*[30. 7]“ти ж душу наказав відкрити...” (пер. вл.).

6. у функції підмета при присудку у Futurum: 1. *at tu dolebis, cum rogaberis nulla.* [8. 14] “а ти засумуєш, коли ніхто тебе не спитає.” (пер.

вл.); 2. *at fixus nostris tu dabis supplicium*. [116. 8] “ти ж, пронизаний нашими (стрілами), приймеш муки.” (пер. вл.).

7. у функції підмета при присудку у Perfectum: 1. *Sed tu horum magnos vicisti sola furores* [68. 129] “але ти, наступаючи, одна їх всіх перемогла.” (пер. вл.); 2. *Si tu oblitus es, at di meminerunt, memini tFides*. [30. 11] “хоч ти забув, та пам’ятають боги, пам’ятає Вірність.” (пер. вл.); 3. *Et tu non orbem luxti deserta cubile* [66. 21] “і ти одинока не плакала через пусту постіль” (пер. вл.).

8. у підрядних реченнях різного типу: 1. *Quod tu cum olfacies, deos rogabis...*[13.13] “коли ти понюхаєш, богів молитимеш...” (пер. вл.); 2. *...tu quoque inpote<ns noli>*. [8. 9] “ти того безмірно не бажай.” (пер. вл.); 3. *Ni tu quid facias ineptiarum*. [6. 14] “що ти не робиш дурниць.” (пер. вл.); 4. *Quem tu scilicet ad tuum Catullum / misti...*[14. 13] “що ти, тільки подумати, своєму Катутлу прислав...” (пер. вл.).

Особовий займенник *vos*, що зустрічається у поезіях 12 разів, у реченні є тим читачем, якому автор пропонує здійснити певну дію “...одночасно мовби відтворюючи її і сам, тобто автор і читач зливаються тут в одну особу” [99]. Займенник вживається у різних випадках:

1. підметом при дієслові у Praesens, констатуючи певну дію: 1. *Vos, quod milia multa basiorum / Legistis, male me marem putatis?* [16.12-13] “А ви, читаючи про тисячі поцілунків, вважаєте, що сам я негідник?” (пер. вл.); 2. *vos convivial lauta sumptuose / de die facitis* [47. 5-6] “ви звані бенкети робите пополудні.” (пер. вл.); 3. *Salax taberna vosque contubernales...putatis...*[37. 1] “похитливий балаган і ви коханці...думаєте...” (пер. вл.).

2. у конструкції звертання + Imperativus: 1. *vos hinc interea valete abite.../ saeculi incommode, pessimi poetae*. [14. 21-23] “ви, між тим, будьте здорові і біжіть...неприсмносте віку, найгірші поети.” (пер. вл.); 2. *at vos quo lubet hinc abite, lymphae, / vini pernicies, et ad severos / migrate*. [27. 5-7] “і ви, як вам завгодно, біжіть, води, губителі вина, і до суворих переходьте.” (пер. вл.); 3. *vosque item simul, integrae / virgines...agite in modum dicite...* [61.

36-37] “і ви, непорочні діви, давайте і ви говоріть...” (пер. вл.); 4. ...vosque, o Lydiae lacus undae, / ridete...[31. 13] “і ви, хвилі озера Лідії, веселіться...” (пер. вл.).

Займенник *nos* у поетичних творах зустрічається найрідше (3 рази). Він надає реченню узагальненості: *Nos volumus: nobis dicere ne dubita.* [67. 18] “ми бажаємо: нам казати не сумнівайся” (пер. вл.); *Nos alio mentes, ali odivissimus aures.* [62. 15] “ми слухаємо одне, а думаємо про інше.” (стал.вир.);...*sed nos quoque fulgeremus* [66. 61] “...але ми заблищали” (пер. вл.).

Отже, тематика є однією з причин вживання особових займенників у поезії, оскільки Катулл прагнув підкреслити важливість моменту, привернути увагу до власної персони, вказати конкретного адресата.

Серед граматичних засобів у поезіях Катулла варто відзначити **використання емпатичних форм займенників.**

У мові античної поезії прагнення до експресивності призвело до вживання великої кількості експресивних слів та маркерів замість стилістично нейтрального синоніма. Так, у класичній латинській мові існували експресивні односкладові енклітики (*-ce, -dam, -dem, -dum, -met, -ne,-que, -ve*), які, не маючи власного наголосу, приєднувались до попереднього слова і, перетягуючи наголос попереднього слова на останній склад, утворювали при цьому одне акцентуаційне ціле [138, с. 326].

1. Питальна частка *-ne* приєднується до різних частин мови, утворюючи одне слово. Наприклад: *-ne* із **займенником**: *eone nomine urbis opulentissime / soccer generque, perdidistis omnia?* [29. 23] **чи не через це найніжніше ім'я ви, тесть і зять, розорили увесь світ?** (пер. вл.); *quemne* [64], *quaene* [64], *nullane* [64]; *quaene etiam nostro letum miserabile fratri / attulit.*[68.91] **чи ж не вона принесла моєму нещасному брату смерть?** (пер. вл.);

- *ne* із **іменником**: *Idaeosne* [64];

- *ne* з **дієсловом**: *estne* (est+ne) [66];

- **ne** з часткою : *satisne cum isto / vappa frigoraque et famen tulistis?* [28. 4-5] “**чи** доволі з тим ледацюгою терпіли холоду і голоду (пер. вл.)”.

2. Розділова частка –**ve**. Додається до **іменника**:...*negare litus insulasve Cycladas* [4. 7] “...підтвердить берег і острови Циклад” (пер. вл.); *Propontida trisetve Ponticum sinum* [4. 9] “Пропонтіда **i** з затокою страшний Понт” (пер. вл.);

–**ve** із **прикметником**: *quod te cognossem bene constantemve putarem* [91. 3] “щоб я тебе знав добре **чи** щоб вважав стриманим”; *Non custos si finger ille Cretum, / non Ladas ego pinnipesve Perseus* [58b. 1-2] “хоч якщо я явлюся охоронцем Криту, хоч Ладом **чи** окрилений Персеєм” (пер. вл.); *Si quiquam mutis gratum acceptumve sepulcris accidere...*[96. 1] “якщо в німі могили приємно **i** солодко проникати...” (пер. вл.); *quid me laetius est beatiusve*. [9. 10] *хто за мене радісніший i щасливіший.* (пер.вл.);

–**ve** із **сполучником**: *nam quid feci ego quidve sum locutus* [14. 4] “бо що я зрив **чи** що сказав” (пер. вл.).

3. Підсилювальний суфікс –**pte** [із *pote* від *potis*], що в архаїчній латинській мові додавався до різних відмінків, вжитий автором з аблятивом: *sonitu suopte tintinant aures...* [51. 10] “дзвоном у **моїх** вухах дзвенять...” (пер. вл.).

4. До особових займенників, як правило, додається частка –**cum** з, разом з: *tecum* [2; 43; 64.331; 64; 68; 68; 91; 112], *secum* [62] тощо.

5. Підсилювальна частка –**te** при займеннику **tu**: *certe tute iubebas animam tradere...* [30.7] “**ти** ж душу наказав відкрити безперечно...” (пер. вл.)

Отже, вживання особових займенників у поезіях продиктовано тематикою, а також прагненням автора індивідуалізувати висловлювання, протиставити себе читачеві та вплинути на нього. На першому місці за кількістю вживань знаходиться особовий займенник **tu** (43,3 %), далі **ego** (40 %), **vos** (13,3 %) та **nos** (3,3 %). Емфатичні форми займенників, здатні поєднуватися з різними частинами мови, виконують розділову, питальну та підсилюючу функції.

2.2.4 Система дієслова

Фонетико-граматичні зміни торкнулися системи латинського дієслова, зокрема були виділені такі фонетичні явища:

Стягнення. Морфологічне явище стягнення у межах однієї лексичної форми було характерним для архаїчного періоду. Стягнені форми утворювались внаслідок існуючої в класичній латині тенденції до редуції *-v-* між двома, головним чином однаковими, голосними, які з метою уникнення гіату зазнавали контракції.

Так, у класичній латинській мові у похідних формах від дієслів, які мають перфект на *-avi*, *-evi*, *-ivi* можуть випадати склади *-vi-* та *-ve-* перед *-s-* та *-r-*. У дієслів з перфектом на *-ivi* перед *-r-* у складі *-ve-* випадає тільки *-v-*.

Випадіння *-v-* було властиве й іншим дієслівним формам, що утворювались на базі перфекта. Наприклад, на місці літературного латинського *-avissem*, *-avisses*, *-avisset* і т. д. у Plusquamperfectum coniunctivi вживались відповідно *-asse*, *-asses*, *-asset* та ін.

Така можливість використання звичайних і стягнених форм традиційно використовувалась у мові класичної латинської поезії. Цицерон, наводячи приклади дієслів, говорив про можливість їх уживання як у повній, так і в стягненій формах. Квінтіліан вважав використання повних дієслівних форм “ознакою зарозумілості і дрібної пихатості.” Так чи інакше, стягнені та повні форми дієслів, використовуючись у різних метричних позиціях, сприяли гармонійності та милозвучності поетичного тексту. З метою піднесення до високого стилю вживалася також флексія *-ere* замість *-erunt*, наприклад у Лукреція та Вергілія навіть у метрично незумовлених позиціях [231, с. 44].

У віршах Катутла фіксується вживання як повних, так і стягнених дієслівних форм. Варто відмітити, що характерною рисою поезій є вживання стягнених форм не лише перфекта, а й інших часів, що утворюються від перфектної основи (Perfectum, Plusquamperfectum, FuturumII). Наприклад:

1. форма 1sing. Plusquamperf. ind. act.: *cognoram* [66. 26];
2. форми 3sg. Plusquamperf. ind. act.: *iuerat* [66. 12], *norat* [3. 6];

3. форма 1 sg. Perf. ind. act.: *prendi* [55. 7];
4. форми 2 sg. Perf. ind. act.: *comparasti* – [10. 15], *cupisti* [15. 3], *duxti* [91. 9], *involasti* [25. 6], *irrumasti* [28. 10], *luxti* [66. 21], *misti* [14. 14], *nosti* [22. 1; 67. 37], *promisti* [110. 3];
5. форма 2 pl. Perf. ind. act.: *putastis* [16. 3];
6. форми 3 pl. Perf. ind. act.: *visere* [64. 407], *fulsere* [8. 3; 8. 8].
7. форми Inf. perf. act.: *nequisse* [4. 4], *nosse* [72. 2], *violasse* [67. 23], *conscelerasse* [67. 24], *servisse* [67. 3];
8. форми 3 sg. et pl. Fut. II ind. act.: *adiurarit* [66. 41]; *iuerint* [66. 18], але *iuverit* [68. 42];
9. форми 3 sg. Plusquamperf. ind. act.: *exis* [80. 3], *pacificasset* [68. 76], *reliquisset* [64. 176], *religasset* [64. 174], *saturasset* [68. 83], та форма 1 sg. *cognossem* [91. 3];
10. форми 1 sg. Perf. ind. act.: *pararim* [10. 32] замість *paraverim*.

Злиття форм. Н. Корлетяну окремо виділяє явище, що об'єднує дві лексичні форми в одну, та вказує на використання таких форм як стилістичну особливість комедій Плавта, де комедійні герої вживають специфічні народно-розмовні висловлювання, що характеризує їх просте походження. Наприклад: *melius melius est (Asinaria)*; *ubist – ubi est' ergost – ergoest (Epidicus)*; *Ubitu's? – Eccum (Milesgloriosus) – ubitues? Ecceeum* і т. д. [101, с. 106–107]. Ці висловлювання досить експресивні, вони становлять значну кількість слів, конструкцій, форм, притаманних для усно-народної латинської мови та відрізняються від літературних норм латинської мови.

Взагалі, елементи народної розмовної латини проникали у твори багатьох класичних письменників. Цицерон, Квінтіліан та інші письменники класичного періоду відрізняли “ораторську”, тобто літературну латину, від повсякденної, так званої народної мови, якою говорили раби, солдати тощо. Незважаючи на таке ставлення до розмовної мови, вони вживали її у повсякденному житті. Так, Цицерон у переписці з кращим другом Аттиком

використовував засоби народної латини і в той же час уникав їх у творах високого стилю [101, с. 53].

Форми розмовної латини були зафіксовані у поезіях Катулла. Як правило, злиття відбувається у позиції флексія + дієслово *esse* або на стику кінцевого і початкового голосних. Наприклад:

1. з дієсловом *esse*: *certest* > *certe est* [62. 7], *figuraest* > *figura est* [63. 62], *ipsest* > *ipse est* [115. 7], *maestast* > *maesta est* [63. 49], *malest* – *male est* [38. 1, 2], *patrist* – *patris est* [62. 63];

2. інші види: *facetiisque* > *faceti tuique* [50. 8], *siqua* > *si qua* [76. 1], *ten* > *te in* [43. 6; 55. 14], *magnamimam* > *magnam animam* [64. 26], *viden* > *vides ne* [61. 76, 94; 62. 7].

Випадіння –e- в основі при утворенні Imperfectum. Форми Imperf. ind. act. для дієслів III-IV дієвідмін утворюються шляхом приєднання до основи інфекта суфікса **-eba-** та особових закінчень. З метричних міркувань голосний **-e-** у суфіксі **-eba-** випадав, наприклад: *audibant* [84. 8], *custodibant* [64. 319], *scibant* [68. 85].

Плутання основ дієслова, коли форма дієслова утворена від неіснуючої основи або від граматично неправильної основи, наприклад:

1. форма **Inf. perf. act.** *deservisse* [67. 102] утворена від дієслова *deservio*, –, –, *deservīre*, що не має перфекта;

2. форма **Nom. sg. Part. praes. act.** *metiens* [34. 7] утворена від відкладного дієслова *metior*, *mensus sum*, *metīri*;

3. форма **Nom. sg. Part. praes. act.** *visens* [11. 10] утворена від *video*, *vidi*, *visum*, *vidēre*;

4. форма **3 sg. Perf. ind. act.** *deposivit*, утворена від *depono*, *posui*, *positum*, *ponē re*.

Особливості у вживання дієприкметника:

1. Заміна особових форм дієслова дієприкметником. Наприклад:

У реченні *Verani, omnibus e meis amicis / antistans mihi milibus trecenti*, [9. 1-2] “Веранію, ти для мене з усіх моїх друзів **вищий** в три тисячі разів.”

при звертанні логічно правильно було б ужити особову форму дієслова *antistas 2 sg. Praes. ind. act.*, утворену від дієслова *antistare* “*перевершувати*”, а не *Nom. pl. Part. praes. pass.*;

У реченні *tu quoque inpote<ns> noli* [8. 9] “*ти нічого не хочи*” форма *inpotens* є *Nom. sg. Part. praes. pass.*, хоча варто було використати *2 sg. Imperat. praes. act.*, утворену від дієслова *imposse* “*не хотіти*”;

У реченні *salve, o venusta Sirmio, atque egogaude / gaudente, vosque* [31. 12] “*Вітаю, о прекрасній Сирміон, радій і ви радійте*” дієслово *gaude* “*радій*” є формою *2 sg. Imperat. praes. act.* За аналогією до *gaudente* (*Abl. sg. Part. praes. act.*) “*радійте*” варто вжити у *2 pl. Imperat. praes. act.* як *gaudete*.

2. Неузгодженість іменника із дієприкметником. Наприклад: *ad caelum versu* [6. 17] замість *ad caelum versum*; *excitam Attin* [63. 43] замість *excitum Attin*. У даному випадку вживання флексії дієприкметника жіночого роду є стилістично обґрунтованим, оскільки підкреслює душевні хвилювання й нерозуміння свого вчинку Аттісом.

3. Вживання флексії родового відмінка множини **-um**: *amniūmq̄ue sonantum* [34. 12] замість *sonantiūm*.

4. Утворення форми вищого ступеня *scitius* від *Part. perf. pass.* форми *scitus* (від дієслова *scire*).

Специфічні граматичні зміни торкнулися таких частин мови, як іменник (вживання дублетних флексій та подвійних флексій іменників II відміни, зміни у відмінковій парадигмі, особливості морфологічного пристосування грецьких іменників), прикметник (чергування флексій, вживання грецьких прикметників та прикметників народної латини), займенник (використання особових та емпатичних займенників), дієслово (стягнення у межах однієї форми, злиття у межах двох форм, особливості утворення форм імперфекта, використання основ для утворення часових форм; особливості вживання дієприкметника). Це свідчить про відсутність установлених норм латинської мови у I ст. до н. е., але разом з тим надає поетичним творам Катулла додаткових експресивних відтінків та історичного колориту.

2.3 Особливості лексичного складу поетичних творів Катулла

2.3.1 Стилiстичний потенціал неологізмів

Характерною ознакою мови Катулла є індивідуально-авторський словотвір, який представлений лексемами, що науковці розуміють як індивідуальні новоутворення або неологізми (В. Лопатін [120], Є. Скоробогата [178], Н. Ходаковська [209]), авторські лексичні новотвори (О. Жижома [74], О. Земська [80]), оказіоналізми (О. Александрова [2], Н. Ніколіна [146]).

Відповідно, серед науковців відсутнє єдине визначення неологізму. У Великому тлумачному словнику подається таке визначення: “неологізм – це нове слово, словосполучення, фразеологічний зворот, що з’являється у мові для позначення нових явищ дійсності, нових предметів чи понять. Неологізми виникають двома шляхами – словотворенням та запозиченням. Іноді говорять про особливий вид неологізмів – семантичних неологізмів. У такому випадку мова йде про появу нових значень у старих слів” [33, с. 770]. Неологізми – це нові слова, що виникли за пам’яті людей, які їх використовують [107, с. 227].

Сучасні дослідники виділяють такі основні функції авторських неологізмів: номінативну, стилістичну, експресивну, текстотвірну [74, ст. 11].

М. Шанський відзначав, що нове слово є неологізмом лише доти, доки мовець усвідомлює його предметно-логічну новизну або стилістичну своєрідність [214, с. 65].

Про поетичні неологізми у свій час писав Л. Булаховський: “Хай вигадані відповідними художниками слова, нові слова залишаються назавжди тільки їх словами, хай вони не входять до активного складу фонду загальної мови – але там, де їх ужито, вони живуть довго і довго житимуть своїм повним художньо-естетичним життям, на своєму місці вони є збагаченням мови як засобу служити виявом певної діючої образності та

емоційності і, подобаючись хоча б певному колу читачів, тим самим виправдовують своє народження і своє існування ” [30, с. 56].

Про авторські неологізми Б. Томашевський сказав наступне: “Неологізми – це такі слова, які створює сам митець, сам поет, письменник не для того, щоб дати їм загальний ужиток, увести їх до загальноживаної мови, в загальний словник, а для того, щоб читач відчував у процесі сприйняття самого художнього твору, як перед ним народжується нове слово. Неологізм повинен завжди сприйматися як певний винахід саме даного митця, він неповторний” [192, с. 153].

Для поетичної мови характерним є створення нових образів, а для цього часто слугують неологізми, що увиразнюють мову, позначають нові реалії, надають експресивності.

2.3.1.1 Способи утворення неологізмів

Для лексичного спектру поезій Катулла характерні такі видинеологізмів: неологізми, утворені способом словотворення; неологізми, утворені шляхом запозичення лексем з грецької мови; семантичні неологізми.

Морфеми, що беруть участь у словотворі, часто впливають на експресивність неологізму. У Катулла серед активно використовуваних засобів можна виділити основоскладання, суфіксацію та префіксацію.

Шляхом **основоскладання** (18 лексем) були утворені складні слова із глибокою семантичною місткістю. Вони характеризуються високою експресивністю та передають образне мислення поета. Для цієї групи неологізмів показовими є утворення шляхом поєднання іменної та дієслівної основ, поєднанням двох іменних основ, поєднанням двох дієслівних основ.

Так, **поєднання іменної та дієслівної основ** спричинило утворення іменників (3) та прикметників (11). Наприклад:

а) іменники: форма *erifugae* [63] утворена *erifuga, aef (erus + fugio)* – “раб, який втік від свого хазяїна”;

форма *Nysigenis* [64] > *Nysigena, ae f, m* – (*Nysa*+ *gigno*) – “народжений в Нусі” (означення до *sileni*);

форма *silvicultrix* [63] > *silvicultrix, icis f* (*silva* + *colo II*) – “та, що живе у лісі, жителька лісів” (означення до *cerva*);

б) прикметники: форма *buxifer* [4. 13] утворена від *buxifer, fera, ferum* (*buxus* + *fero*) “порослий самишом” (*Cytorus*);

форма *caprimulgus* [22. 9] від *caprimulgus, a, um* (*capra* + *mulgeo*) “настух, який доїть кіз (козодій)”;

форма *coniferam* [64. 106] від *coniger, gera, gerum* (*conus* + *gero*) “той, що приносить шишки, тобто хвойний”;

форма *falsiparens* [68. 112] від *falsiparens, entis* (*falsus* + *parens*) “той, що має вигаданого батька” (означення до *Amphitryoniades*);

форма *fluentisono* [64. 52] від *fluentisonus, a, um* – (*fluentum* + *sono*) “той, що звучить з шумом прибою”;

форма *iustificam* [64. 406] від *iustificus, a, um* (*iustus* + *facio*) “той, що справедливо чинить”;

форма *lasarpiciferis* [7. 4] від *lasarpicifer, fera, ferum* “той, що утворює лазерніції” (означення *Cyrenae*);

форма *multivola* [68. 128] від *multivolus, a, um* (*multus* + *volo*) “той, що має багато бажань” (означення до *mulier*);

форма *netorivagus* [63. 72] від *netorivagus, a, um* (*netus* + *vagor*) “той, що бродить хащами” (означення до *aper*);

форма *omnivoli* [68. 140] від *omnivolus* (*omne* + *volo II*) “той, що бажає всього” (означення до *Jupiter*);

форма *sagittifero* [11. 6] від *sagittifer, fera, ferum* (*sagitta* + *fero*) “озброєний стрілами, дикобраз.”

Поєднанням двох іменних основ були утворені: прикметник (1) *plumipedas* [58b. 5] від *plumipes, pedis* (*pluma* + *pes*) “з пір'ям на ногах, тобто окриленими ногами, швидкий як птах”, та іменники (2) *tardipes* від *tardipes*,

pedism (tardus + pes) “той, що повільно йде (означення до deus)”; *salaputium* [53. 5] від *salaputiumin (salax + putillus) “похитливий крихітка.”*

Поєднанням двох дієслівних основ був утворений прикметник *defututa* [41. 1] від *defututus, a, um (defatigo, avi, atum, are втомлювати + effetus, a, um той, що народив) – втомлений, ослаблений частими пологами (puella defututa).*

Широко вживаним при творенні неологізмів у Катулла є спосіб **суфіксації** (27 лексем). При суфіксації утворенні для утворення лексем були використані словотвірні суфікси **-ul-, -ol-, -el-, -os-, -tio-, -tor-, -et-, -issim-, -ari-** та форманти **-ium** і **-at**, що надають лексемам нового семантичного забарвлення та певних відтінків емоційності та експресивності. Наприклад:

1. За допомогою **суфіксів -ul-, -ol-, -el-** були утворені іменники та прикметники. Наприклад:

а) іменники із зменшувально-пестливим значенням (5) :

форма *femellas* [55. 7], утворена від *femella, ae f*, “дівчинка”, що є похідною від *femina, ae f*;

форма *lecticulo* [57. 7], утворена від *lecticulus, i m* “постілька”, що є похідною від *lectulus, i m*;

форма *salillo* [23. 19], утворена від *salillum, in* “маленька сільничка”, що є похідною від *salinum, i n*;

форма *sicula* [67. 21], утворена від *sicula, ae f* “маленький кинджал”, що є похідною від *sica, ae f*;

форма *suaviolum* [99. 2] утворена від *suaviolum, i n* “ніжний поцілунок”, що є похідною від *suavius, i n*.

б) прикметники (8): форма *floridulo* [61], утворена від *floridulus, a, um* “квітучий”, що є похідною від *floridus*;

форма *frigidulos* [64], утворена від *frigidulus, a, um* “холодненький”, що є похідною від *frigidus*;

форма *imula* [25. 2], утворена від *imulus, a, um* “найнижчий”, що є похідною від *imus*;

форма *lacteolae* [55. 17], утворена від *lacteolus, a, um* “білесенький”, що є похідною від *lacteus*;

форма *lassulae* [63], утворена від *lassulus, a, um* “трішки втомлений”, що є похідною від *lassus*;

форма *mollicellas* [25. 10], утворена від *mollicellus, a, um* “м’якесенький”, що є похідною від *mollis*;

форма *perluciduli* [69. 4], утворена від *perlucidulus, a, um* “досить прозорий”, що є похідною від *perlucidus* (у словосполученні *lapis perluciduli* має значення “перлина” (досл. “досить прозорий камінь”));

форма *ividulam* [66. 63], утворена від *ividulus, a, um* “мокруватенький”, що є похідною від *ividus*.

2. Приєднанням до іменника **суфікса -os-** були утворені прикметники (4) із значенням великої кількості або гіперболізованості явища:

форма *araneoso* [25. 3] від *araneosus, a, um* “повний павутиння” була утворена від *aranea* “павутиння” (означення до *situs*);

форма *harundinosam* [36. 13] від *arundinosus, a, um* “порослий очеретом” була утворена від *arundo* “очерет” (означення до *Cnidus*);

форма *cupiculosae* [37. 18] від *cupiculosus, a, um* “переповнений кроликами” була утворена від *cupiculus* “кролик” (означення до *Celtiberia*);

форма *imagnosum* [41. 8] від *imagnosus* “той, що відрізняється багатоманітністю” утворена від *imago* “зображення”.

3. Приєднанням до основи дієслова **суфікса -tio-** утворені іменники (4) із значенням субстантивованого процесу, дії:

форма *irrumatione* [21. 8] від *irrumatio, onis f* “годування сосцями” була утворена від *irrumare* “годувати сосцями”;

форма *fututiones* [32. 8] від *fututio, onis f* “статевий акт” була утворена від *future* “здійснювати статевий акт”;

форми *esuritionum* [21. 1], *esuritione* [23. 14] від *esuritio, onis f* “голодування” були утворені від *esurire* “хотіти їсти”;

форма *basiationes* [7. 1] від *basiatio, onisf* “поцілунок” була утворена від *basiare* “цілувати.”

4. Приєднанням до основи дієслова **суфікса -tor-** утворений іменник: форма *irrumator* [10. 12] від *irrumator, oris m* “годувальник сосцями” утворена від *irrumare* “годувати сосцями”.

5. Приєднанням до основи іменника **суфікса -et-** утворений іменник, що не змінив первинного значення: форма *sepulcretis* [59. 2] від *sepulcretum, i n* “місце поховання, кладовище” утворена від *sepulcrum, i n* “кладовище.”

6. Приєднанням до якісного прикметника **суфікса -issim-** утворений прикметник: форма *insulsissimus* [17. 11] від *insulsissimus, a, um* “найнесолоніший, найвulgарніший” (означення до *homo*) утворена від *insulsus*.

7. Приєднанням до основи іменника **суфікса -ari-** утворений прикметник: форма *semitarii* [37. 16] від *semitarius, a, um* “той, що ховається у провулках, провулочний” (означення до *semitarii mœchi*) була утворена від *semita, ae f* “провулок.”

Окрім суфіксів словотвірними виступають форманти **-ium** (1) та **-at** (1).
Наприклад:

1. Приєднанням до дієслова *basiare* “цілувати” **форманта -ium**, означає стан, процес був утворений іменник: форма *basiorum* [5. 13] від *basium, i n* “поцілунок.”

2. Приєднанням до прикметника **форманта -at** був утворений прикметник *aurata* від *aureus, a, um* “золотий”. Даний прикметник вживається у словосполученні *aurata pellis* [64] “золоте руно”, хоча у словнику є сталий вислів *pellis aurea* “золоте руно.”

Префіксація

У творенні неологізмів способом префіксації були використані префікси **il-, in-, con-, semi-, sub-**, що призвели до появи прикметників (3), дієприкметників (2) та дієслова (1). Наприклад:

1. Приєднанням до іменника *lepidus* **префікса il-** був утворений прикметник *illepidus* “некрасивий, невитончений”, вжитий у формі *illepidae* [6. 2].

2. Приєднанням до прикметника *observabilis* **префікса in-** був утворений прикметник *inobservabilis* “непомітний”, вжитий у формі *inobservabilis* (означення до *error*) [64. 115].

3. Приєднанням до дієслова *futuere* “здійснювати статевий акт” **префікса con-** було утворене дієслово *confutuere* “перебувати у статевому зв’язку” [37. 5].

4. Приєднанням до дієслів **префікса semi-** були утворені дієприкметники із значенням “виконання дії наполовину”: *semilautus, a, um* (*semi-* та *lavo* мити) “напіввимитий, бруднуватий”, вжитий у формі *semilauta (crura)* [54. 2]; *semirasus, a, um* (*semi* напів- + *rado* голити) “напіввиголений”, вжитий у формі *semiraso* [59. 5].

5. Приєднанням до іменника *perna, ae f* “потовщення дерева біля стовбура” **префікса sub-** утворений прикметник *supernatus* “підрубаний, зрублений сокирою” (означення до *securi*) [17. 19]

2.3.1.2 Види неологізмів

Окремо науковці виділяють тип неологізмів, що виникає за умови зникнення афективного значення у слові, в результаті чого вторинне значення стає головним. Часто такі зміни спостерігаються при переході демінутивів у слова звичайного типу. Факт переходу слів з афективним значенням у розряд звичайних назв є загальним, саме цим В. Пізані пояснює значну кількість семантичних неологізмів [154, с. 162]. Крім того, з появою нових реалій і потребою їх мовного вираження традиційні для класичного періоду лексеми набули іншого смислового забарвлення [138, с. 342].

Зміну семантики питомої латинської лексики можна спостерігати у іменників (5), дієслів (2) та прикметника (1). Наприклад:

1. **іменники:** *caper* [69. 6] від *capere, pri m* “козел” у поезії вжито із значенням “козлий запах”; *flammea, flammeum* [61; 64] від *flammeum, i n* “щось вогняно-червоне” із значенням “вогняно-червона весільна фата”; *fossor* [22. 10] від *fossor, oris m* “землекоп” із значенням “невчений чоловік, неук”; *pestilentiae* [44. 12] від *pestilentia, ae f* “чума, зараза” із значенням “отрута”; *seri* [68b] від *serum, i n* “сироватка, водяниста рідина” із значенням “дітородне сім'я”;

2. **дієслова:** *basiare* [7. 9] “цілувати багато разів” від *basiare* “цілувати”; *tepefactet* [68] від *tepefacto, -, -, are* “знову зігрівати”, що утворене від дієслова *tepefacio, feci, factum, ere* – “зігрівати”;

3. **прикметники:** *sesquipedalis* [97. 5] від *sesquipedalis, e* “довжина у півтора римських фути” вжито у переносному значенні “страшенно довгий” (про зуби *dentes*).

Стилістичну функцію у поезіях Катулла виконують неологізми, які автор увів для позначення чоловічого статевого органу. Наприклад: *mentula, ae f* (форма *mentula* [29; 37; 94; 105; 114; 115]), *sopio* (форма *sopionibus* [37. 10]), *trabs* (форма *trabe* [28. 10]), *verpa* (форма *verpa* [28. 12]).

Цікавим випадком є вживання іменника п'ятої відміни *parthenice, es f* [61. 194] при порівнянні нареченої. Автор “Латинсько-російського словника” І. Дворецький перекладає це слово як “*припустимо, ромашка*” [63, с. 555], а російський поет А. Фет перекладає “*парфенікою*” [90, с. 110]. Можна припустити, що поет вжив дане слово із відомим лише йому значенням.

Загальний вплив грецьких традицій на римську літературу та безпосереднє захоплення Катуллом александрійською поезією призвело до утворення нових лексем від грецьких основ. Власне, у поезіях Катулла грецькі слова зустрічаються досить часто, однак хочеться звернути увагу на авторські неологізми грецького походження. У поезіях вони виконують стилістично-номінативну функцію, оскільки позначають нові поняття та передають грецький колорит.

Серед неологізмів, базовою основою яких стали питомі грецькі слова, нами були виділені якісні прикметники, прикметники-міфоніми та іменники.

Так, до **якісних прикметників** були віднесені: *carpatinas* [98. 4] *carpatinus, a, um* “виготовлений з невичиненої шкіри, сиром’ятий” (означення до *scrapidas*); *catagraphos* [25. 7] *catagraphus, a, um* “розмальований, ністрявий” (означення до *Thynos*); *hyacinthinus* [61. 89] *hyacinthinus, a, um* “зіацинтовий” (означення до *flos*); *labyrintheis* [64] *labyrintheus, a, um* “лабіринтовий” (означення до *flexus*).

Для **прикметників – міфонімів** властиве утворення від власних імен міфологічних персонажів, наприклад: *Aetos* [64] від *Aetaeus, a, um* (від іменника *Aeta Eet*) “eetiv” (означення до *finis*); *Penelopeo* [61. 230] від *Penelopeus, a, um* (від іменника *Penelopa Пенелопа*) “пенелопин” (означення до *fides*); *Polixenia* [64. 368] від *Polixenius, a, um* (від іменника *Polixena Поліксена*) “Поліксенин” (означення до *caede*); *Protesilaeam* [68. 74] від *Protesilaeus, a, um* (від іменника *Protesilaus Протесилай*) “протесилаїв” (означення до *domus*); *Stymphalia* [68. 113] від *Stymphalius, a, um* “стимфальський” (означення до *monstra*).

Серед **іменників** були виділені такі тематичні групи, зокрема:

– **космоніми**: *Hydrochoi* [66. 94] від *Hyrochous, i m* “Водолій”, *Oarion* [66. 94] від *Oarion, onism* “Оріон”;

– **міфоніми**: *Ityli* [65. 14] від *Itylus, im* “Ітил, син Зета і Аедони”, *Thiaae* [66. 44] від *Thia, ae f* “Тія, одна із Титанід, мати Сонця”, *Thyonianus* [27. 7] від *Thyonianus, i m* “вино” тобто “Вакх, син Тіони”, *Zephyritis* [66. 57] від *Zephyritis, idis f* “Зефірида”;

– **топоніми**: *Amastri* [4. 13] від *Amastris, idis f* “Амастріта, прибережне місто в північно-західній Пафлагонії”, *Thuniam* [31. 5] від *Thunia, ae f* “країна тинів”.

Отже, неологізми займають чільне місце у поезіях Катулла. На їх появу вплинули художній метод поета, його творча манера та індивідуальність. За способом творення неологізмів були виділені суфіксація (53 %),

основоскладання (35,3 %) та префіксація (11,7 %). Найпродуктивнішими частинами мови творення неологізмів є прикметник (60,7 %) та іменник (33,3 %), найменш продуктивними є діеприкетник (3,9 %) і дієслово (1,9 %). У поезіях неологізми позначають нові явища та предмети, надають лексемам експресивності та нових семантичних відтінків.

2.3.2 Запозичення у системі виражальних засобів

Написання “ученої поезії” передбачало осмислення грецьких міфів та реалій життя, тому твори Катулла рясніють численними запозиченнями з грецької мови – грецизмами. Розгляду грецизмів присвячені дослідження А. Гарник [46], Л. Доровських [66], О. Малеїна [129], В. Міляевич [139], Е. Скоробогатої [176, 177]. Частково питання функціонування грецизмів у латинській мові були висвітлені О. Лосевим [121], Е. Нажоттом [142], Й. Тронським [195]. І. Кочерган пояснює вживання запозичень зовнішніми чинниками, а саме контактами народів, що зумовлюють культурний обмін, а відтак й обмін слів, а також внутрішніми чинниками, що сприяють уникненню полісемії та закріпленню за своїм і чужим словом різних смислових відтінків [107, с. 229].

Загальновідомим є той факт, що елліністичний світ у різні часи впливав на усі сфери життя римлян. Війни, торгово-економічні стосунки сприяли новим етапам зближення двох народів, їхніх культур, а відтак і мов. Взаємовідносини грецької та латинської мов протягом віків пережили ряд етапів, а це в першу чергу позначилось на лексичному складі латинської мови. Адже слово – це в першу чергу образ предмета. І якщо назва на позначення даного предмета запозичена, то передусім слід розуміти, що і сам предмет був запозичений, тобто до певного часу був невідомий для носіїв мови, що запозичили слово [22, с. 63]. Якщо провести лінгвістичний аналіз появи грецизмів у латинській мові, то можна прослідкувати певні тенденції та розмежувати запозичення відповідно до різних сфер життя. Так, у світі

тварин римляни не знали мула (*mulus*), лошака (*hinnus, hinnulus*), слона (*elephantus*). З верблюдом відбулося знайомство через посередництво Сирії в I ст. до н. е. Хижаки, такі як лев, тигр, леопард та ін., увійшли в життя римлян у період війни на Сході, і з тих пір звірі стали постійними гостями римської арени. Та ж сама ситуація з птахами та царством риб і морських тварин. Лише нечисленні породи риб, такі як вугор (*anguilla*), щука (*lupus*) були відомі римлянам споконвіків. Як звичайна їжа, риба з'являється на столі римлян лише у III ст. до н. е. В епоху Еннія та Плавта з розвитком гастрономічних смаків у Римі відкривається перший продуктовий ринок, а з ним і велика кількість термінів на позначення видів риб. У царстві рослин римляни запозичили маслину, мирт, лавр, бук, з якими ознайомились ще в період царів. За часів війни з Тарентом стали відомими кипарис, платан, фінікова пальма. Плавт згадує каштан і мигдальне дерево. Лукул з Понту привіз до Італії вишню та олеандр. Щодо мінералів, то греки заклали розробку родовищ на італійській землі, тому вапно (*calx*), гіпс (*gypsum*), мармур (*marmor*), а також дорогоцінне каміння (*beryllus, sardonix, onix, achates* та ін.) лишилися у латинській мові з грецькими назвами [22, с. 63].

З III ст. до н. е. архітектура римського дому попадає під вплив греків. У I ст. до н. е. окремі частини будинку отримують грецькі назви: *triclinium, exedra, diaeta, xustus, zotheca, bibiotheca, pinacotheca*. Від греків римляни перейняли сорти вин і приправи (*absinthites, hyssopites, abrotonites*), посуд для вин (*amphora, cadus, metreta ampulla, lagona, crater*), одяг (*laena, paenula, abolla, replum, diplois*), тканини (*byssus, sericae, holosericae*), взуття (*mulleus, baxeae, crepida*). Постійні зв'язки двох народів сприяли проникненню грецьких реалій життя, а з ними і самих лексем на позначення цих реалій. Не слід також відкидати той факт, що для компанійців та південних італіків грецька мова була рідною. А війна римлян з Тарентом обумовила потік грецьких рабів, які також принесли з собою рідну мову.

Звичайно, грецька мова поступово входить і в літературу. Причому спочатку це було свідомо негативне ставлення до всього грецького в

римській літературі. Так, Плавт вживав грецизми, коли герої сваряться, коли спритний раб вихваляється у шахрайстві, чи йдеться мова про сумнівні вчинки і предмети. Саме тому в літературі високого стилю відсутні грецькі слова, окрім тих, що міцно й давно увійшли в ужиток у латинській мові. У першого римського поета Андроніка зустрічається лише одне слово грецького походження – *anclabatur* “бути вичерпанім”. Невій допускає у комедіях такі слова, як *theatrum*, *chorus*, *pallium*. Проте у фрагментах його трагедій грецькі слова відсутні [195, с. 130].

Поет Горацій застерігав щодо обережного вживання нових слів, рекомендуючи детальний підбір та використання грецьких джерел із невеликими відхиленнями [121, с. 402].

Закономірним є той факт, що Катулл, відповідно до літературних засад неотериків, у своїх поезіях використовував грецькі слова. У них відсутній негативний тон, притаманний словнику творів Плавта. Навпаки, поет свідомо використовує запозичення, про що свідчить їх велика кількість, та позначає поняття, які давно були в ужитку римлян, а деякі вводить уперше [22, с. 64].

Грецизми, виявлені в тексті, були систематизовані за частинами мови, зокрема це іменники та прикметники. Іменники були об'єднані у такі лексичні групи, як хрематоніми, топоніми, антропоніми, фітоніми та зооніми. Серед прикметників були виділені якісні та відносні.

Група “хрематоніми” об'єднала лексику, що позначає матеріальну культуру, науку і техніку, результати діяльності людей, зокрема це предмети одягу та ужитку, творчої діяльності людини, назви осіб і споруд. Наприклад:

предмети одягу: *corollis* [63, 64] від *corolla*, *ae f* “віночок”; *crepidas* [98. 4] від *crepida*, *ae f* “сандаля”; *fusco* [64] від *fucus*, *i m* “прикраса”; *socsum* [61. 10] від *soccus*, *i m* “легке грецьке взуття”; *mitram* [64] від *mitra*, *ae f* “митра, тюрбан”; *strophio* [64] від *strophium*, *i n* строфій “пов'язка для грудей”; *zonat* [2b] від *zona*, *ae f* “жіночий пояс”; *zonula* [61] від *zonula*, *ae f* “поясочок”.

предмети ужитку: *calathisci* [64] від *calathiscus*, *i m* “корзиночка”; *cistis* [64] від *cista*, *ae f* “скриня”; *grabati* [10. 22] від *grabatus*, *i m* “низьке ліжко”; *mnemosynum* [12. 13] від *mnemosynum*, *i n* “подарунок”; *sacculum* [13. 8] від *sacculum*, *i m* “мішечок”; *Thyonianus* [27. 7] від *Thyonianus*, *i m* “вино”; *talent* [12. 7] від *talentum*, *i n* “талант, міра грошей”; *perae* [6] від *perae*, *ae f* “сума”.

музичні інструменти: *cymbalum*, *cymbala* [63. 63] від *cymbalum*, *i n* “кимвал”; *tympanum*, *tympana*, *tympano* [63, 64] від *tympanum*, *i n* “тимпан”.

творча діяльність людини: *carta* [36. 1; 36. 20] від *charta*, *ae f* “папір, книга”; *hendecasyllabos*, *hendecasyllabi* [12. 10; 42. 1] від *hendecasyllabos*, *i m* “одинадцятисловний вірш”; *iambos* [36. 5; 40. 2] від *iambus*, *i m* “ямб”; *palimpseston* [22. 5] від *palimpsestus*, *i m* “палімпсест”; *papyrus* [35. 2] від *papyrus*, *i m* “папір з папірису”; *poemata*, *poeta* [22. 15] від *poeta*, *atis n* “поема”; *choreis* [64] від *chorea*, *ae f* “хоровод”; *chorus* [63] від *chorus*, *i m* “хор”; *orgia* [64] від *orgia*, *orum n* “оргії”; *thiasus*, *thiaso* [63. 28] від *thiasus*, *i m* “тіас, вакханічний хоровод”.

назви осіб: *cinaede* [16. 2] від *cinaedus*, *i m* “кінед, танцівник”; *erhebus* [63] від *erhebus*, *i m* “ефеб, юнак”; *moecha*, *moechis*, *moechi* [11. 16; 37. 12; 42. 11; 42. 12; 42. 19] від *moecha*, *ae f* “новія”; *poetae* [14. 23] від *poeta*, *aem* “поет”; *satyrorum* [64] від *satyrus*, *i m* “сатур”.

назви споруд: *gymnasiis* [63. 60], *gymnasi* [63. 64] від *gymnasium*, *i n* “гімназій”; *palest a* [63] від *palestra*, *ae f* “палестра, гімнастична школа”; *thalamo*, *thlami* [61, 66, 68b] від *thalamus*, *i m* “кімната, приміщення”; *phaselus* [4. 1; 4. 10; 4. 15] від *phaselus* *i m*, *f* легке “швидкісне судно”; *platea* [15. 7] від *platea*, *ae f* “вулиця, двір”.

лексика, що має відношення до людини: *sachinnis* [13. 5], *sachinnotum* [31. 14], *sachinno* [56. 2] від *sachinnus*, *i m* “голосний сміх, гуркіт хвиль”; *palma* [62. 11] від *palma*, *ae f* “долоня”; *palmulas* [4. 17], *palmulis* [4. 4] від *palmula*, *ae f* “ручка”; *podagra* [71. 6] від *podagra*, *ae f* “подагра”; *scelestes* [15. 15] від *scelestus*, *i m* “звільнений від нутрощів, мумія”.

До групи “**топоніми**” були віднесені:

хороніми – назви міст, країн, островів, напівостровів:

– **міста:** *Amathunta* [36] від *Amathus, untis f* Амамутн; *Athenis* [64] від *Athenae, arum f* Афіни; *Athon* [66] від *Atho(n), onis m* Афон; *Bithynia* [10] від *Bithynia, ae f* Віфінія; *Cyrenis* [7] від *Cyrene, es f* Кірені; *Delphi* [64] від *Delphi, orum m* Дельфи; *Durrachium* [36] від *Durrachium, i n* Дирахій; *Thespieae* [61] від *Thespieae, arum f* Теспії; *Olympo* [62] від *Olympus, i m* Олімп; *Pharsalum* [64] від *Pharsalus, i m* Фарсал; *Pheneum* [68b] від *Pheneus, i f, n* Феней; *Syrtis* [64] від *Syrtis, is f* Сирт; *Zmyrna, Zmyrnam* [95] від *Zmyrna* Смірна.

– **країни:** *Aegypti* [66] від *Aegyptus, i f* Єгипет; *Colchis*[64] від *Colchis, idis f* Колхіда; *Emathiae* [64] від *Emathia, ae f* Ематія, Македонія; *Pharsalia* [64] від *Pharsalia, ae f* область Фарсала; *Phrygia, Phrygiam* [63] від *Phrygia, ae f* Фригія; *Propontida* [4] від *Propontis, idis f* Пропонтида; *Thessalia, Thessaliae* [64] від *Thessalia, ae f* Фесалія; *Thraciam* [4] від *Thracia, ae f* Фракія; *Thyniam* [31] від *Thynia, ae f* країна тинів.

– **острови** *Cycladas* [4] від *Cyclades, um f* Кіклади; *Rhodum* [4] від *Rhodos, (us) i f* Родос; *Rhoeteo* [65] від *Rhoeteum, i n* мис Ретей.

гідроніми – назви водних об’єктів: *Phasidos* [64] від *Phasis, idis m* Фасида; *Rhenum* [11] від *Rhenus, i m* Рейн.

ороніми – назви гір: *Cytore* [4] від *Cyturus, i m* Кітор; *Dindymi* [35, 63] від *Dindymus, i m* Дундіми; *Thermopylis* [68b] від *Thermopylae, arum f* Фермопіли.

назви вітрів: *Apheliotae* [26] від *Apheliotes ae f* Апеліот, східний вітер; *Boreae* [26] від *Boreas, ae f* Борей, північний вітер; *Zephyri, Zephyrus* [46, 64] від *Zephyrus, i m* Зефір, західний весняний вітер; *aura* [4, 64] від *aura, ae f* повівання, вітер.

природні явища: *aethera* [63] від *aether, eris m* “ефір, небо”; *barathro, barathrum* [68b] від *barathrum, i n* “безодня”; *bombos* [64] від *bombus, i m* “шум, гудіння”; *lymphae, lymphis, lymphae* [27, 64, 68b] від *lymphae, ae f* “чиста вода”; *pelagi* [64, 64] від *pelagus, i m* “море”; *scorpiorum* [64] від *scorpiulus, i*

т “скеля”; *gyro* [66] від *gyrus*, і т “кругова течія”, *onux* [66] від *onux*, *uchis f*, т “онікс”.

Група “**антропоніми**” включає етноніми, теоніми, міфоніми та космоніми. Зокрема:

– **етноніми** – назви народів: *Aethiopsis* [66] від *Aethiops*, *opis m eφion*; *Chalybos* [66] від *Chalybes*, *um (on) m халібу*; *Parthos* [66] від *Parthus*, і т *парфянин*; *Phryx* [63] від *Phryx*, *ygis m фрігієць*.

– **теоніми** – імена богів та божеств: *Amphitryoniades* [68b] від *Amphitryoniades*, *ae m син Амфітріона, тобто Геркулес*; *Phaëthontis* [64] від *Phaëtho(n)*, *ontis m Фаетон*; *Prometheus* [64] від *Prometheus*, *ei i eos m Прометей*; та імена богинь: *Amphriten* [64] від *Amphitrite*, *es f Амфітрита, дружина Нептуна*; *Cybebe*, *Cybebes* [63] від *Cybebe*, *es f = Cybele*, *es f Кибела*; *Dindymenae* [63] від *Dindymena*, *ae f епітет Кибели*; *Eoa* [11] від *Eos f Еос*; *Erycina* [64] від *Erycina*, *ae f Ериціна*; *Hamadryades* [61] від *Hamadryas*, *adis f Гамадріада*; *Nympha*, *nymphas* [61, 64, 88] від *nympha*, *ae f німфа*; *Scylla* [60, 64] від *Scylla*, *ae f Сцилла*; *Tethyi*, *Tethys* [66, 88] від *Tethys*, *yos f Тетія*; *Themis* [68b] від *Themis*, *idis f Феміда*; *Thetidis*, *Thetis*, *Thetedi* [64] від *Thetis*, *idis f Фетіда*; *Thiae* [66] від *Thia*, *ae f Тія*; *Thyiadas* [64] від *Thyias*, *adis f Тиада*; *Zephyritis* [66] від *Zephyritis*, *idis f Зефіріміда*.

– **міфоніми** – імена міфологічних героїв: *Achilles* [64] від *Achilles*, *is m Ахілл*; *Antimacho* [95b] від *Antimachus*, і т *Антимах*; *Attin*, *Attis* [63] від *Attin*, *inis m Амміс*; *Chiron* [64] від *Chiro(n)*, *onis m Хірон*; *Othonis* [54] від *Otho*, *onis n Отон*; *Peleu* [64] від *Peleus*, *ei m Пелей*; *Rhesi* [58b] від *Rhesus*, і т *Рес*; *Telemacho* [61] від *Telemachus*, і т *Телемах*; *Theseu*, *Theseus* [64] від *Theseus*, *ei i eos m Тезей*; та міфологічних героїнь: жіночого роду *Lycaoniae* [66] від *Lycaonia*, *ae f дочка Лікаона*; *Pasithea* [63] від *Pasithea*, *ae f Пасифая*; *Phoebe* [64] від *Phoebe*, *es f Феба*.

– **космоніми** – назви сузір'їв: *Booten* [66] від *Bootes*, *ae (is) m “Волопас”*; *Hydrochoi* [66] від *Hydrochous*, і т “Водолій”; *Oarion* [66] від *Oarion*, *onis m “Оріон.”*

До групи “**фітоніми**” була віднесена лексика на позначення назв рослин. Наприклад: *ambrosia* [99. 2; 99. 13] від *ambrsia*, *ae f* “амброзія”; *calamo* [63] від *calamus*, *i m* “очерет”; *coma* [4] від *coma*, *ae f* “листя”; *elleboro* [99. 14] від *elleborum*, *i n* “чемериця”; *myrtus* [61, 64] від *mirtus*, *i m* “мирт”; *parthenice* [61] від *parthenice*, *es f* “ромашка”; *platanu* [64] від *platanus*, *i ma us f* “платан”; *raphani* [15] від *raphanus*, *m* “редька.”

У групу “**зооніми**” було об’єднано лексику, що називає тварин, зокрема: *conchyli* [64] від *conchylium*, *i n* “равлик”; *leaena* [60, 64] від *leaena*, *ae f* “левиця”; *scombris* [95] від *scomber*, *bri m* “скумбрія.”

Серед **прикметників–грецизмів** були виділені якісні та відносні прикметники.

У поезіях були зафіксовані такі **якісні прикметники**, як: *carpatinas* [98] від *carpatinus*, *a, um* “виготовлений з невичиненої шкіри, сиром’ятий”; *catagraphos* [25] від *catagraphus*, *a, um* “розмальований, пістрявий”; *cinaediorum* [10] від *cinaedus*, *a, um* “розпусний”; *lymphata* [64] від *lymphatus*, *a, um* “безумний”; *notho*, *notha* [34.15; 2x63] від *notus*, *a, um* “позашлюбний, уявний”; *parthenice* [61] від *parthenicus*, *a, um* “пристрасний”; *rathice*, *rathico*, *rathicus* [16, 57, 112] від *rathicus*, *a, um* “розпусний.”

Відносні прикметники були розподілені на патроніми та топоніми. **Прикметники-патроніми** були утворені від власних імен міфологічних героїв за допомогою різних формантів. Наприклад:

1. формант **-eus** став твірним для лексем *Aeeteos* [64. 3] від *Aeetaeus* (-*eus*), *a, um* “еетів”; *Hyperboreos* [115] від *Hyperboreus*, *a, um* “північний”; *Erectheum*, *Erecthei* [2x64] від *Erectheus*, *a, um* “ерехтеїв, афінський”; *Lethaeo* [65] від *Lethaeus*, *a, um* (*Lethe*) “летейський”; *Penelopeo* [61] від *Penelopeus*, *a, um* [*Penelopa*] пенелопин (Пенелопа, дружина Одиссея); *Protesilaeam* [68b] *Protesilaeus*, *a, um* [*Protesilaus*] протесилаїв (Протесилай, чоловік Лаодамії); *Thesea* [64] *Theseus*, *a, um* тезеїв;

2. формант **-ius** *Polyxenia* [64] *Polyxenius*, *a, um* [*Polyxena*] поліксенин (Поліксена, дочка Пріама); *aerii* [64] від *aerius*, *a, um* “повітряний”; *aetherias*

[66] від *aetherius*, *a*, *um* “ефірний, небесний”; формант *-inus* *hyacinthinus* [61] від *hyacinthinus*, *a*, *um* “гіацинтовий.”

Прикметники-топоніми були утворені від географічних назв за допомогою формантів. Наприклад:

1. формант *-ius*: *Amathusia* [68b] від *Amathusius*, *a*, *um* “аматунський”; *Assyrios*, *Assyrio* [66, 68b] від *Assyrius*, *a*, *um* “азійський”; *Cyllenaeum* [68b] від *Cyllenius* і *Cylleneus*, *a*, *um* “кіленський”; *Cytorio* [4] від *Cytorius*, *a*, *um* “кіторський”; *Gortynia* [64] від *Gortynius*, *a*, *um* “критський”; *Phrygium*, *Phrygi* [61, 46, 63, 64] від *Phrygius*, *a*, *um* “фрігійський, троянський”; *Syrio* [6] від *Syrius*, *a*, *um* “сирійський”;

2. формант *-us*: *Bithynos* [64] від *Bithynus*, *a*, *um* “віфінський”; *Hyrscanos* [11] від *Hyrscanus*, *a*, *um* “гурканський”; *Libyssae* [] від *Libyssus*, *a*, *um* “лівійський”; *Thessala* [64] від *Thessalus*, *a*, *um* “фесалійський”; *Thynos* [25] від *Thynus*, *a*, *um* “віфінський.”

Також у поезіх Катутлла було виявлено два дієслова грецького походження: *moechatur* [94] від *moēchor*, *atus sum*, *ari* “чинити розпусту”; *pedicabo* [16. 1, 14], *pedicare* [21. 4] від *paedico*, *avi*, *atum*, *are* “спати з хлопчиками.”

Незважаючи на те, що велика кількість грецизмів історично увійшла до складу латинського словника і вживалася римлянами несвідомо, у досліджуваному тексті трапляються випадки, коли використання грецизмів є свідомим і навмисним приписом, оскільки автор ігнорує латинські відповідники лексем або паралельно вживає латинізм чи грецизм на позначення одного явища. Наприклад:

1. грецькі слова *pelagus*, *i n* “море” (*pelagi* [63], [64]) та *salut*, *i n* “море” (*salī* [17]), яким відповідає латинське *mare*, *is n* “море”;

2. грецьке *epebus*, *i t* “ефеб (юнак 16-20 років)” [63]. Тематика твору “Аттіс” вимагала вживання грецької лексеми в обхід питомим латинським *puer*, *juvenis* тощо;

3. грецьке *lympha, ae f* “чиста вода” (*lympha* [27], *lymphae* [64], *lymphis* [68]), класичним латинським є слово *aqua, ae f* “вода”;

4. грецьке *zonula, ae f* “поясочок” (*zonula* [61]), латинським відповідником є *singulum in* “пояс”;

5. грецьке *calamus, i m* “очерет” (*calamo* [63]), якому відповідає латинське *arundo inis f* “очерет”;

6. грецьке *mnemosynon, i n* “подарунок” (*mnemosynum* [12]). У поезії зафіксовано латинське *munusculum, i n* “подаруночок” (*munuscula* [64; 68]);

7. грецьке *calathiscus, i m* “корзиночка” (*calatisci* [63]). Питомим латинським словом є *quasillus* “корзиночка” (демінутив від *qualus* “корзинка”).

Окрім загальної лексики поетом вжиті лексеми-міфони́ми, що також мають латинські відповідники. Наприклад: *Boreas, ae f* [26] “Борей, північний вітер” замість латинського *Aquilo*; *Bootes, ae (is) m* [66] “Волопас, охоронець” замість *Custos Arcti*; *Apheliotes, ae m* [26] “Анеліот, східний вітер” замість *Sulsolanus*; *Eos f* [11] “Еос, богиня вранішньої зорі” замість *Aurora*; *Zephyrus, i m* “Зефір, західний весняний вітер” (*Zehyri* [46], *Zephyrus*[64]) та паралельне вживання латинського *Favoni* [26] від *Favonius, i m*.

З огляду на те, що у даному підрозділі у якості запозичень розглядаються грецизми, вважаємо за доцільне вказати два запозичення з інших мов. Це перське слово *gaza казна, багатство* [64. 46] та галльське *ploxetim (-num)*, що у тексті вжито у формі *ploxeni* [97. 6].

Аналіз запозичень у творчості Катутлла підтверджує думку про те, що поет часто та вдало використовував ресурси грецької мови. У тексті присутні групи лексем, уперше введені автором у латинську мову, є лексеми, утворені від грецьких основ, та слова, що мають латинські кореляти. Поява запозичень грецького походження зумовлена тематикою твору та експресивно-стилістичною необхідністю.

2.3.3 Вульгаризми як експресивний засіб

Катулл прославився як майстер гострого слова, таланту якого сприяли також вміло поєднані у поетичному тексті непристойності різного характеру. Те, що замовчувалося у вищому суспільстві, поет виніс на обговорення всьому світу. Вульгаризми чи непристойності є настільки частим явищем, що варто розглянути їх як особливості авторської мови в окремому параграфі.

Термін “вульгаризм” має кілька значень. Н. Корлетяну під вульгаризмами розуміє народнолатинські елементи, які співіснували в текстах поруч з літературною мовою. Серед авторів різножанрових текстів, де наявне вживання вульгаризмів, науковець виділив лише Петронія, що свідомо писав виключно літературною латиною. [101, с. 104]. Українська дослідниця Л. Ставицька непристойну, нецензурну, недруковану лексику пропонує називати “обсценною”, оскільки “обсценність – це вживання мови, яку вважають відразливою, непристойною...” [185, с. 16] та вважає недоречним термін “вульгаризми”, що викликає “небажану термінологічну дифузію” [185, с. 17].

Латинські ж автори (Квінтіліан, Цицерон тощо), називаючи літературну мову *bona consuetudo* чи *urbanitas*, тобто відповідною говірці міста Рим, протиставляли її не літературним формам, а *rusticitas*, тобто сільським говіркам. Античні письменники включали у поняття літературної норми певний лексичний відбір, граматичне значення, визначені особливості вимови. Зокрема, про цей розподіл у своїх працях наголошував Квінтіліан [195, с. 184–185]. У такий спосіб зусиллями письменників-класиків була створена досконала система латинської літературної мови, оснащена стилістично-експресивними засобами.

У нашому розумінні *вульгаризм* – грубе слово або вираз, що перебуває поза нормами літературної мови. Саме цей критерій був взятий за основу при визначенні вульгаризмів у творах Катулла.

Слід зауважити, що римські поети використовували вульгаризми з різною метою. Так, комедіограф Плавт для досягнення комічного ефекту у випадках, коли ситуація має викликати у глядача співчуття, вживав нескромні натяки, сальні слова. Проте це не було самоціллю автора, а лише засобом для зняття напруги серед глядачів та спонукання до веселощів [67, с. 23]. Досить непристойного змісту вважається поема Еннія “Сота” (Sota), названа іменем еліністичного поета Сотада із Маронії (III ст. до н.е.) [67, с. 27]. Поет Луцилій навмисно використовував у творах непристойності та вульгаризми, щоб знизити свій стиль для досягненн ефекту перебільшення, пародійності, карикатурності, які викликають сміх [67, с. 45]. У свій час еротичні елегії складали Левій, Варрон Атацинський, Марк Брут, Цезар тощо. Як бачимо, лише поодинокі античні автори використовували вульгаризми та піднімали вульгарні непристойні теми у власній поезії.

Тематика творів Катулла вплинула на вживання ним вульгаризмів. У поезіях, присвячених Лесбії, при описах природи, богів, рідного маєтку, посланнях брату та друзям, весільних піснях автор дотримується так званих норм латинської літературної мови і уникає будь-яких непристойностей, адже сама тематика вимагає вишуканості та ретельного підбору лексичних засобів. Однак вірші до ворогів, літературних суперників, військових, покровителів рясніють численними вульгаризмами, що зумовлює певний комізм описуваної події, привертає увагу до людських гріхів та вад тощо [18, с. 69].

Вульгаризми, що були виділені у поетичних творах, класифіковані як окремо взяті слова-вульгаризми та вирази-вульгаризми.

Серед слів-вульгаризмів найчастіше зустрічаються лексеми на позначення розпусного життя людини. Так, жінку поет називає *meretrix* “блудниця”, *scortium* “повія”, *moecha* “розпусниця”, *lupa* “вовчиця” (у розумінні блудниця, проститутка), *pessima puella* “погана дівчина” (у значенні дівчини легкої поведінки).

Чоловіків автор називає такими іменниками, як *fossor* “розпусник”, *senex recocustus* “старий волокита”, *adulter* “коханець”; та субстантивованими прикметниками: *cruditulus* “знавець у любовних справах”, *infacetus* “вульгарний”, *impius*, *pathicus*, *cinaedus*, *impudicus*, *morbosus* “розбещений, паскудний.”

Часто головним героєм епіграм виступає такий собі Ментула (*mentula*), в перекладі означає “чоловічий член”. Так автор називає цезаріанця Мамурру. Він добирає різні епітети для позначення його вад: *mentula dives* “член багатий”, *mentula minax* “член жахливий”, *mentula mocheatur* “член розбещується.”

Крім того, Катулл із сарказмом висміює розумові та фізичні вади людей: *caprimulgus* “козодій”, *rus* “селяк”, *vorax* “ненажер”, *perfidus* “віроломний”, *falax* “лукавий”, *salaputium* “карапузик” (у значенні жалюгідної людини).

Для позначення сексуальних явищ поет використовує іменники та дієслова. Так, серед **іменників-вульгаризмів** це лексеми на позначення статевих органів людей: *fututio*, *onis f* [32. 8] “статевий акт”; *mentula* [29; 37; 94; 105; 114; 115] “чоловічий член”; *semitarii moechi* [37. 16] “закуткові повії (повії з нетрів)”; *serim* [69b] “чоловіче сім'я”; *sopio* [37] “чоловічий член”; *trabs* [28. 10] “чоловічий член”; *verpa* [28. 12] у тексті *minore verpa farti estis* “ви є м'якоттю маленького члена”; *vestra diffututa mentula* [28. 13] “ваші розпусні члени”. А серед **дієслів-вульгаризмів** на позначення сексуальних актів: *confutuere* [37. 5] “перебувати у статевому зв'язку”; *effutuere* [6. 13] “виснажувати розпустою”; *irrumare* [16.1; 16.14] “годувати сосцями (про чоловіків)”; *pedicare* [16. 1, 14; 21. 4] “спати з хлопчиками.”

Вирази-вульгаризми відзначаються більшим ступенем грубості й переважно характеризують певну людську ваду, зокрема:

1. Автор насміхається з модника Ігнатія, що мав звичку всюди шкірити свої білі зуби й при цьому для їх білизни полоскав рот сечею: *quod quisque minxit, hoc sibi solet mane, dentem atque russam defricare gingivam, ut, quo iste*

vester expolitor dens est, hoc te amplius bibisse praedicet loti [39. 18-21] “що хтось помочився, і має звичку собі рукою зуби й ясна до почервоніння цим натирати, і тим зуб у вас чистіший, чим більше ти напився сечі”;

2. У епіграмах в різкій формі виступає проти Цезаря: *et erit rustice semilauta crur* [54. 2] “і був по-сільському з немитими стегнами”; натякає на те, що батько вступив у сексуальний зв'язок з невісткою: *qui ipse sui gnati minxerit in gremium* [67. 30] “хто сам своєму сину помочився у карман”; висміює Руфа, як можливого суперника в коханні до Лесбії, в образній манері вказуючи на його фізичний недолік: *valle sub alarum trux habitare caper* [69. 6] в ямці під пахвами дикий козел проживає (про неприємний запах поту); знову вказує на нестерпно неприємний запах тіла: *illam affligit odore, ipse perit podagra* [71. 6] “сморідом душить її, сам від подагри кричить”; натякає на брехливість та наклепництво Віктія: *possis / culos et crepidas lingere carpatinas* [98. 3-4] “ти зміг би лизати сідниці й шкіряне взуття”; говорить про аморальність та розпусту в оточенні Цезаря: *Fecundum semen adulterio* [113. 4] “розпуста плідна насінням.”

Саме вульгаризми є інструментом передачі непристойної тематики політичних епіграм, спрямованих проти Цезаря [29, 54, 93], Помпея [29], цезаріанців та найвідомішого серед них Мамурри [12, 43, 57, 94, 105, 114, 115]. Завдяки вульгарній лексиці поет досяг великої популярності, а “сила впливу цих епіграм була настільки велика, що Цезар, за словами Светонія, визнавав себе навіки знеславленим катулловими віршами про Мамурру” [121, с. 355].

Як бачимо, Катулл не скупиться на непристойності, звертаючись до жінок легкої поведінки і гульвіс та з презирством ставиться до провінціалів, називаючи їх селюками, козодоями, висміює їх неохайний зовнішній вид. Якщо раніше у літературі про це замовчувалося, то Катулла цікавить будь-яка дрібничка з життя людини (неприємний запах, неохайний одяг, жадібні повії, юнаки-розпусники). Е. Назотт, намагаючись пояснити присутність вульгаризмів, вбачає у цьому вплив римського суспільства: “...особливо

незрозумілим при цьому витонченому, делікатному таланті може видатись його лихослів'я, якщо не бачити в ньому відображення римського суспільства, яке завжди залишалось бруталним під своєю витонченістю” [142, с. 372].

В. Дюрант підкреслює велич таланту поета, який “...без зусиль може переходити від слів кохання до розповіді про екскременти, від поцілунків до дури... Катулл посилається у своїх виправданнях на те, що йому доводиться удобрювати свої рядки нечистотами, щоб утримати читача” [70, с. 174].

Велика кількість вульгаризмів, що трапляється у поезіях Катулла, є не лише засобом змалювання суспільних вад, а й способом утримати читача та викликати якомога більший інтерес. Разом з тим, поетові вдалося непристойну вульгарну лексику підняти до рівня поезії й збагатити літературну латину.

2.3.4 Демінутиви у системі поетичного мовлення

Латинська мова, перебуваючи у постійному розвитку, поповнювала свій лексичний словник і за допомогою внутрішніх резервів, а саме шляхом утворення нових слів. Серед експресивних засобів у мові науковці виділяють демінутиви, що вживаються з певних стилістичних міркувань. Вивченню природи демінутивів присвячені праці Р. Домбровського [65], О. Земської [80], К. Левковської [116], Н. Рудої [167, 168, 169], М. Сеніва [172, 173], Г. Туровера [197].

Демінутиви є похідними суфіксальними утвореннями зі значенням зменшеного розміру, ослабленого вияву ознаки чи дії, яке може супроводжуватися певними оцінно-емоційними або експресивними семами. Основним завданням демінутивів є позначення малості, проте вони також виконують функцію оцінно-емоційного ставлення до об'єктів чи явищ дійсності [167, с. 105]. Вони також надають у художній твір таких додаткових семантичних відтінків, як пестливість, презирство, іронію, поблажливий тон тощо.

Творення демінутивів відбувається за допомогою суфіксації. Зменшувальні суфікси відігравали велику роль у так званій сільській (*rustici*) лексиці, оскільки використовувалися на позначення назв рослин, тварин та частин їх тіла при зіставленні з рослинами і тваринами більших розмірів. Такі лексеми втратили своє експресивне забарвлення. Експресивність присутня і в родинній лексиці (*fraterculus, matercula, socorcula, uxorcula*).

У комедіографа Плавта зустрічаються демінутиви прикметників: *argenteolus, aureolus, breviculus, commodulus, dulciculus, grandiculus, mendiculus* і т. д. (близько 50 слів) та форми демінутивів, утворених від ступенів порівняння: *plusculus, maiusculus, minusculus, grandiusculus*. Проте експресивна сила прикметників у Плавта невелика, оскільки він не використав усі мовні можливості для урізноманітнення тональності й залишив поза увагою метафоричні можливості мови. Така ж ситуація спостерігається і в працях Катона Старшого [195, с. 137].

На думку Е. Нажотта, велика кількість демінутивів у Катулла досить часто є невмотивованою та заважає серйозному прочитанню поезій. Так, Катулл “... зловживає зменшувальними словами; ними він зобов’язаний, звичайно, кільком прекрасним віршам, але іноді ними ж псує найтрагічніші моменти” [142, с. 372].

Основними серед демінутивних суфіксів латинської мови для творення демінутивів-іменників та демінутивів-прикметників є **-ell-**, **-cul-**, **-ul-** (не враховуючи їх фонетичних варіантів). У віршах Катулла наявні всі перераховані форманти, що утворюють нові прикметники та іменники. Наприклад: *aureolus* “золотенький” утворений від прикметника *aureus* “золотий”; *turgidulus* “надутенький” – *turgidus* “надутий”; *molliculus* “м’якенький” – *mollis* “м’який”; *misellus* “нешасенький” – *miser* “нешасний”; *pusillus* “крихітний” (про хлопчика) – *pusus* “хлопчик”; *turpiculus* “негарненький” – *turpis* “негарний”; *parvulus* “малесенький” – *parvus* “малий.”

Серед **іменників** за твірними суфіксами було виділено такі групи:

1. іменники, утворені з суфіксом *-culus*: *versiculus* “віршик” від *versus* “вірш”; *ponticulus* “місточок” від *pons* “міст”; *flosculus* “квіточка” від *flos* “квітка”; *auricula* “вушко” від *auris* “вухо”; *latusculum* “тільце” від *latus* “тіло”; *munuscula* “подаруночок” від *munus* “дар.”

2. іменники, утворені з суфіксом *-lula*: *libellus* “книжечка” від *liber* “книжка”; *lapillus* “камінчик” від *lapis* “камінь”; *villula* “маєточок” від *villa* “маєток”; *vetula* “старенька” (у значенні “бабуся”) від *vetus* “стара”; *sarcinula* “вузлик” від *sarcina* “вузол”; *amiculus* “дружок” від *amicus* “друг”; *codicillus* “дощечка” від *codex* “доска”; *pirulus* “хлопчик” від *pirus* “хлопець”; *puellula* “дівчинка” від *puella* “дівчина”; *zonula* “поясочок” від *zona* “пояс”; *pirula* “дівчаточко” від *pira* “дівчина.”

Серед іменників спосіб демінутивізації використаний для утворення груп лексики:

1. позначення малих за віком істот, наприклад: *femella* “дівчинка” [55]; *puellula* “дівчинка” [61; 57]; *pirula* “дівчинонька” [63]; *pirulus* “хлопченятко” [56]; *catulus* “дитинчатко, кошенятко” [42], *scortillum* “розпусниця” [10]; *amiculus* “дружок” [30]).

2. позначення органів тіла, наприклад: *oricilla* [25], *auricular* [67] “вушко”; *articulus* [99] “суглобик”; *brachiolum* “ручка” [61. 174]; *labellum* “вустоньки” [61; 63; 64; 8; 80; 99]; *latusculum* “тільце” [25. 10]; *lacrimula* “слізенька” [66]; *ocellus* “оченятко” [3.18; 31. 2; 45. 11; 50.10; 64. 60];

3. позначення малого розміру чогось, наприклад: *villa* “сільський будиночок, вілла” [44]; *villula* “маєточок” [26]; *ramulus* “гілочка” [61. 22]; *codicillus* “табличка” [42]; *zonula* “поясочок” [61. 53]; *saculus* “клуночок” [13]; *salillum* “сільничка” [23]; *sicula* “маленький кинджал” [67]; *hortulus* “садочок” [61. 88]; *tabella* “дощечка” [50]; *flosculus* “квіточка” [24]; *ponticulus* “місточок” [17]; *calathiscus* “корзиночка” [64]; *capsula* “скринька” [68]; *corolla* “віночок” [63; 64. 283]; *lapillus* “камінчик” [23]; *munusculum* “подаруночок” [64; 68с]; *spesula* “маленька надія” [67], *suaviolum* “ніжний поцілуночок” [99].

Для іменників із демінутивними суфіксами характерне явище втрати своєї експресивної семантики. У поезіях Катулла це торкнулося лексем на позначення частин тіла, побутових речей, приміщень: *palmula* “частина руки” утворилось від *palma* “рука”; *medullula* “ніжний кістковий мозок” (вжито у значенні “пристрасть”) – *medulla* “мозок”; *brachiolum* “ручка” – *brachium* “рука”; *solaciolum* “невеличка втіха” – *solacium* “втіха”; *lucellum* “невеликий прибуток” – *lucrum* “прибуток”; *hortulus* “садочок” – *hortus* “сад”; *cubiculum* “кімната” – *cubile* “ложе”; *sicula* “маленький кинджал” – *sica* “кинджал”; *capsula* “скринька” – *capsa* “скриня.” У поезії наявні лексеми із повністю втраченим значенням демінутивності, наприклад: *flagellum* “маленький батіг” [25; 62]; *furcilla* “вила” [105]; *palmula* “маленьке вітрило” [4]; *lucellum* “прибуток” [28].

Процес втрати експресивної семантики був зафіксований у деяких лексемах, що далі вживалися римськими письменниками. Наприклад: *brachiolum* “ручка” у Вегетія Рената, письменника з ветеринарних питань, має значення “стегновий м’яз у коня”; *hortulus* “садочок” у Колумелли – “частина виноградника”; *capsula* “скринька” у Сенеки – “чоловік із скриньки, модник”; *flosculus* “квіточка” у Сенеки – “цитата”, у Цицерона – “барвисте висловлювання” [20, с. 26]. Явище втрати експресивної семантики можна пояснити тим, що суфікси не несуть предметного значення, яке мають іменники з цими суфіксами, а лише виступають як “модифікатори тих чи інших основ” [116, с. 231].

У поезіях наявні випадки вживання одного й того ж демінутива у різному значенні залежно від контексту. Зокрема, іменник *lectulus* “ліжечко” передає як значення малості [64; 50], так і глузування автора з приводу сексуальних стосунків між Мамуррою та Цезарем [57]. Автор з ніжно називає свої твори *versiculus* “віршик” [16; 50], *epistolium* “маленький лист” [68], *libellus* “книжечка” [1] і разом з тим завдяки демінутивній формі лексеми вказує на погану якість написаної книги [14], або ж з гумором запитує друга про його книжку [55].

Досить цікавим є поєднання демінутивного прикметника та демінутивного іменника у словосполучення *imula oricilla* [25] “кінчик вушка” (від. *imulus*, *a*, *im* – нижній, той, який знаходиться в самому низу та *auriculus* – вушко утворених від *imus*, *a*, *im* нижній та *auris*, *is* *f* вухо).

Серед прикметників демінутивність вживається для вираження різного значенням, зокрема:

1. вираження градації зменшення: *lassulus* [63] “трішки стомлений” від *lassus* “стомлений”; *languidulus* [64. 331] “трішки сонний” від *languidus* “сонний”; *turgidulus* [3] “трішки припухлий” від *turgidus* “припухлий”; *uvidulus* [66] “трішки мокрий, мокруватий” від *uvidus* “мокрый.”

2. вираження градації збільшення: *perlucidulus* [69. 4] “досить прозорий” від *perlucidus* “прозорий”; *pallidulus* [65] “бліденький” від *pallidus* “блідий”; *turpiculus* [41] “досить негарний” від *turpis* “потворний”; *misellus* [3; 35; 40; 45; 80] “біднесенький, нещасенький” від *miser* “бідний, жалюгідний”; *floridulus* [61] “більш квітучий” від *floridus* “квітучий”; *frigidulus* [64] “холодненький” від *frigidus* “холодний.”

3. для позначення кольорової гами: *albulus* [29. 6-8] “білесенький” від *albus* “білий”; *aureolus* [2b; 61. 160] “золотистий” від *aureus* “золотий”; *lacteolus* [55. 17] “білесенький, молочно-білий” від *lacteus* “молочний.”

4. для вираження двоїстості: *gemellus* [57] “подвійний, близнюки” від *geminus* “подвійний”; *bimulus* [17] “дворічний” від *bimus* “дворічний.”

При творенні демінутивів Катулл відходить від загальноприйнятих правил. Для вираження меншості ним використаний такий спосіб, як суфіксальне творення прикметника-демінутива замість використання суплетивного способу, що характерний для цього прикметника: *parvulus* [61] “малесенький” від *parvus* “малий.” Крім того, було утворено відіменний прикметник: *pusillus* [37; 54] “крихітний” від *pusus* “маленький хлопчик.” Такж зафіксована форма прикметника-демінутива, який змінив своє значення на протилежне: *tantillus* [99.6] “такий малесенький” від *tantus* “такий великий.”

Однією з особливостей суфіксального творення є явище повторної демінутивізації, причиною цього є втрата первинним демінутивом значення об'єктивної зменшеності або в появі у його семантиці низки недемінутивних значень [168, с. 6]. У поезіях Катулла наявні лексеми з повторною демінутивізацією, зокрема: *tenellulus* [17] “ніжнісінький” походить від *tenellus* “дуже ніжний”, що в свою чергу утворений від *tener* “ніжний”; *mollicellus* [25] “м'якесенький” – *molliculus* “м'якенький” – *mollis* “м'який”, хоча трапляється і форма *molliculus* “м'якенький” [16] від *mollis* “м'який.” Форма *lecticulus* “кушетка” походить від іменника із демінутивним суфіксом *lectulus* “ліжко”, що утворилося від *lectus* “ліжко.”

Аналіз демінутивів у поезіях Катулла показав, що творення лексики відбувається у системі іменника та прикметника, причому з можливою повторною демінутивізацією в межах обох частин мови. Демінутиви надають поетичному тексту певного стилістичного навантаження від зменшувально-пестливого до іронічно-саркастичного залежно від контексту та теми твору. У зв'язку з великою кількістю демінутивів можна говорити про динамічність латинської мови, адже легкість, з якою мова утворює і використовує демінутиви, сприяла збагаченню її словникового складу.

2.3.5 Особливості вживання онімів

Своєрідність поезій Катулла полягає у частому вживанні імен, що певною мірою мають відношення до автора. Власні імена у художньому тексті вивчали такі лінгвісти, як Н. Васильєва [32], В. Калінкін [84], О. Кожушний [97, 98], Е. Кравченко [111], Г. Лукаш [124], А. Содомора [181].

У монографії “Поетика оніма” В. Калінкін обґрунтував власний термін на позначення оніма – “поетонім”, запропонував вивчати його у безпосередньому зв'язку із загальною поетикою тексту та розуміти будь-яке

ім'я в художньому тексті знаком фіктивного існування означеного [84, с. 21–124]. На думку О. Кожушного, поетоніми, або імена-поетизми, – це власні імена (або синонімічні до них за значенням поетичні вислови-словосполучення, описові конструкції, а іноді й цілі речення) в контексті художнього твору, вони є важливим чинником художнього мовлення [98, с. 64–67].

Власне, питання онімів у поезіях Катулла висвітлено у праці Т. Пшеніної, яка визначила, що імена – оніми – знаходяться по відношенню до поета на різній відстані та діляться на дві групи. До першої групи були віднесені дружні поету люди (*Lesbia, Flavius, Veranius, Fabullus*), до другої всі ті, кого Катулл “недолюблює, не терпить, висміює” (*Marrucinus Asinius, Egnatius* та ін.). Оскільки оніми часто мігрують з однієї групи до іншої, ці межі досить відносні [162, с. 23]. Проте їх можна поділити на два класи: реальні (відносяться до реальних людей – сучасників автора) та міфологічні (називають богів та міфологічних героїв). Незважаючи на велику кількість звертань поета поіменно до друзів та ворогів, найчастіше у поезіях зустрічається ім'я поета *Catullus* – 24 рази у дев'ятнадцяти віршах [162, с. 24]. Вказувати ім'я у власних творах було новим для римської літератури, проте традиція, що її започаткував Катулл, пізніше була розвинена середньовічними авторами [113, с. 322].

Власне ім'я *Catullus* було вжито автором з різною метою й зустрічається в 10 посланнях, 4 інвективах і 4 елегіях. Іменник *Catullus* виражено такими відмінками:

Nominativus у якості підмета: *vale, puella. Iam Catullus obdurate* [8. 12] “прощай, дівчино, уже **Катулл** став міцним”; *gratias tibi maximas Catullus / agit pessimus omnium poeta* [49. 4-5] “шле тобі велику подяку **Катулл**, найгірший з усіх поет”; *illa Lesbia, quam Catullus unam / plus quam se atque suos amavit omnes* [58. 2-3] “та **Лесбія**, яку **Катулл** одну більше себе і усіх своїх кохає.”

Vocativus у якості звертання у прямому чи непрямому питанні: *Miser Catulle, desinas ineptire* [8. 1] “бідний **Катулле**, перестань шуткувати”; *at tu, Catulle, destinatus obdura.* [8. 19] “і ти, **Катулле**, перестань шуткувати”; ‘*quaeso*’, *inquit ‘mihi, mi Catulle, paulum / istos commoda* [10. 25-26] “будь ласка, каже, мені, мій **Катулле**, ненадовго дай у борг”; *linquantur Phrygii, Catulle, campi* [46. 4] “залиш, **Катулле**, Фрігійські поля”; *otium, Catulle, tibi molestum est* [51. 13] “безділля, **Катулле**, для тебе обтяжливе”; *Quid est Catulle?* [52. 1; 52. 4] “Що ж ти, **Катулле**?”; *multa parata manent in longa aetate, Catulle* [76. 5] “багато втіхи залишив у довгому житті, **Катулле**”; *quem Lesbia malit / quam te cum tota gente, Catulle, tua.* [79. 1-2] “Лесбія бажає його, ніж тебе, **Катулле**, з усім твоїм родом.”

Genetivus subjectivus / objectivus: *Furi et Aureli, comites Catulli* [11. 1] “Фурію та Аврелію, друзі **Катулла**”; *nam tui Catulli / plenus sacculus est aranearum* [13. 7-8] “бо у твого **Катулла** кишені повні павуків.”

Dativus commodi / incommodi: *Flavi, delicias tuas Catullo... / velles dicere...* [6. 1-3] “Флавій, про свою кохану **Катуллу** ...можеш розказати...”; *vesano satis et super Catullo est.* [7. 10] “насититись доволі **Катуллу** потрібно”; *Malest, Cornifici, tuo Catullo* [38. 1] “Погано, Корніфіцію, твоєму **Катуллу**.”

Accusativus: *quem tu scilicet ad tuum Catullum / misti* [14. 13-14] “що ти своєму **Катуллу** приніс”; *nam te esse Tiburtem autumant, quibus non est / cordi Catullum laedere;* [44. 2-3] “бо стверджують, що ти Тібурський, хто не хоче **Катулла** засмучувати”; *Quinti, si tibi vis oculos debere Catullum* [82. 1] “Квінтію, коли поза очі ти хочеш зобов’язати **Катулла**”; *sed tamen hic pulcer vendat cum gente Catullum* [79. 3] “хай цей красень продасть **Катулла** з родом”; *Dicebas quondam solum te nosse Catullum* [72. 1] “Ти колись говорила, що знаєш тільки **Катулла**.”

Ablativus modi: *quae tamen etsi uno non est contenta Catullo* [68. 135] “якщо ж вона одним лиш **Катулло** не задоволена.”

Причиною вживання власного імені у посланнях, інвективах, елігіях є діалогічність, коли суб'єкт мови (сам поет) звертається до адресата, називаючи його по імені, переходить на “ти”, згадуючи про себе в третій особі.

Онімічний ряд представлений також іменами друзів, ворогів, коханої жінки Катулла. Наприклад:

Ім'я *Lesbia*, що є псевдонімом коханої Катулла, вживається 16 разів у дванадцяти поезіях (із них 5 – послання, 5 – елегії та 2 – інвективи).

Ім'я богині кохання Венери *Venus* зустрічається 17 разів: у семи поезіях (одне послання, одна епіграма, два епілії, дві епіграми, одна обрядова пісня).

Ім'я бога Юпітера *Iuppiter* зустрічається 13 разів: у присвяті, двох епіграмах, двох посланнях, трьох елегіях, двох епіліях.

Серед друзів Катулла, що найчастіше згадуються у посланнях, були названі імена *Fabullus* (6 разів), *Veranius* (5 раз), *Septimius* (4 рази), *Iuventius* (4 рази), *Caecilius* (3 рази), *Calvus* (3 рази), *Cinna* (3 рази), *Cornelius* (3 рази).

Про ворогів Катулл говорить у інвективах, зокрема *Caesar*, *Egnatius*, *Mentula*, *Volusius* були згадані по три рази, а *Arrius*, *Mammura*, *Piso* по 2 рази.

У процесі аналізу онімів можна зробити висновок, що найчастіше автор вживає власне ім'я *Catullus* (24 рази). Тема кохання є провідною у поезіях Катулла, тому імена *Venus* (17 разів) і *Lesbia* (16 разів) зустрічаються у різножанрових творах досить часто. Важливість друзів у житті поета підкреслена у вживанні їх імен у посланнях, а імена ворогів зустрічаються у інвективах та епіграмах.

Висновки до розділу 2

У процесі аналізу фонетико-стилістичних та лексичних особливостей поезій римського поета Катулла ми дійшли наступних висновків:

Серед фонетичних змін, що торкнулися системи вокалізму, були зафіксовані явища монофтонгізації дифтонгів і чергування голосного у

корені, що властиво класичній латині. У системі консонантизму найчастіше спостерігається синкопа, рекомпозиція, спрощення та подвоєння приголосних, аспірація приголосного **c**, особливості вживання приголосного **h**, що призвело до афези та гіперкорекції.

Звук є досить важливим засобом впливу на читача. Такі засоби, як алітерація та асонанс завдяки повторюваності голосних та приголосних здатні створювати додаткові образи, надавати поезії мелодійності та звучання. Більш складними є повтори слів, словосполучень та навіть речень. У поезіях це анафора та епіфора, які вжиті з метою підкреслення та виділення важливої думки, для демонстрації певної повторюваності дії або ж одноманітності.

Грамматичні зміни торкнулися системи іменника (вживання дублетних флексій та подвійних флексій у іменників II відміни, зміни у відмінковій парадигмі, особливості морфологічного пристосування грецьких іменників), прикметника (чергування флексій, вживання грецьких прикметників та прикметників народної латини), займенника (використання особових та емпатичних займенників), дієслова (стягнення у межах однієї форми, злиття у межах двох форм, особливості утворення форм імперфекта, зміни у використанні основ для утворення часових форм; особливості вживання дієприкметника). Наявність таких форм вказує на відсутність єдиних граматичних норм у латинській мові у I ст. до н. е., що і призвело до варіацій у вживанні. Крім того, граматично неправильні форми надають поезіям Катулла певної архаїчності. Деякі граматичні явища допомагають вирішити метричні особливості, що пов'язані із уживанням гекзаметру.

Серед лексичних особливостей у творах Катулла були виявлені вжиті з різною метою архаїзми, неологізми, вульгаризми, запозичення, демінутиви. Так, завдяки архаїзмам у поезіях з'являються риси високого стилю та історичний колорит. Неологізми, що позначають нові явища дійсності та поняття, вказують на здатність латинської мови утворювати нові лексеми. Грецизми свідчать про захоплення Катуллом грецькими традиціями та про

відносну бідність латинського словника. Вульгаризми в досить поетичній манері зображують непристойності, пов'язані з життям та діяльністю людини.

Характерною рисою творів Катулла є вживання онімів, що зумовлене тематикою творів, а також прагненням автора привернути увагу до своєї персони.

Важливу роль при виборі певних лексичних засобів відіграла такожз апочаткована Катуллом тематика, особистий смак та надання переваги одним лексемам напроти вагу іншим (грецизми), прагнення утримати читача та бути популярним. Варто зазначити, що точне вживання конкретної лексики і створення її за потребою вказує на гарне володіння мовою та її тонке відчуття поетом.

РОЗДІЛ 3

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВІДТВОРЕННЯ ПОЕТИЧНОЇ МОВИ ГАЯ ВАЛЕРІЯ КАТУЛЛА

3.1 Використання стилістичних фігур

Лірика вважається одним із найбільш поширених літературних родів, який має свою специфіку. У ліричних творах зображуються не життєві обставини, не людські характери, як в епічних та драматичних творах, а лише моменти із життя людини, її душевний стан і настрої. Наслідком оформлення думок і переживань поета є поява різноманітних ліричних творів. Зображення життєвих картин у ліриці відбувається за допомогою образів-переживань, багатозмістовних і метафоричних, породжених самим життям.

Мовно-стилістичні засоби, що надають творам поетичності, були предметом вивчення дослідників. Зокрема, мову поезії досліджували А. Кацнельсон [91, 92], Я. Мукаржовський [141], Ю. Тинянов [198], В. Філінюк [201], І. Франко [204]; аналіз поетичного тексту – В. Жирмунський [75], Ю. Лотман [123], О. Потебня [159]; стилістику поетичного тексту – М. Ріффатер [165]; строфіку – І. Качуровський [93]; поетичний синтаксис – Д. Данильчук [57]; аналіз виражальних засобів – В. Семенюк [171], О. Сидоренко [174].

Основним у ліричному творі є розкриття найтонших порухів душі автора чи ліричного героя. У вірші в лаконічній формі автор має змогу сказати своєму читачеві набагато більше, ніж у прозі. Адже читач поза поетичними рядками може легко відчутти невиявлені думки і почуття ліричного героя через підтекст художнього твору.

Відомий український мовознавець О. Потебня зазначав, що кожне слово, крім зовнішньої, має ще й “внутрішню форму”, пов’язану з його лексичним значенням. Загалом, письменник, змальовуючи дійсність у

художніх творах, описує не всі сторони предмета чи явища, а лише їх властивості та зв'язки. Очевидно, щоб змалювати ту чи іншу сторону життя, потрібно дібрати такі слова, які б збуджували конкретні уявлення про неї, розкривали певні грані. Саме тут і використовується багатозначність слова, і не тільки пряме, але й переносне значення слів.

Поезія Катулла вирізняється з-поміж римської лірики не лише новою тематикою, формою вираження, а й, звичайно, вживанням поетичних мовних засобів. Виділення тропів та фігур у поезії, відповідна їх класифікація, визначення ролі у поетичному тексті, – все це дає підставу говорити про поетичний феномен Катулла, його великий талант, тонке відчуття мови, вміння передати найпотаємніші та найінтимніші думки й відчуття завдяки мистецтву слова.

Цей розділ присвячений таким лінгвостилістичним засобам латинської поетичної мови, як тропи, фігури, фразеологізми, що в сукупності слугують для прикрашання та архаїзації мови, підкреслюють енциклопедичні знання автора в області історії, географії, етимології, слугують засобами емоційно-експресивної характеристики образів. Крім того, буде схарактеризовано лінгвостилістичні особливості епілію “Аттіс”.

При дослідженні тропів та фігур за основу було взято класифікацію російського науковця В. Дурова [68]. Відповідно, нами будуть розглянуті види тропів, риторичні або стилістичні фігури, фігури мови (словесні фігури), фігури думки (синтаксичні фігури), фразеологічні засоби.

3.1.1 Особливості тропеїчних засобів

Трон – це зворот мови, в якому слово чи вислів вжиті у переносному значенні, в основі якого лежить перенесення ознак одного предмета чи явища на інші. Таким чином, створюються конкретні уявлення про предмет, певні його риси більш виокремлюються, зображуються яскравіше, а авторське ставлення забезпечують емоційність сприйняття.

Традиція вивчення тропів, започаткована в античні часи (Аристотель [8], Квінтіліан [68], Цицерон [68]) продовжується й у сучасних дослідженнях (М. Богданова [15], Н. Вовк [39], М. Довгалевський [64], М. Гаспаров [47], В. Зав'ялова [77], М. Трофимук [196]).

Цицерон у трактаті “Про оратора” вважав причиною виникнення тропу в першу чергу саме бідність лексичного словника, а вже потім завдяки красі він розширив сферу вживання та сприяв яскравості висловлювання. У трактаті “Виховання оратора” Квінтіліан виразив думку, що троп є виразом, вжитим не у звичному значенні, а саме для прикрашання мови. Сенека наголошував, що існує велика кількість предметів, які не мають власної назви. На їх позначення використовують не власні назви, а іншомовні та запозичені в інших предметах. Тобто, використання тропів є необхідним у тих випадках, коли для певного предмета чи явища не існує конкретного *nomen proprium* [68, с. 9].

Таким чином, за допомогою тропів письменник отримує можливість чіткіше виділити у предметі чи явищі цю особливість, надати конкретності. Відповідно, поруч із пізнавальною, троп виконує суб'єктивно-оцінювальну функцію, що виражає ставлення художника до зображуваного об'єкта. Завдяки тропам мова набуває необхідної властивості художньої літератури – яскраву образність. Тропи забезпечують образне сприйняття дійсності, посилюють виразність, емоційність зображуваного.

Труднощі щодо класифікації тропів стосуються античної доби, проте навіть у той період основними тропами вважалися метафора і метонімія, решта ж могла бути зведена до них.

Метафора (грец. *ἡμεταφορά*, лат. *translatio* “перенесення”) – стисле порівняннязнак і особливостей двох схожих явищ з метою розкриття суті одного з них та досягнення певного естетичного ефекту мовлення [78, с. 266]. Метафорою є слово чи вираз, що вживається у переносному значенні на основі схожості двох предметів чи явищ [68, с. 10].

Метафору у своїх трактатах почали розглядати ще античні письменники (Аристотель, Цицерон), її вивченням займалися і сучасні науковці (І. Лучук [126], Л. Мацько та О. Мацько [131], Т. Салига [170], Л. Пащина [150]).

На думку Цицерона “немає тропа більш яскравого, що повідомляє мові велику кількість яскравих образів, ніж метафора.” Вона “...надає мові найбільшу яскравість і блиск, усипаючи її ніби зірками” [68, с. 10].

Метафора – це скорочене, “звернуте” порівняння. На відміну від двочленного порівняння, в якому наводиться і те, що порівнюється і те, з чим порівнюють, метафора містить лише друге. Хоча в метафорі двочленність відсутня, вона завжди може бути розвернута у порівняння, в якому відновиться другий член. Квінтіліан пише про це наступне: “взагалі, метафора – це скорочене порівняння (*in totum autem metaphora brevior est similitudo*). Різниця лише в тому, що в одному випадку з предметом, який ми хочемо описати, дещо порівнюється, в іншому – метафора замінює назву самого предмета. Метафора – це порівняння, скорочене до одного слова” [68, с. 11].

В основі метафори лежить неназване порівняння предмета з будь-яким іншим предметом на основі ознаки, спільної для обох членів, що зіставляються. Часто метафора пом’якшується з допомогою слова *quidam* “дехто”, “деякий”. Згідно автора “Риторики для Геренія” (І ст. до н. е.), метафора служить для наочності, короткості, уникнення непристойності, для возвеличення, уменшення і прикраси.

На безмежний діапазон метафори вказує Т. Салига, підкреслюючи, що “...світло метафори промінить і на інші образи, одухотворює їх, породжує принцип образної взаємодії” [170, с. 4].

Л. Мацько та О. Мацько серед тропеїчного розмаїття виділяють метафору як основний троп, а за стилістичним забарвленням розрізняють стерті метафори, що втратили свою образність, образні загальнономовні метафори та образні індивідуально-авторські метафори [131].

Метафоричне сприйняття навколишнього світу сприяло появі у поезіях Катулла індивідуально-авторських метафор. На їх створення вплинула “учена поезія”, заснована на суб’єктивних відчуттях і втаємничених, відомих лише автору знаннях. Досить часто окремо взятий поетичний твір, побудований на авторських метафоричних образах, є незрозумілий читачеві без історичних відомостей та коментарів. Трапляються випадки, коли метафори та метафоричні образи є спільними для декількох поезій, тобто спостерігається певне кочування засобів із твору в твір.

Метафора надає певної піднесеності творам Катулла та створює яскраві поетичні образи. За тематикою можна виділити такі типи метафор, як:

1. метафори про почуття: *fructus amoris* [55. 19] “плоди кохання”; *dulcis amor gyro devocet aereo* [66. 6] “солодке кохання зводить з повітряних шляхів”; *...mens caeco flagrabat amore* [67. 25] “мозок горів сліпою любов’ю”; *basia surripiam* [99. 16] “я буду красти поцілунки”; *liber ut innuptae poteretur flore povercae...* [64. 402] “щоб вільно володіти квіткою молодої мачухи”; *...declarant gaudia vultu* [64. 34] “показують радість на обличчях.”

2. метафори на позначення смерті: *a mortis limine restituum* [68. 4] “я відвів від порогу смерті”; *sed totum hoc stadium luctu fraternal mihi mors / abstulit.* [68. 19] “та братова смерть із сумом забрала всі мої прагнення”; *tecum una tota est nostra sepulta domus* [68. 22] “тепер з тобою увесь мій дім похований.”

3. метафори про природу: *Iuppiter simul secundus incidisset in pedem* [4. 21] “Юпітер задував у два кінці вітрил (досл. в обидві рівні ноги, тобто попутний”); *vesaniente vento* [25. 13] “коли біснується вітер”; *quae cuncta aerii discerpunt irrita venti* [64. 142] “тепер все даремно розвіюють вітри”; *repulitque noctis umbras...* [63. 41] “і прогнав тіні ночі...”; *recente terrae sola sanguine maculans* [63. 7] “п’ятнаючи свіжою кров’ю обличчя землі.”

4. метафори про долю: *cum te reducet aetas prospera sistet* [64. 237] “що тебе вцілілого повертає щаслива доля”; *missus credens immiti Thesea fato* [64. 245] “вірячи, що Тесеї був загублений жорстокою долею”; *menser fortunae*

fluctibus ipse [68. 13] “я сам я потонув у хвилях долі”; *talia divino fuderunt carmine fata* [64. 321] “виливали таку долю у божественній пісні.”

5. метафори про душу: *mens anxia pervigilat* [68. 8] “втомлена душа не спить”; *...tibi flexanimo mentem perfundat amore* [64. 330] “...наповнивши душу тобі всеперемагаючою любов’ю”; *iustitiamque omnes cupida de mente fugarunt* [64. 398] “і правосуддя всі вигнали із пристрастного серця”; *abit in quiete molli rabidus furor animi* [63. 38] “у м’якому спокої тоні лютий гнів душі”; *et tristis animi levare curas* [2. 10] “з душі звалились печальні турботи.”

6. метафори на позначення осіб: *Amnis* названий *gynnasi flos* [63. 64] “квіткою гімназія”, *decus olei* [63. 64] “прикрасою палестри”, молодь – “*flos Veronensum iuvenum*” [100. 2], “квіти серед веронської молоді”, “*lecti iuvenes, Argivae robora rubis*” [64. 4] “знатні юнаки, цвіт юності Аргіву.”

7. метафори, пов’язані з життям людини: *piger his labante languor oculos spoor operit* [63. 37] “сон лінивий закриває заколиханою втомою очі”; *conscriptum lacrimis epistolam* [68. 2] “написаний сльозами лист”; *omnes surripuit veneres* [86. 6] “красу у всіх забрала”; *iucundum cum aetas florida verageret* [68. 16] “як веселою весною пролітало квітуче життя”; *pestis amicitiae* [78. 6] “пошесть дружби”; *nulla in tam magno est corpora mica salis* [86. 4] “у такому великому тілі нема крихти солі”; *declarant gaudia vultu* [64. 34] “показують радість на обличчі”; *irrita ventosae linquens promissa procellae* [64. 59] “кидаючи на вітер пусті обіцянки”; *maesto profudit pectore voces* [64. 202] “з печальної душі пролила слова”; *non falx attenuate frondatorum arboris umbram* [64. 41] “і секатор садівника не зменшує тіні дерев (садівник не обрізає дерева).”

Персоніфікація (грец. *ἡ προσωποποιία*, лат. *personificatio* “уособлення”) – різновид метафори, що утворюється перенесенням ознак особи на предмети, речі, явища, тваринний і рослинний світ [78, с. 323].

Олюднення неживих предметів є характерною ознакою поезій Катутлла. Так, *sol lustravit...repulitque* [63. 39-41] *somnus abiit* [63. 42] “сонце засвітило

i прогнало ніч”; *sonitus <citus> abiit* [63. 74] “злетів швидкий звук”,
...*requierant aures* [84. 7] “заспокоїлися вуха.”

Оживають ліси, поля, гори, що передає красу і разом з тим казковість описуваної природи: *et hoc negat minacis Hadriatici / negare litus insulasue Cycladas / Rhodumque nobilem horridamque Thraciam / Propontida trucemve Ponticum sinum.* [4. 6-9] “і вона каже, що це можуть підтвердити небезпечний беріг Адрія, ліси Циклад, гордий Родос, похмура Фракія, і Пропонтида, і зі страшною затокою Понт.”; *resonante Eoa / turditur unda* [11. 3-4] “де хлюпає дзвінкою хвилею Еа”; *sive quae septemgeminus colorat / aequora Nilus* [11. 7] “або де семирукавий Ніл пофарбував хвилі”; *Zmyrna cavas Satrachi penitus mittetur ad undas* [95. 5] “Смірна дійшла до глибоких хвиль Сартра”; *concussitque micantia sidera mundi* [64. 206] “і затрясла над землею блискучі зірки.”

Персоніфікація передбачає відсутність людини, однак саме вона є виконавцем дії, зокрема: *ausi sunt vada salsa cita decurrere puppi* [64. 6] “по солоних хвилях змогла побігти корма”; *non humilis curvis purgatur vinea gastris* [64. 39] “не чистять низьких виноградників граблі криві”; *tota domus gaudet regali splendida gaza* [64. 46] “увесь будинок радіє яскравій скарбниці царів”; *quo permulsa domus iucundo risit odore* [64. 284] “так що будинок, наповнений приємним ароматом, посміхнувся”; *his corpus tremulum complectens undique vestis* [64. 307] “їх тремтяче тіло обіймав з усіх сторін одяг”; *Spasia Secropiae tetigissent litora puppes* [64. 172] “Кекронські кораблі не прибули до Гносських берегів.”

У Катутла зустрічаються вірші, повністю побудовані на персоніфікації. Так, корабель [4], що привіз поета з Віфінії додому, вихваляється подорожами, мирно старіючи у тихому місці, а двері розповідають про пригоду, що сталася у домі старого Бальба [67].

Персоніфікація, олюднюючи неживі предмети, створює незвичайні картини природи, що сприяє унаочненню поезій Катутла.

Гіпербола (грец. ὑπερβάτον, лат. *inversio* “перестановка”) – це зображення рис і особливостей явища або предмета у перебільшеному вигляді [78, с. 105]. Катулл для досягнення ефекту перебільшення використав такі мовні засоби, як форму найвищого ступеня прикметника, велику кількість числівників, нагромадження інформації (часто каламбурної).

Тематика та стиль поета зумовили вживання цього виду тропів. У тексті гіпербола використана з метою негативного висміювання пороків суспільства в образі правлячої верхівки – Цезаря та цезаріанців, ворогів та недругів, що також передає зневажливий тон поезій. Наприклад: *lingua exsecta avido sit data vulturio, / effossos oculos voret atro gutture corvus, / intestina canes, cetera membra lupi* [108. 46] “*вирваний язик буде відданий жадібному коршуну, / виклювані очі пожере чорною глоткою ворон, / нутрощі собакам, решта органів вовчиці*”; *Consule Pompeio primum duo, Cinna, solebant / Maeciliam: facto consule nunc iterum / manserunt duo, sed creverunt milia in unum / singular* [113. 1-3] “*За другого консульства Помпея, Цінна, проживало лиш двоє з Мецилою, коли ж консулом знову став, лишилися удвох, але вирости з кожного в тисячу.*”

Зокрема, часто персонажем політичних епіграм Катулла під прізвиськом *mentula* виступає Мамурра. Автор у властивій йому манері викриває розпусту ворога: *ut ista vestra diffututa mentula / ducenties comesset aut trecenties?* [29. 13-14] “*що цей безсоромний член по двісті чи по триста раз ковтає?*”, а також описує численні його статки: *prata arva ingentes silvas saltusque paludesque / usque ad Hyperboreos et mare ad Oceanum.* [115. 4-6] “*пашень, покосів, лісів, і земель, і річок – аж до гіпербореїців та до вод Океану*”; *omnia magna haec sunt, tamen ipsest maximus ultro, / non homo, sed vero mentula magna minax.* [115. 7-8] “*усе це таке велике, та й сам він настільки величезний, не людина, а справжній член великий і загрозливий.*”

Чуттєвтість та пристрасні почуття передають вірші про поцілунки, побудовані на гіперболі. Так, для великої кількості автор використовує числівники, зокрема про силу почуттів поета можна дізнатися, коли він

намагається перерахувати поцілунки: *Da mi basia mille, deinde centum, / Dein mille altera, dein secunda centum, / Deinde usque altera mille, deinde centum, / Dein, cum milia multa fecerimus...* [5. 7-9] “Дай-но тисячу поцілунків і сотню, / Потім другу тисячу й другу сотню, / Ще раз тисячу, потім знову сотню, / А коли вже зберем багато тисяч...” (пер. М. Зерова). Поетична лексика також передає велику кількість поцілунків, наприклад: *Quam magnus numerous Libyssae harenae / Lasarpiciferis iacet Cyrenis / Oraclum Iovis inter aestuosi / Et Batti veteris sacrum sepulcrum* [7. 3-6] “Ах, скільки є піщин у золотих краях / Кірени дальньої, де сільфію багато, / Від гробовищ царя шанованого Батта / І до Юпітера лібійського святинь...” (пер. М. Зерова)

Катулл полюбляє вживати числівники для гіперболізації описуваного явища чи події, зокрема, про посередніх поетів та їх вірші він говорить: *quare aut hendecasyllabos trecentos expecta* [12. 10] “а тому чекай триста віршів”; *puto esse ego illi milia aut decem aut plura* [22. 4] “думаю, що тисяч десять або більше написав”; *milia cum interea quingenta Hortensius uno* [95. 3] “п’ятсот тисяч віршів Гортензій єдиним”; про гроші: *et sestertia quae soles precari / centum desine* [23. 26] “і нічого сотні сестерції вимагати”; почуття: *vos, quod milia multa basiorum / legistis* [16. 12] “ви, що читаете про тисячі поцілунків”; *novem continuas fututiones* [31. 8] “дев’ять разів тебе я обійняв”; *quamvis candida milies puella / euntem revocet...* [35. 8-9] “хоч би тисячею вмовлять позвала ніжна дівчина”; *Verani, omnibus e meis amicis / antistans tibi milibus trecentis* [9. 1-2] “Веранію, з усіх друзів ти для мене у тридцять тисяч раз миліший”. Гіпербола була вжита й для передачі саркастичного зображення Мамури, який настільки розпусний, що може ковтати член по 200–300 тисяч разів: *ducentities comesset aut tricenties* [29. 14] “ковтаєш по двісті або триста тисяч разів” [21, с. 21].

Також ефект гіперболізації досягається завдяки використанню заперечних займенників, наприклад: *nulla domus tales utquam contexit amores / nullus amor tali coniunxit foedere amantes* [64. 334-335] “жоден будинок не

поєднував **таке** кохання як це, **жодне** кохання не поєднувало **таких** закоханих.”

Говорячи про розпусту автор вживає як числівники: *quos simul complexa tenet trecentos* [11. 17] “**триста** вона зараз їх обіймає”; *novem continuas fututiones* [32. 9] “**дев’ять разів** я з тобою пересплю”, так і лексичні перебільшення: *pertundo tunicamque palliumque* [32. 11] “я продірявлю і туніку, і палій.”

Гіпербола в поетичному тексті слугує для зображення гріховності політичної верхівки, високих інтимних почуттів людини, висміювання талантів поетичних опонентів.

Метонімія (грец. *ἠμετωνῶμα*, лат. *denominatio* “перейменування”) – заміна однієї назви предмета, особи чи явища іншою на основі зовнішнього чи внутрішнього зв’язку між ними; різновид тропу, в основі якого лежить принцип суміжності, а не схожості [78, с. 266]. Цей зв’язок може бути таким:

1. Зв’язок між автором і його твором. Катулл у властивій йому манері говорить про власні твори, називаючи їх за жартівливий зміст витівками, а за поетичний розмір ямбами: *meas pugas* [1. 4] “мої витівки”; *in meos iampos* [40. 2] “у моїх ямбах”. Твори інших поетів були названі *iampos* [36. 5] “ямби”, *hendecasyllabi* [42. 1] “ямби”, *iambis inmerentibus* [54. 6] “невинні ямби.”

Як уже зазначалося, Катулл входив до літературного гуртка неотериків, що полюбляли влаштовувати поетичні зустрічі, на яких декламували, критикували, а подекуди й висміювали твори гуртківців та просто поетів-аматорів. Катулл у поетичній формі дозволяв собі несхвально відгукуватися як про авторів, так і про їхні твори. Зокрема, метонімії, де під ім’ям автора маються на увазі творчі доробки: *Caesios, Aquinos, / Suffenum, omnia colligam venena.* [14. 18-19] “і Целіїв. Аквінів, Суффенів, увесь яд зберу”; *nefaria scripta Sesti* [44. 18] “нечестиві записи Сестія”; *at Volusi annals Paduat morientur ad ipsam* [95. 7] “але анали Волюзія в самій Падуї поздыхають”; *at populous tumido gaudet Antimacho.* [95b] “а народ радітиме роздмуханому

Антимаху (тобто, великій кількості творів)”; *maestius lacrimis Simonideis* [38. 8] “*всіх Симонідівських сліз красномовних*”; *cur me tot male perderes poetis* [14. 5] “*навіщо ти мені набрав поганих тут поетів*”; *milia cum interea quingenta Hortensius uno...* [95. 3] “*п’ятсот тисяч між тим Гортензій одним...*”

Крім того, Катулл використовує метонімію у назві твору, розуміючи власне автора. Зокрема, високо оцінюючи поетичну майстерність друга Цінни, пророкує велике майбутнє його поемі “Смірна”: *Zmyrna mei Cinnae* [95. 1] “*Смірна мого Цінни*”; *Zmyrna cavas Satrachi penitus mittetur ad undas* [95. 5] “*Смірна дійшла до глибоких хвиль Сатра*”; *Zmyrnam sana diu saecula pervolvent.* [95. 6] “*Смірну читатимуть сиві віки*”. Говорить і про твори інших поетів: *legit imcohata Dindymi* [35. 11] “*читав Діндімену*”; *malum librum* [44. 21] “*погага книжка*” (про поему Сестія).

2. Зв'язок між богом і сферою його діяльності. При згадуванні імен богів виділяються основні, загальновідомі властивості богів та їхні покровительства певним сферам життя людини. Наприклад, при змалюванні зовнішнього виду Лесбії автор згадує Венеру: *Tum omnibus una omnis surripuit Veneres* [86. 6] “*вона одна у всіх забрала Венеру.*” У такий спосіб підкреслюється неземна, божественна краса жінки, що вирізняється з-поміж інших.

Щоб передати важливість замовчування якогось факту, згадується бог мовчання Гарпократ: *Uxorem et patruum reddidit Arpocratem.* [74. 3-4] “*гарненько намняв саму дружину дядька і дядька передав Гарпократу*”; *Corneli, et factum te esse puta Arpocratem* [102. 4] “*Корнелій, по факту вважай, що я Гарпократ.*”

На позначення шлюбу вжито ім'я бога Гіменея: *Qua rex tempestate novo auctus hymenaeo* [66. 11] “*у той час цар, задоволений новим гіменеєм*; *Tum Thetis humanos non despexit hymenaeos* [64. 20] “*тут і Фетіда не погидувала людським шлюбом.*”

Для підкреслення участі самого бога Юпітера у житті галери замість слова “вітер” вжито “Юпітер”: *Sive Iuppiter / Simul secundus incidisset in pedem* [4. 20-21] “чи разом задував Юпітер в два кінці вітрил.” У епілії “Аттіс” стомлений герой разом із свитою пішли відпочивати голодними: *nimio e labore somnum capiunt sine Cerere* [63. 36] “втомлені лягли спати без Церери.” Хвилі Нептуна означають море: *liquidas Neptuni per undas* [64. 2] “на вологих хвилях Нептуна.” Для римлян було притаманно говорити про рідний дім, повернення додому як про повернення до ларів, дрібних божеств, що охороняють будинок: *ac peregrine / labore fessi venimus larem ad nostrum* [31. 9] “і мандрівника втомленого працею, ми йдемо до наших ларів”(додому).

3. Зв'язок між предметом і матеріалом. Так, галера перед будівництвом була густим лісом *fuit comata silva* [4. 11], а кораблі названі за матеріалом, з якого зроблені: *Peliaco quondam prognatae vertice pinus / Dicuntur liquidas Neptuni nasse per undas* [64. 1-2] “на вершині Пелейській народженні колись сосни / Пливли, як кажуть, по вологих хвилях Нептуна.”

На позначення лексеми “вино” підкреслено як смакові властивості напою: *Inger mi calices amariores* [27. 2] “хлюпни мені у чашу гіркоту; так і винного матеріалу: *Ebrioso acino ebriosioris* [27. 4] “п'янокі ягоди п'янішого.”

Серед речей побуту та вжитку людини було виділено посуд: *...fulgenti splendent auro et argento* [64. 44] “блискучі сяють золотом і сріблом”; *Quam iucunda mihi munera libet onyx* [66. 82] “доки для мене приємний дарунок зробить онікс” (тобто алебастровий посуд для благовоній). Про білизну дізнаємося з назви її походження: *Nam sudaria Saetaba ex Hiberis* [12. 14] “бо він сетабської іберської білизни” (тобто виготовлений у Сетабі).

Те, що мова йде про грецький музичний інструмент “тимпан”, можна зрозуміти по матеріалу, з якого він виготовлений: *Quatiensque terga tauri teneris cava digitis* [63. 10] “до рук узяв тимпан” (досл. круг волової шкіри); *Aut tereti tenuis tinnitus aere ciebant.* [64. 262] “або з тимпану витворювали

приємні звуки” (досл. з округлої міді). Хоча у тому ж таки епілії “Аттіс” вживається і лексема *тимпан* “*tyranum*” [63. 8, 9], “*tyturanum*” [63. 29].

Лексема “*залізо*” може означати “*меч*”: *Troiugenum infest prosternet corpora ferro* [64. 355] “так покосить він (Ахілл) тіла Троянців ворожим мечем”; *Quae, velut ancipiti succumbens victim ferro...*[64. 369] “а вона (Аріадна), ніби жертва, убита двостороннім мечем. Інше значення – “*ножиці*”, що Береніка ними відрізала собі волосся: *Sed qui se ferro postulet esse parem?* [66. 42] “Але хто проти заліза бажає боротися? *Quid facient crines, cum ferro talia cedant?* [66. 47] “Як вистоять локони, коли залізу так підкоряються?”

Ще одним знаряддям виступає “*камінь*” у значенні “*ножа*”, яким себе оскопив Аттіс: *devolsit illi acuto sibi pondera silice* [63. 5] “оскопив себе гострим ножем”(досл. каменем).

4. *Зв'язок між місцем і людьми, що перебувають у цьому місці.* У вірші-інвективі, спрямованому проти Мамури, Катулл вживає назви територій замість людей, що на ній проживають: *Mamurram habere quod Comata Gallia / Habebat uncti et ultima Britannia?* [29. 3-4] “Що у Мамури те, чим раніше володіла *патлата Галія і віддалена Британія?*”; *Nunc Galliae timetur et Britanniae* [29. 20] “Тому боялися *Галії і Британії.*”

5. *Зв'язок між предметом і його ознакою.* У 25 вірші Катулл вимагає від Фала, що має звичку красти, повернути йому сетабські хустини та тинські узорі, тобто розмальовані, розписані чи вишиті речі – хустини, килими, розписані книги і навіть ножі: *Sudariumque Saetabum catagraphosque Thynos* [25. 7] “*Сетабські хустини і Тинські узорі.*”

У шлюбній пісні, написаній за грецькими традиціями, юнаки та дівчата змагаються у хоровому співі. Хор юнаків визнає, що отримати перемогу – пальму, – буде досить важко: *Non facilis nobis, aequales, palma parata est.* [62. 11] “*Не легко нам, товариші, дістанеться пальма.*”

За римськими традиціями білу тогу, не обрамлену тасьмою, як у чоловіків, юнаки отримували у 16 років на знак повноліття: *Tempore quo*

primum vestis mihi tradita pura est [68. 15] “В той час, як я отримав білу тогу.”

6. Зв'язок між вмістом і предметом, що його вміщає. Про велику кількість різноманітної їжі на весіллі дізнаємося зі словосполучення “багатий стіл”: *Surgere iam tempus, iam pinguis linquere mensas* [62. 3] “Вже час вставати, полишати багатий стіл.”

7. Абстрактні іменники замість конкретних. Словосполучення “жарти і вино” вживається у різних значеннях. Так, в одному випадку означає поетичний твір легкого характеру, написаний у нетверезому стані як відповідь на нападки: *Reddens mutual per iocum atque vinum.* [50. 6] “Відповідаючи на жарти і вино.” В іншому вказує на власне гулянку з великою кількістю вина: *Marrucine Asini, manu sinistra / non belle uteris: in ioco atque vino / tollis lintea negligentiorum.* [12. 3] “Азініє Маруцію, ти з лівої руки / чиниш недобре: серед вина та сміху крадеши ручники у необачних.”

Метонімія виконує орнаментальну функцію в поетичному тексті, а також підкреслює думку про високу обізнаність античного лірика в історії, географії, міфології та літературному процесі I ст. до н. е.

Синекдоха (грец. *ἡ συνεκδοχή*, лат. *intellectio*) – різновид метонімії, побудований на кількісному зіставленні предметів, явищ і кількісній заміні одного поняття іншим [78, с. 382]. Розрізняють такі види цього тропа:

1. Вживання частини замість цілого, наприклад: *ausi sunt vada salsa cita decurrere puppi* [64. 6] “по солоних хвилях змогла побігти корма (корабель)”; *nes Thetidis taedas voluit celebrare iugalis.* [64. 302] “бо не захотіла вшанувати весільних факелів Фетіди (весілля).”

2. Вживання однини замість множини однорідних понять, наприклад: *...domum conventu tota frequentat / Thessalia* [64. 32-33] “збирається додому, з'юрбившись, вся Фесалія (народ)”; *...oppletur laetanti regia coetu* [64. 33] “збирається в палаці веселе зібрання (люди)”; *et quoniam mihi profuisse arae* [10. 8] “чи багато грошей (мідяків).”

Приклади синекдохи не є множинними, однак можна спостерігати як завдяки їй автор добирає лексеми для кількісних заміни понять.

Антономазія (грец. ἡ ἀντονομαζία, лат. *pronominatio* “заміна імені”) – різновид синекдохи, який формується в результаті перейменування. Такий перенос у імені означає, що замість назви певної особи (чи предмету) вживається назва такої її ознаки, риси, властивості, дії, завдяки якій цю особу не можна сплутати з іншими. У результаті власна назва замінюється на загальну, загальна – на власну або одна власна – на іншу власну назву. Відповідно можна виділити такі види антономазії [78, с. 37]:

1) Використання патроніма чи патронімічної фрази замість власного імені. Так, паронім виступає в поезіях, де богиня Діана називається *Latonia* [34. 5] “Латонія”, *Trivia* [34. 15] “Тривія”, *Luna* [34. 6] “Луна”; *Phoebe...Unigenatque* [64. 300] “Близнюком Феба”; богиня Венера *Erycina* [64. 72] “Ерицина”; *Arcinoia Venus* [66. 56] “Венера”, *Zephyritis* [66. 57] “Зефірита”, *Graia* [66. 58] “Гречанка”. У свою чергу патронімічні фрази використані для імен богів, зокрема: Геракл – *falsiparens Amphityoniades* [68. 112] “неправжній син Амфітріона”; Діана – *magna progenies Iovis* [34. 6] “великий нащадок Зевса”; Пенелопа – *matre Telemacho* [61. 230] “мати Телемаха”; Афродіта – *Arsinoes Locridos* [66. 54] “Арсіноя Кіпріда”; Геліос – *progenies Thiae clara* [66. 44] “син Фії славний”; Полукс – *gemelle Castoris* [4. 27] “близнюк Кастора.”

2) Загальна назва або епітет позначають конкретну особу. Наприклад: *periuri Pelopis vastabit tertius heres* [64. 346] “клятвонпреступного Пелопса знищить третій нащадок” = Агамемнон; *perculit imperio deterioris eri* [68. 114] “вчинив за наказом гіршого повелителя” = Еврісфей; *puellae pernici aureolum fuisse malum* [2b] “дівчині було з виду золоте яблуко” = дочка Схенея; *saxea effigies bacchantis* [64. 61] “вакхічний образ із каменю” = Аріадна; *attigit iniusti regis Gortynia templa* [64. 75] “прибув до Гортинського храму царя-нечестивця” = Мінос; *nomine Eous* [62. 35] “з ім'ям Еос” = Геспер; *in flavor saepe hospite suspirantem* [64. 98] “часто думала про

русявого юнака” = Тесей; *virgo regia* [64. 87] “царська дочка” = Аріадна; *sancte puer* [64.94] “святий хлопчик” = Амур; *sancta cum coniuge* [64. 298] “священна дружина” = Гера; *hostibus haud tergo, sed forti pectore notus* [64. 339] “не зі спини, а мужньою груддю ворогам відомий” = Ахілл.

Часто в основу цього виду антономазії покладені географічні відомості, зокрема: Вакх – *merus Thyonians* [27. 7] “чистий Тіонієць”; Гефест – *tardipedi deo* [36. 7] “кульгавий бог”; Талос – *custos Cretum* [58b. 1] “охоронець Криту”; Паріс – *Phrygium iudicem* [61. 18] “фрігійський суддя”; Афродіта – *Arsinoes Locridos* [66.54] “Арсіноя Кіпріда”.

Антономазії властива синонімія. Зокрема, синонімічні ряди вибудовані на позначення таких богів, як **Зевс**: *pater divum* [64. 298; 64. 387] “батько богів”, *pater ipse* [64. 21] “сам батько”, *ipse divum genitor* [64. 27] “сам родоначальник богів”; бог шлюбу **Гіменей**: *collis Heliconii cultor* [61. 1] “шанувальник гори Гелікону”; *Uraniae genus* [61. 2] “син Уранії”; *dux bonae Veneris* [61. 44] “повелитель доброї Венери”; *boni coniugator amoris* [61. 45] “прекрасного кохання будівничий”; богиня **Афіна**: *sancti incola Itoni* [64. 227] “жителька святого Ітона”; *rapidi Tritonis era* [64. 395] “володарка швидкого Тритона”; *diva in summis urbibus arces* [64. 8] “богиня у всіх міських банях”.

Варто виділити топонімні антономазії, де під назвою міста розуміється храм: *Serapim* [10. 26] “місто жертовника”; *Ancona* [36.13] та *Amathunta* [36. 14] “храм Венери”; *Spidum* [36. 13] “храм Афродіти”; *Thespieae rupis* [61. 27] “скелі Теспії” (Гелікон); *sanctum Idalicum Uriosque* [36. 12] “святий Ідалій” = храм Афродіти і Уріон.

Окремо були об’єднані антономазії на позначення історичних осіб, зокрема: Пізони – *nobiles amicos* [28. 13] “високих друзів”; Пізон – *opprobria Romuli Remique* [28. 15] “безчестя Ромула і Рема” та *Verpus Priapus* [47. 4] “блудливий Пріап”; Цезар і Помпей – *soccer generque* [29. 24] “тесть і зять”; Цезар – *unice imperator* [54. 7] “великий імператор”; Амеана – *amica Fortiani* [41. 4] “подруга Форміана”; римляни – *Romuli antique* [34. 22]

“нащадки Ромула”; Порцій та Сократіон – *duae sinistrae* [47. 1] “дві лапи” та *scabies famesque mundi* [47.2] “розпусники і сором світу.”

Оскільки для поезії Катулла знаковим є грецький поет Каллімах, зрозуміло, що його ім'я приховано зустрічається у віршах. Римський поет називає Каллімаха Баттіадом, оскільки за однією з версій той був нащадком Батта, засновника Кірени близько 650 року до н. е. Зокрема: *expressa tibi carmina Battiadae* [65. 16] “пісні, написані тобі, Баттіаде”; *carmina uti possem mittere Battiadae* [116. 2] “щоб пісні Баттіада я міг передати.”

Антономазія у творах Катулла виконує функцію перейменування як міфологічних героїв, так і сучасників поета, розуміння яких вимагає фонових знань про ознаки і якості того, чиє ім'я або назва використовується.

Перифраза (грец. *ἡ περίφρασις*, лат. “описовий вираз”) – описовий зворот, який полягає в заміні назви явища або предмета характеристикою ознак або особливостей, унаслідок чого одне поняття виражається двома або більше [78, с. 321].

У творах Катулла перифраза будується на заміні дієслова розширеним поняттям. Наприклад: дієслово “**сісти**” замінене на *qui postquam niveis flexerunt sedibus artus* [64. 303] “зігнули білосніжні члени”; дієслово “**розбагатіти**” – *iam Bithynia, quo modo se haberet* [10. 7] “і про Віфінію, як її там живеться”; дієслово “**переспати**” – *quod posset zonam solver virgineam* [67. 28] “що зміг розв'язати дівочий пояс” та “*languidulosque paret tecum coniungere somnos* [64. 331] “і бажає одружитися з тобою у солодкому сні”; дієслово “**розлучатися**” – *coniugis ante coacta novi dimittere collum* [68. 81] “від шиї чоловіка була змушена відірватися”; дієслово “**зраджувати**” – *sed cuius quamvis potius succumbere parest* [111. 3] “але з ким хочеш і як хочеш падати”; дієслово “**ворогувати**” – *telainfesta <teum> mittere in usque caput* [116. 4] “носилати ворожі стріли у мою голову” та *cum Phrygii Teucro manabunt sanguine <capri,>* [64. 344] “як оросяться Фрігійські поля кров'ю Тевкрів.”

Зустрічаються випадки вживання перифрази з міфологічним підтекстом. Наприклад: дієслово **“п’ясти долю”** *aeternumque manus carpebant rite laborem* [64. 310] “а звичні руки трудилися над вічною роботою”; дієслово **“вийти заміж”** – *Hesperus e nobis, aequales, abstulit unam* [62. 32] “Геспер одну з нас, дівчата, забрав”; дієслово **“зрізати локон”** – *afore me a dominae vertice discrucior* [66. 76] “щоб бути мені відсутньою на голові господині.”

Нечисленними є перифрази на позначення людських почуттів. Зокрема, **кохання** поет називає *sanctae foedus amicitiae* [109. 6] “союз святої дружби”, *desiderio meo* [2. 5] “моїй печалі”; **предмет кохання** – *meos amores voluisti amare* [40. 7] “ти захотів закохатися в моє кохання”, *omnia postra bona* [77. 4] “усе моє добро”; **вірність** – *fata penelopeo* [61. 230] “слава Пенелопи.”

Перифраза, виконуючи функцію заміни понять, створює нові образи, як поетичні, так і конкретно міфологічні. Крім того, спостерігається широке використання перифрази, побудованої на заміні дієслова.

Евфемізм (грец. *ὁ εὐφημισμός*, лат. *laudatio* “ном’якшений вираз”) – різновид перифрази, вживання приємних або пристойних слів замість неприємних і вульгарних; завуальоване вираження думок через різні негативні емоції, пов’язані з ними (страх, сором, лихі передчуття) [78, с. 153].

Тема смерті присутня у розповідях про горобця коханої поета, однак у даному випадку евфемізми носять легкий, не трагічний характер:

1. *qui nunc per iter tenebricosum / illud, unde negant redire quetquam* [3. 11-12] “а тепер і він пішов до краю, / Звідкіля ніхто ще не вертався” (пер. М. Зерова);

2. *...malae tenebrae / Orci, quae omnia bella devoratis: / Tam bellum mihi passerem abstulistis.* [3. 14-15] “пони́земна темряво несита, / ти нам радість нашу відібрала...” (пер. М. Зерова); *nox perpetua una dormienda* [5. 6] “ніч солодка стає безмежжям вічним.” (пер. М. Зерова)

Поезія Катулла вважається легкою, веселою, досить часто на буденну тематику, проте чільне місце посідають вірші-присвяти на смерть брата. Відомо, що поета вразила рання смерть брата, він навіть спеціально помандрував у Віфінію, щоб із ним попрощатися, відповідно подорож сколихнула душу поета і призвела до написання творів сумного, прощального характеру. Автор намагається уникнути слова смерть та описово розповісти про сумну подію: *O misero frater adempte mihi* [68. 26] “О мій нещасний брате, забраний у мене”; *fratris pallidullum alluit pedem* [65. 6] “омила побілілі ноги”; *pluribus ut caeli tereretur ianua divis* [68. 115] “щоб побільше у небесні двері богів прибували”; *quandoquidem fortuna mihi tete abstulit ipsum* [101. 5] “зздрисна доля тебе передчасно забрала від мене.”

Разом з тим є рядки, коли про смерть автор говорить у насмішкуватому тоні: *postquam es porrecto facta marita sene* [67. 7] “ставши заміжньою, як протягнувся старий.”

У поезії евфемізми функціонують також для передачі інформації з метою уникнення вульгарності та приземленості, і разом з тим для прикрашання, піднесення думки: *idemque, Thalle, turbida rapacior procella* [25. 4] “але ти, Фале, жадібніше хватаєш будь-які бурі” = крадеш; *quod culus tibi purior salillo est* [23. 19] “чистіше сільнички те, на чому ти сидиш” = зад; *nam nihilo minore verpa / farti estis* [28. 12] “палицею не меншою вас гладили” = били.

Евфемізми в першу чергу слугують для пом’якшення передачі лексеми “смерть”, а вже потім для уникнення непристойностей у віршах.

Літота (грец. *ή λιτότης*, лат. *simplicitas* “стримане ствердження”) – варіант перифрази, зображення ознак чи особливостей предмета чи явища в зменшеному вигляді з метою підсилення ознаки або особливості; заміна виразу іншим, однозначним, але у формі заперечення [68, с. 23].

Для поезій Катулла властиві види літот із різними заперечними частками. Зокрема, частка **non** надає протилежного значення, поєднуючись з такими частинами мови:

1) *non* + прикметник: *non est homo bellus* [24. 7] “не гарна людина”; *non est sana puella* [41. 7] “не здорова дівчина”; *non bona dicta* [11. 16] “не гарні слова”; *scriptorium non magna est copia* [68. 33] “книжок не багато в достатку”;

2) *non* + прийменник: *non sine taurino sanguine pollicita es* [66. 34] “не без бичачої крові обіцяла” (у пер. М. Зерова “кров проливала биків”); *non sine candida puella* [13. 4] “не без прекрасної дівчини”; *animo non satis ingenio* [68. 38] “не з прямою душою”;

3) *non* + прислівник: *non belle uteris* [12. 2] “недобре вчиняєш”; *non longe a caro corpora abesse volunt* [66. 32] “не довго від рідного тіла могла перебувати”; *non est mi male* [14. 10] “не погано мені”; *non bene factum* [67. 13] “не добре зроблено”; *quare non tibi sit bene ac beate* [23. 15] “чому ж тобі не добре і негарно”; *non prius* [64. 91] “не раніше”; *verum id non imprime feres* [78b] “насправді це не даремно перенесеш”; *non falso Mentula dives* [114. 1] “не помилково багатий Ментула”;

4) *non* + дієслово: *non est dea nescia nostri* [68. 17] “не знає мене богиня”; *non possum reticere* [68]; *non sinit* [88. 3] “не дозволяє.”

Були вжиті літоти з прислівниками *nihilo*: *nam nihilo minore verpa* [28. 12] “не меншою дубинкою” та *nihil*: *versiculos nihil necesse est* [16. 6] “у віршах ніскільки не треба.”

Зафіксована літота із подвійним запереченням, зокрема: *non sane illeridum neque invenustum* [10. 4] “не дурною і не негарною”; *nec foedere nullo* [76. 3] “не ніякого союзу.”

Заслуговує уваги 43 епіграма, присвячена Амеані, у якій завдяки численним ствердженням через заперечення автор зумів уникнути грубих слів, щоб описати недоліки дівчини. Цим було досягнуто ефекту комізму, висміювання та підкреслення негативних явищ: *Salve, nec minimo puella naso / Ne bello pede nec nigris ocellis / Nec longis digitus nec ore sicco / Nec sane nimis elegante lingua* .[43. 1-4] “Вітаю, діво, з не малим носом, / З не гарними

ногами, з не чорними очима, / З не довгими пальцями, з не сухим ротом / З не дуже розумною, вишуканою мовою.”

Лігота, вживаючись з різними частинами мови (прикметником, дієсловом, прислівником, прийменником) підсилює заперечення ознак, а також надає певної урочистості та вишуканості поезіям.

3.1.2 Специфіка вживання фігур мови

Невід’ємним при створенні поетичного твору є словесні фігури, тобто зовнішнє звучання слова, його гармонійне поєднання з іншими словами не лише за значенням, а й звучанням, що так само, як і троп впливає на читача, оскільки допомагає повною мірою змалювати й передати відчуття автора, його настрої. Важливість розгляду фігур у віршах поета Катулла пояснюється чисельністю цих засобів у поетичних рядках. Причому досить часто саме завдяки зовнішньому оформленню думки автор привертає увагу до написаного, вдається до словесної гри, тримає у напрузі. Основними засобами поезій Катулла є повторення, епаналепс, кондуплікація, гомеотелевтон, гомеоптотон. Менш чисельними є парономазія, клімакс та оноματοпєя. У сукупності фігури мови, що вжиті зі стилістичних міркувань, визначають стиль автора та надають поезіям певної тонічності.

Так, **Повторення** (грец. ἡ ἑπαναδίπλωσις, лат. *iteratio* “подвоєння, повторення”) – це фігура слова, яка полягає в уживанні в реченні того самого слова або виразу двічі або й тричі [78, с. 331].

Квінтіліан про цю фігуру пише наступне: “Окремі слова повторюються або для підсилення, наприклад: “Я убив, убив не Спурію Мелія”, або з метою викликати жалість: “Ох, Коридон, Коридон” (Verg. Ecl. 2, 69). Ця ж фігура в інших випадках переходить в іронічне вихваляння” (Quin. 9, 3, 28-29). У “Риториці для Геренія” читаємо: “Подвоєння: повтор одного чи кількох слів або з метою підсилення мови, або з метою викликати співчуття. Повтор одного й того ж слова сильно впливає на слухача” (4, 38)[68, с. 31].

У поезіях Катутла повторення, що виражається такими частинами мови, як прикметник, дієслово, частка, займенник, надає висловлюванням певних семантичних відтінків. Так, повторення прислівника використано для підсилення висловлювання: *sed circumsiliens modo huc modo illuc* [3. 9] “але плигаючи **то туди, то сюди**”; *magis magis in dies et horas* [38. 3] “**більше, більше** з днем і часом”; *ludet at numero modo hoc modo illoc* [50. 5] “забавлявля з тобою **то в одному, то в іншому** розмірі”; *notescatque magis mortuus atque magis* [68. 47] “і відомий він став **більше і більше** померлий”; *huc, huc adventate, meas audite querellas* [64. 195] “**сюди, сюди** поспішайте, почувте мої сльози”; *post vento crescent magis magis increbescunt* [64. 274] “далі під сильнішим вітром здійсмаються **більше і більше.**”

Повторення дієслова вживається як для вираження сумніву: *quid tu qua lubet, ut lubet...*[15. 11] “що ти там **хочеш, чи не хочеш...**”; *hoc facias, sive id non pote sive pote* [76. 16] “так зробиш, і тепер **чи можеш, чи не можеш**”, так і для ствердження: *a te sudor abest, abest saliva* [23. 16] “**нема, нема** у тебе ні поту, ні слини”; *quod cupis cupis...* [61. 197] “що ти **хочеш, хочеш.**”

Щоб викликати жаль і співчуття вживається повторення прикметника: *miser a miser/ concubine, nucesda* [61. 139] “**бідний же, бідний** коханцю, дай горіхів”, займенника: *tu mea tu moriens fregisti commoda, frater* [68. 21] “**ти, брате, ти,** помираючи, моє щастя порушив”, частки: *iam iam dolet quod egi, iam iamque paenitet* [63. 74] “**уже, уже** мені боляче, що так зробив, **уже, уже** жаль”, а також повторення прикметника і сполучника: *miser a miser querendum est etiam atque etiam...*[63. 61] “**бідний, бідний,** плакати знову і знову слід...”

Крім того, подвоєння прикметника вживається для вираження удачі в заміжжі: *bona cum bona nubet alite virgo* [61. 19] “**гарна в гарний** час дівчина заміж іде”, а подвоєння частки для погроз: *non non hoc tibi, false, sic abibit* [14. 16] “**ні, ні,** тобі, обманщику, це так не минеться.”

Повторення, виражене різними частинами мови, залежно від контексту надає висловлюванню додаткового семантичного навантаження.

Епаналепс (грец. *ἐπανάληψις* “відновлення”) – це повторення на початку наступного вірша одного й більше слів, що стоять у кінці вірша. Квінтіліан виділяв цю фігуру серед улюблених у багатьох поетів [68, с. 32].

У поезії Катулла зустрічається епаналепс як одного слова, так і словосполучення. Епаналепс одного слова виражений такими частинами мови, як іменник, займенник, дієслово, або у поєднанні кількох лексем. Зокрема:

1. епаналепс іменника (5 випадків): *cui cum sit viridissimo nupta flore puella / et puella tenellulo delicatior haedo* [17. 14-15] “коли у нього дружина у розквіті **дівчина** / **і дівчина** розбалуваніша ніжненького козеняти.”

2. епаналепс займенника (3 випадки): *Thessaliae columen Peleu, cui Iuppiter ipse, / ipse suos divum genior concessit amores* [64. 26-27] “**ти** захисник Фесалії, Пелею, кому Юпітер **сам** / **сам** родоначальник богів своє кохання віддав.”

3. епаналепс прислівника (4 випадки): *agite ite ad alta, Gallae, Cybeles nemora simul, / simul ite, Dindymenae donimae vaga pecora* [63. 12-13] “**біжіть**, Галли, **вверх** у ліси до Кибели, **разом** / **разом** же, швидкі отари господині Діндімени.”

4. епаналепс дієслова (4 випадки): *salve, o venusta Sirmio, atque ero gaude / gaudente, vosque, o Lydiae lacus undae* [31. 12-13] “**вітаю**, о прекрасний Сирміон, **і радій** / **радійте** і ви, хвилі озера Лідії.”

Епаналепс словосполучень (4 випадки) характерний повторами у поєднанні різних частин мови. Зокрема:

1) словосполучення іменника та займенника: *Caeli, Lesbia nostra, Lesbia illa, / illa Lesbia, quam Catullus unam / plus quam se atque suos amavit omnes* [58. 1-3] “Целію, **Лесбія** наша, **Лесбія та**, / **Та Лесбія**, яка Катулла одного / Більше, ніж себе і всіх своїх любить .”

2) словосполучення іменника та дієслова: *quod te restituisti, Lesbia, mi cupido. / restituisti cupido atque insperanti...* [107. 4-5] “Що ти себе, Лесбія,

повертаєш мені пристрасному. / Повертаєш пристрасному і безнадійному.”

Епаналепс, виражений різними частинами мови, надає віршам милозвучності та виділяє важливу для автора інформацію.

Кондуплікація (лат. *conduplicatio* “здвоювання”) – повтор слова чи групи слів попередньої фрази на початку наступної з метою підкреслити їх значення [68, с. 33]. Можна виділити кондуплікацію різних частин мови. Зокрема:

1. кондуплікацію іменника: *sed Troia obscena, Troia infelice sepultum / detinet extreme terra aliena solo* [68. 99-100] “але у Трої нечестивій, у Трої нещасній інша земля прийняла похованого у далекій країні”; ...*patruī perdepuit ipsam / uxorem et patruum reddidit Arpocratem.*[74. 3-4] “гарненько намняв саму / дружину дядька і дядька передав Гарпократу.”

2. кондуплікацію займенника: *toto ex te pectore, Theseu, / toto animo, tota pendebant perdita mente* [64. 69-70] “всім серцем до тебе, Тесею, / всією душею, всією безнадійною думкою прагнула”; *nulla fugae ratio, nulla spes: omnia muta, / omnia sunt deserta, ostentant omnia letum.* [64. 186-187] “жодної думки про втечу, жодної надії: все пуста! / все порожньо, все вказує на смерть”; *vos ego saepe, teo vos carmine compellabo* [64. 24] “часто я вас, вас своєю піснею призиватиму.”

3. кондуплікацію дієслова: ...*qua te Allius in re / iuverit aut quantis iuverit officiis* [68. 41-42] “у якій справі Аллій мені допомагав / і допомагав у скількох ділах”; *dicit: sed mulier cupido quod dicit amanti...*[70. 3] “каже: але що каже жінка закоханому чоловікові...”; *di meminere, memint fides* [30. 11] “боги пам’ятали, пам’ятає вірність.”

4. кондуплікацію займенника та дієслова: *Quis hoc potest videre, quis potest pati* [29. 1] “хто може це бачити, хто може перенести”; *una salus haec est, hoc est tibi pervincendum* [76. 15] “одне спасіння у цьому, і з цим ти повинен справитись.”

5. кондуплікацію сполучника і дієслова: *Nam quaecumque homines bene cuiquam aut dicere possunt / aut facere, haec a te dictaque factaque sunt* [76. 7-8] “бо все те добре, що люди комусь можуть або сказати, або зробити, ти все і зробив, і сказав.”

У поезіях Катулл вживав кондуплікацію для підкреслення значення повторюваних слів.

Гомеотелевтон (грец. *ὁμοιότηλευτον*, лат. *similiter decidens* “з подібними закінченнями”) – вживання слів однакової морфологічної будови із співзвучними флексіями [78, с. 107]. За співзвучністю закінчень різних частин мови у Катулла були виділені гомеотелевтони дієслів, прикметників та іменників.

Гомеотелевтон дієслова виражений такими формами, як:

– 2 sing. Fut. I ind. act. et pass.: *quis nunc te adibit? cui videberis bella? / quem nunc amabis? cuius esse diceris? / quem basiabis? cui labella mordebis?* [8. 16-18] “хто за тобою піде? Кому здаватимешся гарною? / Хто тебе любить? Хто назве своєю? / Кого поцілувати? Кого вкусити вустоньки?”;

– формою 1 sing. Fut. I ind. act.: *pedicabo ego vos et irrumabo* [16. 13-14] “перетрахкаю я вас і відсмокчу”;

– формою 2 plur. Imperat. praes. act.: *valete abite* [14. 21] “ідіть, прощайте”;

– формою 3 sing. Fut. ind. act.: *sed facere ut quivis sentiat et videat* [67. 16] “але слід вчинити так, щоб кожен відчув і побачив сам”;

– формою 3 sing. Imperf. conj. act.: *si quis delicias diceret aut faceret.* [74. 2] “якщо хтось кумедні речі говорив або робив.”;

– формою 3 sing. Praes. ind. pass.: *hoc est, uritur et loquitur* [83. 6] “через це кипить і говорить”;

– формою 3 plur. Perf. ind. pass.: *haec a te dictaque factaque sunt* [76. 7-8] “ти все і зробив, і сказав.”

Гомеотелевтон характерний для прикметників у *gradus comparativus*: *quid te laetius est beatiusve?* [9. 11] “хто за мене радісніший і щасливіший”;

seu quid suavius elegantiusve est [13. 10] “що може бути витонченішим і ніжнішим”; *quem nemo gravius nec acerbius urget* [73. 5] “ніхто не притисняє важче і жорстокіше”; *multo mi tamen es vilior et levior* [72. 6] “для мене ти ніскільки не цінніша, не ближча.”

Ознакою гомеотелевтону іменників є суголосся закінчень. Так, закінчення *Dat. pl. –is: non dico pueris, sed his pulosis* [16. 10] “я не кажу юнакам, але цим чоловікам”; та закінчення *Acc. sing –um: ...me unum atque unicum amicum habuit* [73. 6] “мене одного за єдиного друга мав.”

Варто відзначити, що вживання гомеотелевтона дієслів та прикметників у поезіях Катулла є частішим порівняно з гомеотелевтоном іменників.

Гомеоптотон (грец. *ὁμοίπτωτον* лат. *similiter cadens* “однокововідмінковість”) – вживання слів в однакових відмінках, яке часто набуває форми переліку [78, с. 107]. Квінтіліан так визначає цю фігуру: “Гомеоптот – є тільки тотожність відмінків, хоча б і слова, що стоять у цих відмінках, і були б не схожі між собою... Відповідність може здійснюватись у будь-який спосіб і не завжди вимагається для неї однакова кількість складів” (Quint. 9, 3, 77-79) [68, с. 35].

Так, з метою лічби предметів використаний гомеоптотон іменників у різних відмінках. Зокрема, форми іменників і прикметників у *Acc. pl.: narrantem loca, facta, nationes* [9. 7] “розповіді про місця, життя, народи”; *lustravit aethera album, sola dura, mare ferum* [63. 40] “освітив білий ефір, просту землю, дике море”; *auscipium omne genus, piscis, prata, arva ferasque* [114. 2-3] “різного роду мисливство, риби, поля, ниви і звірі.”

Форми іменників у *Abl. sing.* і *Abl. pl.:* *et vino, et sale, et omnibus cachinis* [13. 5] “вино, і сіль, і всенький сміх”; *patria, bonis, amicis, genitoribus abero? / abero foro, palestra, stadio et gymnasiis?* [63. 59-60] “батьківщину, добро, друзів, батьків полишу? Полишу форум, палестру, стадій і гімназій?”; *aut si quid magis aridum est habetis / sole et frigora et esuritione*

[23. 13-14] “або, можливо, ви могли більше висохнути / від сонця, і морозу, і голоду.”

Форми іменників у *Nom. sing.* : *homo est venustus et dicax et urbanus*
[22. 2] “він людина приємна, красномовна, пристойна.”

Гомеоптон був використаний автором для переліку однорідних іменників у таких відмінках, як *accusativus*, *ablativus*, *nominativus*.

Парономазія (грец. *ἡ παρονομασία*, лат. *agnominatio* “гра слів”) – вживання близьких за звучанням, але різних за значенням слів – омофонів. Квінтіліан вважав, що завдяки співзвучності збуджується і загострюється увага читача. Особливо вдалою парономазія вважається тоді, коли поєднана із дотепним змістом. Цицерон наголошував, що її можна використовувати для досягнення комічного ефекту, оскільки завдяки зміні лише однієї букви виникає вид смішного [68, с. 36].

У віршах були вжиті такі парономазії, як парономазія іменника: *sic maternus avus dixerat atque avia* [84. 6] “так говорив **дід** по матері чи **баба**”; парономазія дієслова: *tantum operire soles aut aperire domum* [67. 40] “так маю лиш одна я відкривати і закривати двері.”; та поєднання іменника з дієсловом: *collo sibi collocare* [10. 23] “звалити собі на шию.”

Зазначимо, що поетам Катутла не властиве вживання парономазії, оскільки для досягнення комічного ефекту автор обирає інші стилістичні засоби.

Клімакс, або градація (грец. *ἡ κλίμαξ*, лат. *gradatio* “сходи”) – таке положення слів, при якому кожне наступне слово має наростаюче значення, завдяки чому створює підсилення викликаного ним враження [68, с. 37]. У реченні про вепра у хащах богині Кибели (поема “Аттіс” [63]) вживання клімаксу створило ефект поступового наростання страху від того, як звір бродить та у безумстві руйнує все на своєму шляху: *vadit, fremit, refringit virgulta pede vago* [63. 86] “він **іде, реве, топче** під бродячою ногою траву.”

В іншому випадку, наростаюче значення досягається завдяки послідовним діям з кінцевим результатом у використанні *verba dicendi*: *sed*

dicam vobis, vos porro *dicite* multis / milibus et facite haec carta *loquatur* anus [68. 46] “я скажу вам, а ви у свою чергу **скажіть** численним тисячам і зробіть так, щоб цей старий лист **розповів**.”

Ономатопея (грец. *ονοματοποιΐα* “словотворчість”) – це звуконаслідування, утворення слів, що умовно відтворюють природні звуки, крики тварин (*mugitus* “мичання”, *sibilus* “шипіння, свист”, *murmur* “бурмотіння”, *grunnitus* “хрюкання”), а також створення слів шляхом звуконаслідування (*cuculare* “кукувати”, *ululare* “вити, завивати”, *hurrare* “гарчати”). Автор “Риторики для Геренія” підкреслює важливість ономатопеї, оскільки завдяки наслідуванню були винайдені такі слова, як “*ревіти*” (*rudere*), “*мичати*” (*mugire*), “*бурмотіти*” (*murmurare*), “*свистіти*” (*sibilare*)” (Ad Her. 4, 42.) [68, с. 38].

Катулл, вживаючи ономатопею у таких рядках поеми “Аттіс”, передав безумство оргій на честь богині Кибели: *ubi sacra sancta acutis ululatibus agitant* [63. 24] “де у священному обряді голосно **завиваючи** кричать”; *thiasus repente linguis trepidantibus ululat* [63. 28] “**раптом хор схвильованими голосами завив**.”

3.1.3 Синтаксичні можливості фігур думки

Фігури думки – це особливі синтаксичні конструкції, які служать для досягнення найбільшої виразності мови. Серед фігур думки Катулл найчастіше вживає такі, як:

Оксиморон (грец. *ὀξύμωρον*, лат. *coacutio*, *охуторон* “загострене безглуздя”) – поєднання протилежних, несумісних понять, яке створює ефект смислового парадоксу [78, с. 295]. У поетичному тексті були виявлені такі оксиморони, як: *dulcem curis miscet amaritatem* [68. 18] “**змішає печаль із солодкою гіркою**”; *scriptorium non magna est copia apud me* [68. 33] “**книжок не багато у мене в достатку**”; *tacitum sibile clamat* [6. 7]

“мовчанням кричить з ліжка”; *promittens tacito suscepit vota labello* [64. 104] “обіцяла мовчки дари із закритими вустами.”

Хоча оксиморони представлені у віршах Катулла незначною кількістю, проте завдяки їм створюються нові яскраві образи.

Антитеза (грец. ἡ ἀντίθεσις, лат. *contrapositum* “протиставлення”) – стилістична фігура, яка утворюється зіставленням слів або словосполучень, протилежних за своїм значенням [78, с. 35].

На антитезі побудований один із найвідоміших віршів Катулла: *Odi et amo*[85. 1] “Ненавиджу і люблю.” Тема кохання звучить і в антитезі, де протиставляється день і ніч: *nobis cum semel occidit brevis lux, / nox est perpetua una dormienda*[5. 5-6] “як день зайде за небосхил, / нам з тобою безкінечну ніч спати прийдеться.”

Про протиставлення добра і зла мова йде у наступних рядках: *habes boni malique* [6. 15] “маєш добре чи погане”; *non est mi male, sed bene ac beate* [14. 10] “мені не погано, але добре і радісно.” Автор зображує життя дівчини до та після одруження, зокрема: *cara viro magis et minus est invis parenti* [62. 57] “є більш миліша чоловікові і менше в тягар батькові”, а також досить поетично вказує на величність душі Береніки: *ego certe / cognoram a parva virginem agnitam* [66. 26] “я тебе знала ще маленькою дівчинкою з великою душею.”

Для передачі свого зневажливого ставлення до Мамурри автор вдається до такої антитези: *non homo, sed vero mentula magna minax* [115. 8] “але це не людина, а великий, розпусний член.” Також вживається антитеза дієслів: *velles dicere nec tacere posses*. [6. 3] “хотів розказати, бо не міг мовчати.”

Антитеза надає віршам Катулла додаткової поетичності.

Паралелізм (грец. ὁ παραλληλισμός, лат. *paralellismus* “відповідність”) – повторення подібного розміщення слів або речень у періоді [78, с. 310]. Були зафіксовані паралелізми, що вживаються у різних частинах строфи, зокрема:

– всередині строфи: *eripuisti, heu heu nostrae crudele venenum / vitae, heu heu nostrae pestis amicitiae* [77. 5-6] “ох, ох, мого життя зла отрута, / ох, ох, дружби нашої чума”; *insperanti, hoc est gratum animo proprie. / quare hoc est gratum nobis quoque carius auro* [107. 2-3] “раптово, ось де особисте щастя душі, ось чому для мене це приємно і дорожче золота.”

– у кінці строфи: *vere, quantum a me Lesbia amata mea est* [87. 2] “справді, настільки я люблю мою Лесбію” та *quanta in amore tuo ex parte reperta mea est* [87. 4] “настільки з моєї сторони було відкрито кохання.”

– паралелізм всієї строфи: *quis nunc te adibit? Cui videberis bella? / quem nunc amabis? cuius esse diceris? / quem basiabis? cui labella mordebis?*[8. 16-18] “хто за тобою піде? Кому здаватимешся гарною? / Хто тебе любить? Хто назве своєю? / кого поцілувати? Кого вкусити вустоньки?”; *nulla domus tales utquam contexit amores, / nullus amor tali coniunxit foedere amantes* [64. 334-335] “жоден будинок не поєднував таке кохання як це, жодне кохання не поєднувало таких закоханих.”

Паралелізм надає додаткової милозвучності та привертає увагу читача до важливих моментів.

Симплока (грец. ἡ συμπλοκή, “сплетіння”) – однакові початок і кінець у суміжних віршах і реченнях [68, с. 41]. Симплока, утворюючись завдяки вдалому поєднанню лексем, надає поезіям Катутла милозвучності та ніжності, зокрема: *passer mortuus est meae puellae, / passer, deliciae meae puellae* [3. 3-4] “горобчик помер моєї коханої / горобчик, милої моєї коханої”; *Miserunt mihi muneri Fabullus / Et Veranius: haec amem necesse est ut Veraniolum meum et Fabullum* [12. 15-17] “Прислали його в подарунок мені Фабулл / і Вераній: і дорогий він мені, як Вераній, і як Фабулл.”

Гіпербатон (грец. ὑπερβατόν, лат. *inversio / transgressio* “перестановка”) – стилістична фігура, в якій порушено усталену синтаксичну послідовність слів; емпатичне вживання на початку або в кінці речення значимого слова. При цьому може спостерігатися незвичний порядок членів речення [78, с. 310].

Найпростішим видом цієї фігури є відрив означення від означуваного слова. Такого роду зміни між словами створюють у віршах повільну й урочисту інтонацію. Вживання гіпербатону у поетичних текстах Катулла полягає у вставленні прийменника між означенням і означуваним словом, наприклад: *larem ad nostrum* [31. 9] “до наших ларів”; *parte ex alia* [64. 251] “з іншої частини”; *fausto cum sidere* [64. 329] “нід щасливою зіркою”; *multas per gentes et multa per aequora vectus* [101. 1] “через численні народи і через численні моря перепливши”; *fido ab amico* [102. 1] “другом надійним”; *mare ad Oceanum* [115. 4-6] “до вод Океану”; *sole sub ardent* [64. 354] “нід палаючим сонцем”; *pectore ab imo* [64. 198] “з самої душі”; *sancta cum coniuge* [64. 298] “з священною дружиною”; *gnatorum in funere* [64. 349] “над тілами синів”; *imo e pectore* [64. 125] “з глибини душі”; *oraclum Iovis inter aestuosi* [7. 5] “між оракулом схвильованого Зевса”; *cupida de mente* [64. 398] “із пристрасного серця.”

Гіпербатон, надаючи фразі певної обтяжливості та незвичності, створює урочисту інтонацію поезій.

Еналага (грец. ἡ ἐναλλάξις, лат. *enallage* “підстановка”) – фігура, суть якої полягає у використанні однієї форми чи конструкції замість належної іншої [78, с. 161].

У реченні...*gemina teguntur / lunima nocte* [51. 11-12] “двоє очей покриваються ніччю” іменник *gemina* узгоджений з *nocte*, хоча за смыслом відноситься до *lunima*.

У реченні *si, Comini, populi arbitruo tua sana senectus* [108. 1] “якщо, Коміній, судом народу твоя сива старість” розуміється “народним судом.”

У реченні *cuius iter caesis angustans corporum acervis* [64. 359] “його шлях ускладнений вбитими горами тіл” мало б бути узгодження *caesorum corporum acervis* “горами вбитих тіл.”

У реченні *ipsa levi fecit volitantem flamine currum* [64. 9] “сама легким подихом надала летючості кораблю” словосполучення *volitantem currum* дослівно перекладається як “летючому кораблю.”

Речення *haec vestis priscis hominum variata figuris* [64. 50] “цей одяг з різними малюнками давніх людей” дослівно перекладається, як “цей одяг з різними давніми малюнками людей.”

У реченні *quietne ipsa reliqui / respersum iuvenem fraternal caede secuta* [64. 180-181] “чи ж не сама полишила, слідуючи за юнаком, заплямованим вбивством брата” дослівний переклад звучить “братовим вбивством.”

Еналага надає реченням певної каламбурності, але водночас і більшого ступеня поетичності.

Еліпсис (грец. ἡ ἔλλειψις, лат. *exemptio / omissio* “випущення”) – пропущення в реченні слова або словосполучення, легко зрозумілого з контексту [78, с. 155]. Ця фігура, використовуючись з метою привернення уваги слухача (читача) до важливого повідомлення, надає висловлюванню більшої компактності.

Під еліпсом Квінтіліан розуміє фігури, що, утворюючись шляхом опущення, надають вишуканості через стислість та оригінальність [68, с. 47].

У поезіях Катулла були виділені такі речення з еліпсисом, зокрема:

1. *irascor tibi, sic meo samores? / paulum quid lubet allocutionis* [38. 6-7] “я сердитий на тебе... Так за моє кохання? / Декілька слів втіхи” де автор з докором звертається до коханої Лесбії, можна відновити цілісну думку, що звучатиме в перекладі, як “Я сердитий на тебе... Так за моє кохання ти віддячуєш? / Декілька слів втіхи мені скажи.”

2. *aut ne quis malus invidere posit* [5. 12] “щоб злі заздрити не змогли” мається на увазі “злі люди”;

3. *cum isto vappa* [28. 4] “з тим кислим” розуміється негідник Пізон. Варто зазначити, що лексема *vappa* вживалася лише по відношенню до вина;

4. *vastatum finis iuerat Assyrios* [66. 12] “знесилений забажав до кордонів Асирії” можна продовжити дієсловом “*imi.*”;

5. *cum incultum cano solvent a vertice crimen* [64. 350] “коли вони рватимуть на сивій голові через дикі злочини” мається на увазі “рвати на сивій голові волосся через дикі злочини.”

Еліпсис надає висловлюванням компактності та спонукає до розмірковувань.

Брахілогія (грец. *ή βραχυλογία* “стислість мови”) – скорочення речення шляхом пропущення важливих для його розуміння слів [68, с. 48]. Брахілогію можна спостерігати у таких реченнях, де свідомо пропущені важливі для розуміння лексеми, зокрема:

1. *lingua exsecta avido sit data vulturio, / effossos oculos voret atro gutture corvus, / intestina canes, cetera membra lupi.* [108. 46] “*вирваний язик буде відданий жадібному коршуну, / виклювані очі пожере чорною глоткою ворон, / нутроці собакам, решта органів вовчиці*” – у даному випадку із попередніх частин речення можна відтворити і продовжити як “*буде віддана*”;

2. *sed quali solam Theseus me mente reliquit, / tali mente, deae, funestet seque suosque* [64. 200-201] “*але як кинув мене з наміром одну Тесея, так точно з наміром, богині, він і себе, і своїх*” – під “*своїх*” варто розуміти “*родичів*”;

3. *haec mandata prius constant mente tenentem / Thesea seu pulsae ventorum flamine nubes / aereum nivei montis liquere cacumen* [64. 238-240] “*спочатку цей наказ зберігався у думках Тесея, ніби рухливі хмари подихом вітрів з гірських вершин, укритих снігом, стікають*” – замовчується, що хмари зникли;

4. *Minosim linquens doris celebranda choreis, / non vacuos: namque ille tulit radicitus altas / fagos ac recto proceras stipite laurus* [64. 287-289] “*роздаючи різним хорородам критським дарунки, не пустий: бо приніс з коренем вирвані буки високі та з прямими стовбурами лаврів видовжених*” – під “*пустий*” слід розуміти “*не з пустими руками, тобто з подарунками.*”

Зевзма (грец. *το ζεύγμα* “зв’язок, поєднання”) – фігура, яка полягає в тому, що слово, яке в пропозиції утворює однотипні синтаксичні поєднання з іншими словами, вживається тільки в одному з цих сполучень, в інших – опускається, тобто відбувається об’єднання одним словом кількох слів чи речень [68, с. 180].

У реченні *vos hinc interea valete, abite* [14. 21] “ви ж будьте здорові, ідіть звідси” займенник *vos* “ви” стосується двох присудків “будьте здорові” та “ідіть.” У реченні *tota domus gaudet regali splendida gaza* [64. 46] “увесь будинок радіє яскравій царській скарбниці” дослівно “скарбниці царів.” У реченні *suffixum in summa te temini esse cruce* [99. 4] “я висів, пам’ятаю, на вершині хреста” дослівно “на високому хресті.”

Плеоназм (грец. ὁ πλεονασμός, лат. *pleonasmus* “надмір”) – додавання до будь-якого слова тексту, який розкриваючи зміст поняття, є абсолютно зайвим для значення [78, с. 330].

Плеоназм спостерігається у тих реченнях, де для додаткової інформації вживаються зайві слова, зокрема:

1. *ibi Somnum excitam Attin fugiens citus abiit* [63. 42] “там від пробудженої Аттіс нішов утікаючи сон”;

2. *quare cur te iam amplius excrucies* [76. 10] “так чому тепер ти більше страждаєш”;

3. *malum agitur decursu* [65. 23] “яблуко котиться”, що дослівно перекладається як “рухається в бігу”;

4. *flavus quam molli praecurrit flumine Mella* [67. 33] “де протікає течія Мелла жовтими водами”;

5....*ad fallendos abusum*... [76. 4] “... для оманливого обману...”;

6....*viderunt oculis*... [64. 16] “... побачили очима...”;

7. ...*pedem reflexit*... [64. 112] “... повернув ноги...”, тобто “повернувся”;

8. *ut simul ac nostros invisent lumina collis*...[64. 233] “і як тільки побачать очі наші береги.”

Гендіадіс (грец. Ἐν διὰ δύο ἢ ν, лат. *hendiadys* “одне через два”) – фігура, що виражає одне поняття двома лексичними одиницями [78, с. 90]. Часто ці поняття поєднуються сполучниками *et*, *que* і *atque*, один із яких служить або як означення до іншого, або підсилює його смисл [68, с. 51]. Із сполучником гендіадіс вжитий у таких випадках:

1. *quod tu si minibus teras fricesque* [23. 22] “якщо це ти руками розітреш і перетреш”;

2. *haec studia atque omnes delicias animi* [68. 23-26] “із думок всі труди і насолоди душі (душевні насолоди)”;

3. *id facere aut animo non satis ingenio* [68. 38] “або я це робив не з прямою душою”;

4. *maesta neque assiduo tabescere lumina fletu / Cessarent tristisque imbre madere genae* [68. 55-56] “так як від постійних сліз спинялися погляди сильніше, і по щоках ливень печалі (печальний ливень) стікав.”

Тавтологія (грец. ταύτολόγος “той, що повторює одне й те ж”) – повторне позначення уже названого поняття іншим, близьким за значенням словом чи виразом. Тавтологія – це різновид плеоназму, що підсилює емоційний вплив тексту на слухача (читача) [68, с. 52]. У поезіях Катулла були виділені тавтології таких частин мови:

1. дієслова: *odissem te odio Vatiniano* [14. 3] “я зненавидів би тебе ненавистю Ватиніана”; *facti faciet tui* [30. 12] “у роботах, зроблених тобою”; *meos amores voluisti amare* [40. 7] “ти захотів закохатися в моє кохання”; *nomine dicentem quos diximus...* [67. 43] “називаючи імена, що ми назвали”; *nunc quod gannit et obloquitur* [83. 4] “тепер лиш сварить і свариться.”

2. іменника: *hanc ad munditiam adde munditiore* [23. 18] “з такої чистоти чистота мимоволі”; *mucusque et mala pituita nasi* [23. 17] “і мокроті, і малі мокротиння з носа”; *ruptarum laus ex laudibus eximiis* [111. 2] “для одружених похвала з високих похвал.”

3. прикметника: *ebrioso acino ebriosioris* [27. 4] “п’яної ягоди п’янішого”; *falsum mendaci ventre puerperium* [67. 48] “через брехливу дитину у брехливому животі”; *quam modo qui me unum atque unicum amicum habuit* [73. 6] “як хтось, таким чином, мене одного за єдиного друга мав”; *sed tuus altus amor barathro fuit altior illo* [68. 117] “але твоє високе кохання було вище за іншу глибину”; *ne amplius a misero dona beata petas* [68. 14] “щоб більше не просив ти у нещасного щасливих подарунків.”

4. займенника: *quam modo qui me unum atque unicum amicum habuit* [73. 6] “як хтось, таким чином, мене **одного**, а також **єдиного друга** мав.”

5. прислівника: *...frustra ac nequiquam* [77. 1] “помилково (даремно) і помилково.”

Тавтологія дієслова, прикметника, іменника є частотнішою порівняно з тавтологією інших частин мови.

Анаколуф (грец. ἀνακόλουθον “непослідовний”) – синтаксична конструкція неузгодженості членів речення на фоні граматично правильної мови [78, с. 32].

1. Вживання множини, де за логікою має бути однина: *volo te ac tuos amores* [6. 16] “я хочу тебе і твоє кохання”; *inger mi calices amariores* [27. 2] “хлюпни мені у чашу вина”; *meos amores voluisti amare* [40. 7] “ти захотів закохатися в моє кохання”; *fratris pallidulum alluit pedem* [65. 6] “омила зблідлі ноги брата.”

2. Вживання множини займенника (автор часто про себе говорить у множині): *si nostril oblita taceret...* [83. 3] “якби вона мене забула”; *quare hoc est gratum nobis quoque carius auro* [107. 3] “ось чому для мене це приємно і дорожче золота”; *ipsa refers te / nobis* [107. 4-5] “сама повертаєш мені”; *Gelli, nec nostras hic valuisse preces* [116. 6] “Гелію, і прохання мої тут нічого не змогли.”

3. Вживання множини присудка замість однини: *quod Romae vivimus* [68. 34] “що я живу у Римі”; *santum laudemus, dum modo ipse egeat.* [114. 6] “я прославляю маєток, аби тільки у всьому мав нужду.”

4. Вживання однини присудка при множині підмета (зокрема, це стосується міфологічних реалій): *Veneri Cupidinique vovit* [36. 2] “чула Венера і Купідон” (за уявленнями римлян їх було по-троє); з міфології відомо, що було три Парки, однак при їх описі автор вживає однину: *his corpus tremulum complectens undique vestis* [64. 307] “їх тремтячі тіла обіймав з усіх сторін одяг”; *at roseae niveo reidebant vertice vittae* [64. 309] “на білосніжній голові

червоніли рожеві повязки”; *carmina divino cecinerunt pectore Parcae* [64. 383] “співали пісні з божественних грудей Парки.”

5. Вживання множини при абстрактних поняттях: *si tibi non cordi fuerant conubia nostra* [64. 158] “якщо тобі не до серця було наше одруження.”

Апострофа (грец. ἡ ἀποστροφή, лат. *invocatio* “особисте звернення”) – звертання до відсутньої або уявної особи [78, с. 42]. Досить часто висловлювання адресується неживому предмету, віддаленому поняттю, відсутній особі, чим підсилює виразність мови.

Так, у поезіях автор словами Аттіса звертається до Батьківщини та богині Кибели: *ubinam aut quibus locis te positam, patria, reor?* [63. 55] “де, в якій стороні мені тебе, Батьківщино, шукати?; **Dea**, magna **dea**, **Cybele**, **dea domina Dindymi** [63. 91] “О богине, велика богине Кибело, ти господиня Діндіми!”; вітається з островом і озером: *Salve, o venusta Sirmio, atque ero, gaude; / Gaudete vosque, Lydiae lacus undae: / Ridete, quicquid est domi cachinnorum!* [31. 12-14] “здраслуй, Сирміон, радій господарю / Радійте і ви, хвилі озера Лідії / Всі смійтеся, хто в домі може сміятися.”; звертається до самого себе: *at tu, Catulle, destinatus obdura* [8. 19] “а ти, **Катулле**, будь наполегливим і твердим.”

Апосіонеза (грец. ἡ ἀποσιώπησις, лат. *reticentio* “замовкання”) – фігура “замовчування”, коли автор обриває думку, щоб слухач сам здогадався про неказане [78, с. 42]. Це раптове переривання речення в тому місці, де очікується продовження фрази чи виклад самої суті. Наприклад:

1. *quod nec das et fers saepe, facis facinus.* [110. 4] “що часто не даєш і отримуєш – робиш погано”;

2. *sed cuius quamvis potius succumbere parest* [111. 3] “але з ким хочеш і як хочеш падати – однаково”;

3. *saxea ut effigies bacchantis prospicit, eheu* [64. 61] “ніби вакхічний образ із каменю, дивиться – Евоє!”;

4. *nulla fugae ratio, nullas pes: omnia muta, / omnia sunt deserta, ostentant omnia letum.* [64. 186-187] “жодної думки про втечу, жодної надії: все пуста! / все порожньо, все вказує на смерть.”

Риторичний вигук (лат. *exclamatio* “вигук”) – фігура, яка у формі вигуку стверджує те чи інше поняття та показує емоційність сприйняття [68, с. 57].

У риторичних вигуках Катулл емоційно згадує богів: *O ventum horribilem atque pestilentem!* [26. 5] “О пагубо моя, боргів шалена буре!” (пер. Зерова); *Lugete, o Veneres Cupidinesque* [3. 1] “Плачте, о Венери і Купідони”; *Di magni, horribilem et sacrum libellum!* [14. 12] “Боги великі, страшна і священна книжка!”; *Iuppiter, ut Chalybon omne genus pereat* [66. 48] “О Юпітер! Хай гине весь Халібів рід!”

У поезіях присутні вигуки до друзів, наприклад: *o dulces comitum valetе coetus* [46. 9] “щасливе зібрання товаришів, прощайте!” та вітань героїв: *O nimis potato saeculorum tempore nati / heroes, salvete, deum genus! O bona matrum progenies, salvete iterum...* [64. 22-23] “О народжені в такий благословенний час, / герої, вітаю вас, роде богів! О добрий роде матерів, вітаю вас знову....”

Риторичне запитання (грец. *ἡ ἐρώτησις*, лат. *interrogatio* “питання”) – питання, яке не вимагає відповіді, а містить її як таку, що сама собою мається на думці [78, с. 368]. Риторичне питання не передбачає відповіді, а лише підсилює емоційність висловлювання, його виразність, ствердження думки.

Риторичне питання було використано, коли автор запитує сам у себе, хто в цьому світі щасливіший за нього: *O quantum est hominum beatiorum, / Quid te laetius est beatiusve?* [9. 10-11] “О! Хто з людей усіх мене щасливіший? Хто мене веселіший, мене щасливіший?”; *quare non tibi sit bene ac beate?* [23.15] “чому ж тобі не добре і не гарно?”

Поет досить емоційно звертається до Гелія: *Non ideo, Gelli, sperabam te mihi fidum; In misero hoc nostro, hoc perduto amore fore.* [91. 1-2] “Чи ж не тому я вважав, Гелію, що ти будеш мені вірним у цьому коханні?”

У формі риторичного питання локон Береніки запитує господиню: *an quod amantes / non longe a caro corpora abesse volunt?* [66. 31-32] “чи ж закоханим важко від коханого тіла бути далеко?”

Зустрічаються питання, що не мають адресата: *cui faveam potius?* [100. 5] “кому побажаю щастя?”; *tibi nulla fuit clementia praesto?* [64. 137] “чи ж тебе не було жодного жалю?”; *o quid solutis est beatius curis* [31. 7] “о що є кращим за полишені турботи?”

Претереція (лат. *preteretio* “проходження повз”) – фігура, що являє собою парадокс: автор говорить, що хоче замовчувати про якийсь факт і тут же його наводить, тобто висловлює, хоча стверджував, що утримається від цього [68, с. 58]. Наприклад:

1. *praeterea addebat quondam, quem dicere nolo / nomine, ne tollat rubra supercilia* [67. 44-45] “назвала б ще одного, імені якого не хочу казати, щоб він не підняв червоних брів” (описується чоловік з червоними бровами, якого за цією ознакою міг упізнати тодішній читач).

2. *non possum reticere, deae...* [68. 41] “не можу мовчати, богині” (тобто, говоритиму)/

3. *quod te restituis, Lesbia, mi cupido. / restituis cupido atque insperanti, ipsa referste / nobis...*[107. 4-5] “що ти себе, Лесбіє, повертаєш пристрасному мені. Здаєшся пристрасному і безнадійному, сама повертаєш себе мені.”

Корекція (грец. *ἡ ἐπανόρθωσις*, лат. *correctio* “виправлення”) – полягає в уточненні суті предмету або явища шляхом заміни щойно вжитого визначення, як немовби невідповідного, іншим, точнішим, влучнішим [78, с. 234].

У поезії конкретизується, що друг Катулла Вераній повернувся не просто додому, а до своїх пенатів: *...domum ad tuos penates* [9. 3] “додому до

твоїх пенатів”; а гості поспішають у Фарсал саме до палацу Пелея на весілля: *Pharsalum coeunt, Pharsalia tecta frequentant* [64. 37] “поспішають у Фарсал, поспішають до Фарсальського дому.”

Полісиндетон (грец. *πολυσύνδετον* “багатосполучниковість”) – навмисне збільшення кількості сполучників у реченні, зазвичай, для зв’язку однорідних членів, завдяки чому підкреслюється роль кожного з них, створюється єдність перерахування, підсилюється виразність мови [68, с. 59].

Для створення полісиндетону були вжиті сполучники *et, que, aut*. Однак у реченнях сполучники виконують різні функції, зокрема:

1. перерахування чеснот приховує іронію автора про описувану людину: *homo est venustus et dicax et urbanus* [22. 2] “Людина він прекрасна, і дошкульна, і витончена.”

2. для передачі значення великої кількості: *et vino, et sale, et omnibus cachinis* [13. 5] “і вином, і сіллю, і загальним сміхом.”

3. для передачі страждань: *aut siquid magis aridum est habetis / Sole et frigora et esuritione* [23. 13-14] “або ви більше висохнете від сонця, і морозу, і голоду”; *vappa frigoraque et famem tulistis* [28. 5] “з негідником ви натерпілися і холоду, і голоду.”

4. перерахування років та подій: *quod aut fuerunt / aut sunt aut aliis erunt in annis* [21. 2-3] “що або були вже, або є, або будуть в наступні роки.”; *aut facere, ... dictaque factaque* [76. 7-8] “сказати, або зробити, тобою було і сказано і зроблено.”

5. для передачі глузливих висловлювань: *capitque pedesque* [17. 9] “і через голову, і через ноги”; *miscusque et mala pituita nasi* [23. 17] “і мокроту, і малі мокротиння з носа.”

6. перерахування предметів одягу: *sudariumque Saetabum catagraphosque Thypos* [25. 7] “і Сетабські хустини і Тинські узори.”

7. для передачі сили пристрасті: *pertundo tunicamque palliumque* [32. 11] “я продірявлю і туніку, і палій.”

Завдяки полісиндетону перерахування однорідних членів відбувається з виразним підкресленням кожної лексеми.

Асиндетон (грец. *ἀσύνδετον* “незв’язне”) – навмисне опущення сполучників, що поєднують однорідні члени речення, внаслідок чого мова набуває більшої виразності, стислості та насиченості [68, с. 60].

Асиндетон сприяє перерахуванню великої кількості статків ворога Катулла Мамурри, причому відсутність сполучників увиразнює та в певній мірі перебільшує інформацію: *qui tot res in se habet egregias, / aucupium omne genus, piscis, prata, arva ferasque* [114. 2-3] “живе, він у себе має стільки багатих речей, різного роду мисливство, риби, поля, ниви і звірі”; *uno qui in saltu tot bona possideat, / Prata arva ingentes silvas saltusque paludesque / Usque ad Hyperboreos et mare ad Oceanum.* [115. 4-6] “у одному маєтку він зібрав стільки добра: пашень, покосів, лісів, і земель, і річок – аж до гіперборейців та до моря (вод) Океану.”

Завдяки асиндетону краще передаються почуття юнака Аттіса, що полишив усе і прибув для служіння богині Кибеллі: *patria, bonis, amicis, genitoribus abero? / Aber oforo, palestra, stadio et gymnasiis?* [63. 59-60] “Батьківщину, добро, друзів, родину полишив? / Полишив форум, палестру, стадій і гімназій?”

Асиндетон надає реченням характеру перебільшення та стислості у висловлюванні.

3.2. Фразеологізми як мовно-художній засіб поетичних творів

Латинська мова, як і будь-яка інша, у своєму складі має значну кількість лексичних засобів і стійких словосполук – фразеологізмів, що передають віковий досвід народу і неперевершену красу мови. Фразеологічний фонд збагачувався і поповнювався за рахунок прислів'їв та приказок, анекдотів і форм привітання, авторських сентенцій і афоризмів [82, с. 121]. Катулл займає чільне місце у створенні крилатих висловлювань поряд із відомими римськими авторами Горациєм, Вергілієм, Овідієм тощо.

Загальновідомо, що фразеологізм – це стійке сполучення слів, що регулярно відтворюється, і, таким чином, протиставляється вільним сполученням слів, що створюються у процесі мовлення. Крім стійких сполучень слів до фразеологізмів відносяться також прислів'я та приказки, формули привітання, відомі авторські висловлювання – афоризми, сентенції тощо [103, с. 233]. У свій час дослідження природи прислів'їв та приказок у фольклорній традиції здійснили М. Дмитренко [160], О. Мещерякова [137], Л. Панова [148], Г. Пермяков [152], В. Фойт [202]. Також предметом вивчення були ідіоми (І. Голубовська [51]), фразеологізми (Я. Баран [9], А. Григораш [53], В. Телія [189]), паремії (Т. Ніколаєва [144]), крилаті висловлювання (Л. Дядечко [71], М. Фокіна [203]).

Особливість поетичних фразеологізмів полягає у здатності створювати цілісну модель дійсності, а закладений у них смисл відтворює досвід народу і передає інформацію, зрозумілу окремою людиною. Поетичний фразеологізм поєднує в собі традиційний та індивідуально-авторський смисл [137, с. 313]. Вживання фразеологізму у поетичному тексті передбачає тонке відчуття мови та її можливостей, метричного розміру, що в сукупності свідчить про майстерність автора. Через фраземи відображається світобачення і світосприйняття автора, складається його мовна картина світу, виявляється індивідуальна своєрідність автора як мовної особистості та як суб'єкта культури [203, с. 315].

Поезіям Катулла характерний прийом поєднання слів, які не поєднуються логічно. О. Переломова вважає, що “...таке **порушення звичної лексичної поєднуваності** (виділено автором) деавтоматизує художню мову і посилює її ступінь експресивності, а результатом є формальне і смислове освіження мови” [151, с.68].

Головними ознаками фразеологізмів є цілісність значення, відтворюваність, стійкість, ідіоматичність; класифікація здійснюється залежно від критеріїв, покладених в їх основу.

При аналізі фразеологічних утворень нами була використана структурно-семантична класифікація акад. В. Виноградова, в основі якої лежить принцип співвіднесеності семантики фразеологізму із семантикою його окремих компонентів. За нею виділяють такі типи фразеологізмів, як фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення [103, с. 234]. Наприклад:

– **фразеологічні зрощення** (цілісне значення фразеологізму не вмотивоване значенням його компонентів): 1) *Quo nos decet citatis celerare tripudiis* “Куди нам швидко слід **поспішати в три ноги**” (= в три нерівномірні такти з прискоком) [63. 26]; 2) *...Nam tui Catulli / Plenus sacculus est aranearum* “Бо у Катутла **кишеня повна павуків**” (= пуста) [13. 8]; 3) *Hoc est quod dicunt: / ipsa olera olla legit* “Це, як кажуть, / **горщик сам собі шукає овочі**” (= про великі достатки) [94. 2]; 4) *Quare, si sapiet, viam vorabit* “І, якщо розумний, то **пожере дорогу**” (= швидко пройде) [35. 7]; 5) *An tu pervenias in ora vulgi?* “Чи ти хочеш **прийти у рот** до черні?” (= щоб про тебе говорили) [40. 5]; 6) *Qui ipse sui gnati minxerit in gremium.* “Сам своєму синові **помочився у карман**” (= вступив у інтимний зв'язок з невісткою) [67. 30].

– **фразеологічні єдності** (мають значення, опосередковано вмотивоване значенням їх компонентів): 1) *Huic manat tristi conscious ore rubor* “Сором'язливий **рум'янець** залив у неї сумне обличчя” [65. 24]; 2) *Quovis Sabinum pignore esse contendunt* “В тому, що ти Сабінський, **поб'ються об заклад**” [44. 4]; 3) *Ne tua dicta vagis nequiquam credita ventis / Effluxisse teo forte putes animo.* “Щоб ти не думав, що твої правдиві **слова були розвіяні навітрах** (= кинуті на вітер), і випадково **зникли із моєї душі**” (= стерлися із пам'яті) [65. 17-18]; 4) *...pater et poverca, quorum / dentes vel silicem comesse possunt...* “**батько й мачуха такі, / що зубами можуть камінь гризти**” [23. 3-4].

– **фразеологічні сполучення** (утворюються зв'язним значенням слів): 1) *Tum Thetidis Peleus incensus fertur amore. / Tum Thetis humanos non despexit*

hymenaeos. “Тут, кажуть, і Пелей загорівся коханням до Фетіди. Тут і Фетіда не відмовилася від людського шлюбу.” [64. 19-20]; 2) *Quinti, si tibi vis oculos debere Catullum* “...Квінтію, якщо ти хочеш поза очі зобов’язати Катутла...” (= щоб він був вдячний) [82. 1]; 3) *Heu heu nostrae pestis amicitiae* “...і нашої дружби чума” [77. 6] 4) *Plus uno maneat perrene saeclo*. “Я буду молити, щоб більше одного віку їй пережити.” [1; 10]; 5) *Fama loquetur apus*. “Згадає стара чутка” [78b].

Серед фразеологізмів поширене явище синонімії. Так, значення “поганої людини” представлене синонімічним рядом: *Num te leaena montibus Libystinis / Aut Scylla latrans infima inguinum parte/ tam mente dura procreavit ac taetra*. “Чи ж тебе левиця у горах Лівійських / Чи Сцилла, що гавкає черевом, породила таким жорстокосердим і страшним” [60. 1-3]; *Quaenam te genuit sola sub rure leaena?* “Яка левиця під пустельною скелею тебе народила?” [64. 154]; значення “неприємний запах, сморід” реалізується синонімічними фраземами: *Tibi fertur alle sub alarum trux habitare caper*. “Кажуть, у тебе під пахвою проживає страшний козел” [69. 5-6]; *Quare... crudelem nasorum interface pestem*. “А тому...знищ жахливу чуму для носів” [69. 9]; *Si cui iure bono sacer alarum obstitit hircus...* “Якщо у когось по заслугі завівся під пахвами священний козел” [71. 1].

Характерною ознакою фразеологізму є усталеність лексичного складу, однак можливі випадки варіативності його компонентів, зумовлені мовною традицією. Наприклад, з допомогою лексеми *medulla* “кістковий мозок” утворені фразеологізми зі значенням “пристрасті, безумства”: 1) *Ignes interiores edunt medullam*. “Вогонь всередині проїдає до мозку кісток” [35. 15]; 2) *Funditus atque imis exarsit tota medullis*. “І до мозку кісток потайного вся розпалилась” [64. 93]; 3) *Cum vesana meas torreret flamma medullas*. “Як безумне полум’я палило мене до мозку кісток” [100. 7]; 4) *Quam penitus taestas exedit cura medullas!* “Як зсередини пристрасть поїдає скорботне серце” (досл. кістковий мозок) [66. 23].

Власне, прислів'я є жанром фольклорної прози, коротким твором узагальнюючого характеру, що "...являє собою сталий вислів у формі логічно завершеного повного судження (речення) з висновком, складається переважно із двох частин і, як правило, вживається у переносному значенні" [160, с. 4]. Відомий російський дослідник-пареміолог Г. Пермяков [152, с.10–11] серед типів класифікацій прислів'їв виділив тематичну, яка передбачає розподіл висловлювань за темою висловлювань, тобто за їх значенням.

Окремо за тематичною класифікацією у поезіях Катулла були виділені авторські сентенції, що відбивають національну світооцінку і демонструють ієрархію цінностей носіїв римської культури і мови [27, с. 277]. Наприклад:

Сентенції про людські вад: 1) *Otium et reges prius beatas / perdidit urbes.* "Нищила лінь і раніше царів і щасливі міста" [51. 15-16]; 2) *Nulla in tam magno est corpora mica salis.* "В такому великому тілі і крихти солі нема" [86. 4]; 3) *Suus cuique attributes est error; / sed non videmus manticae quod in tergo est.* "У кожної людини свій грішок, / тому не бачим за спиною свій мішок" [22. 20-21]; 4) *Tamen renidere usque quaque te nollem: / nam risu inepto res ineptior nulla est.* "Однак прошу, не смійся скрізь і всюди: / нема дурнішого як сміх безглуздий" [39. 15-16]; 5) *Amat Victoria curam.* "Перемога любить старанність" [62. 16].

Сентенції про моральний занепад суспільства: 1) *O saeculum insapiens et infacetum!* "О вік брутальний і вульгарний!" [43. 8]; 2) *Fecundam semen adulterio.* "Плодюча зернами розпуста" [113. 4]; 3) *Fructus sumptibus exsuperat.* "Прибуток перевищує витрати" [114. 4]; 4) *Nulla viri speret sermones esse fideles.* "Ніяка жінка хай не жде, що чоловік їй буде вірний" (досл. жодна хай жінка не сподівається на вірність чоловіка) [64. 144].

Сентенції про почуття: 1) *Vivamus, mea Lesbia, atque amemus.* "Жити й кохати, Лесбіє, ми будемо з тобою" [5. 1]; 2) *Sed mulier cupido quod dicit amanti, / in vetro et rapida scriber oportet aqua.* "Слова, що каже закоханому жінка, / писати слід на вітрові чи на стрімкій воді" [70. 3-4]; 3) *Odi et amo.* "І ненавиджу, і люблю" [85. 1].

Фразеологізми є не лише узагальненням вікового досвіду, моральних переконань римлян, а й відображенням міфологічних уявлень, спостережень і вірувань народу: 1) *Hesperus e nobis, aequales, abstulit unam*. “**Геспер** одну із нас, дівчата, **забрав**” (тобто, вийшла заміж) [62. 32]; 2) *Hoc ut dixit, Amor sinistra ut ante / dextra sternuit approbationem*. “Коли це сказав, сумний до цього **Амур** у руку **чхнув** для схвалення” (гарна народна прикмета) [45. 8-9]; 3) *Non...hesterno collum poterit circumdare filo*. “**Вчорашньою ниткою** не могла обмотати шию” (за повір’ям, після одруження шию жінки ставала повнішою) [64. 377]; 4) *Tempore quo primum vestis mihi tradita pura est*. “В той час, як я вперше отримав **білий одяг**” (біла тога одягалася з 16 років) [68. 15].

У фразеологізмах усіх типів є відчуття присутності автора, а підсилення авторської позиції досягається не лише тематикою чи особливостями світосприйняття, що передаються образами, мотивами, а й рядом граматичних форм. “Оскільки це авторська поезія, ми повинні інтерпретувати її так: поради виходять від конкретного мовця конкретному чи умовному адресату (читачу) і відображають його особисту точку зору” [148, с. 299 – 307].

Форми імператива, що властиві прислів’ям зі спонуканням до дії, у Катулла не використовуються, проте деякі висловлювання завдяки вставним словам і часткам, а також відтінку поради чи наказу передають імператив (поезії 70, 39). Щодо дієслова-присудка, то він стоїть у формі 1 та 2 особи однини і множини (поезії 9, 85, 68, 22, 8, 30), що відображає власну точку зору, заклик до дії; 3 особа однини вживається у розповідних реченнях (поезії 94, 3, 86, 113, 114, 23). Т. Ніколаєва вважає, що час у прислів’ях “неактуалізований теперішній”, хоча саме минулий найбільшою мірою пов’язаний із конкретною дійсністю, а майбутній містить відтінок обов’язковості, проскрипції. На противагу цій думці у фразеологізмах Катулла вжито перфект (поезії 65, 67, 60, 64, 71). Дослідниця висловлюється з приводу статусу імені, що має невизначений характер, йому притаманна

семантика неозначених займенників “будь-який”, “всякий” (неозначені займенники зустрічаються у сентенціях поезій 86, 22, 64) [144, с. 314–314]. Характерною ознакою узагальнених сентенцій (поезії 3, 22, 30, 39, 70) та сентенцій із вказаним адресатом (поезії 5, 85, 8, 13, 68) є конкретизація, коли висловлювання спрямоване до певного адресата й передає думки автора.

Аналіз фразеологізмів у творах Катулла спонукав до таких висновків: 1) фразеологічними одиницями у поета виступають фразеологізми, авторські прислів'я, що зустрічаються у різножанрових творах, різняться за тематикою, мають закінчену думку, надають поетичній мові Катулла яскравості й експресії, передають внутрішнє відчуття мови поетом; 2) явище фразеологічної синонімії ілюструє широкі можливості латинської поетичної мови та здатність лексем до утворення нових стійких сполучень, що набувають рис фразеологізмів; 3) фразеологізми Катула є синтезом авторського світовідчуття з народними традиціями і звичаями та передають систему моральних цінностей римського суспільства.

3.3 Лінгвостилістичні особливості епілію “Аттис”

Епілій “Аттис” займає особливе місце у творчості Катулла. Твір написаний в азіатському стилі, характерними рисами якого є поєднання таємничого культу богині Кибели зі звичайним елліністичним життям та зображення екзотики Сходу. Точний час створення епілію невідомий, але однією із причин виникнення стала поїздка поета на Схід [136, с. 94] або ж конкретно у Віфінію [193, с. 344]. До того ж, Катулл захоплювався містичними східними культурами, зокрема й культом богині Кибели. У результаті з'явився герой Аттис, що певною мірою відображає самого автора, який через розчарування в коханні не може жити у соціумі і єдиним виходом із ситуації бачить втечу у свій власний світ [121, с. 362].

Міф про богиню Кибелу та юнака Аттиса був відомий у Римі, однак епілій не є переказом поширеного сюжету. Переосмислення і літературна

обробка надали твору нового смислового навантаження, саме тому Аттіс Катулла має непряме штучне відношення до міфологічного [90, с. 246]. Незважаючи на неоднозначність образу Аттиса та оригінальний сюжет, літературознавці, обмежуючись кількома рядками, досить стримано характеризують твір. Так, одна з провідних дослідниць творчості поета І. Шталь у монографії “Поезія Гая Валерія Катулла” навмисне поза увагою лишає епілій, мотивуючи це тим, що через складність та численні інтерпретації твір вимагає детального дослідження з використанням коментарів та літературних і позалітературних розвідок [218, с. 9].

Епілій, написаний відповідно до грецьких традицій, наповнений численними лінгвостилістичними засобами, що надають твору додаткової експресивності, емоційного забарвлення, створюють яскраві поетичні образи.

У поезії такі види тропів, як метафора, персоніфікація та синекдоха виконують ряд стилістичних функцій. Насамперед, метафора послужила для образності та колоритності сюжету: *Ego gymnasi fuit flos, ego eram decus olei* “Я був квіткою гімназія, я був прикрасою палестри” [64]; *Etiam recente terrae sola sanguine maculans* “П’ятнаючи свіжою кров’ю **обличчя землі**” [7]; *Piger his labante languore oculos sopor operit; / Abit in quiete molli rabidus furor animi* “Сон лінивий закриває заколиханою втомою очі. У м’якому спокої **тоне лютий гнів душі**” [37-38]; *Repulitque noctis umbras vegetis sonipedibus* “І прогнав **міні ночі бадьорими дзвінокогими**” [41]; *Quod enim genus figuraest, ego non quod obierim?* “Чи є такий **рід луку**, щоб я його не носив?” [62]; *Linquendum ubi esset orto mihi Sole cubiculum* “Як зі **сходомсонця** я мушу **лишити ліжко**” [67].

Завдяки персоніфікації сонцю було надано людські властивості: *Sed ubi oris aurei Sol radiantibus oculis / Lustravit aethera album, sola dura, mare ferum* “Але коли **золотим обличчям Сонце**, **сяючи очима** / **Освітило ефір прозорий, круті землі, дике море**” [39-40].

Серед метонімії можна виділити такі: Аттіс оскопив себе гострим каменем, тобто ножем *devolsit ili acuto sibi pondera silice* [5]; до рук узяв круг

волової шкіри – тимпан *quatiensque terga tauri teneris cava digitis* [10]; стомлений герой разом зі свитою лягли спати голодними, без Церери, яка є богинею врожаю: *nimio e labore somnum capiunt sine Cerere* [36]. Юнак кличе тварин богині Диндимени, а саме тих безумних прихильників, яких потім же сама богиня ганяє, як несвідоме стадо *simul ite, Dindymenae dominae vaga pecora* [13]. Герой згадує, що він був прикрасою палестри (дослівно прикрасою олії, так як при гімнастичних вправах натиралися олією) *...ego eram decus olei* [64], у його домі завжди було багатолюдно, тобто поріг не встигав прохолоннути *mihi ianua frequentes, mihi limina tepida* [65].

Найвідомішим і найпростішим художнім тропом є епітет – художнє означення, яке образно та емоційно розкриває ознаки певного явища, предмета, почуття. В античну епоху розрізняли епітет необхідний і епітет як прикрасу [68, с. 24]. В епілії виявлено необхідні епітети, тобто звичайні граматичні означення, вжиті у прямому значенні, що вказують на загальні властивості певного явища: швидкий корабель *celeri rate* [1], свіжа кров *sola sanguine* [7], зігнута дудка *curvo grave* [22], легкий тимпан *leve tympanum*, пустий кимвал *cava cymbala* [29], білий ефір *aethera album* [40], нові звістки *nova nuntia* [75], мускулиста мужня шия *ferox torosa cervice* [83], руда грива *rutilam iubam* [83].

Власне епітетами в епілії виступають художні означення, що підкреслюють у тексті специфічні, індивідуальні риси явища, вжиті в переносному значенні: білосніжні руки *niveis minibus* [8], ніжні пальці *teneris digitis* [10], голови у плющах *capita hederigerae* [23], несправжня жінка *notha mulier* [24], ніжний спокій *in quiete molli* [38], золотисте обличчя *oris aurei* [39], скажені лігвища *furibunda latibula* [54], квіткові вінки *floridis corollis* [66], рожеві вустоньки *roseis labellis* [74].

Епітети найчастіше виражаються прикметниками, але можуть виражатися й іменниками (житель лісу олень *cerva silvicultrix*, дикий кабан (який вештається по дібровах) *aper nemorivagus* [72]), прислівниками (тужливо голосом *voce miseriter* [49]), діеприкметниками (схвильованими голосами

trepidantibus linguis [28], заколисаною втомою *labante languor* [37], сяючими очима *radiantibus oculis* [39], заплаканими (повними від сліз) очима *lacrimantibus oculis* [48]).

Структура епілію побудована на ритміко-інтонаційних повторах, адже у поезії значення має не лише поетична лексика, зміст слова, а також звучання. Для увиразнення та підсилення поетичних образів використані засоби поетичного звукопису – фігури слова, зокрема:

1. **Алітерація:** *Niveis citata cepit minibus leve tympanum* [8]; *Quatiensque terga tauri teneris cava digitis* [10] *Age caede terga cauda, tua verbera patere* [81] *Dea, magna dea, Cybebe, dea domina Dindymi* [91]).

2. **Асонанс:** *Alios age incitatos, alios age rabidos* [93]; *At ubi umida albicantis loca litoris adiit* [87]

3. **Анафора:** наявність великої кількості анафор [рядки 20, 21-25, 63-64, 65-66, 68-72, 93] надає епілію додаткової евфонії, підкреслює важливість повторюваних слів, зокрема, завдяки повторам особового займенника *ego* автор звертає увагу на внутрішній стан юнака Аттіса, його душевні переживання:

Ego mulier, ego adolescens, ego ephesus, ego puer, / Ego gymnasi fui flos, ego eram decus olei [63-64] “я жінка, я юнак, я ефеб, я хлопчик, / я був квіткою гімназію, я був квіткою елею”.

4. **Повторення** підсилює мову та викликає співчуття, жалість, чим привертає увагу і впливає на читача. В одному випадку маємо повтор прикметника і прислівника: *Miser a miser querendum est etiam atque etiam, anime* [61] “Нещасний я, нещасний, плакати знову і знову змушена ти, душе моя.” В іншому повтор прислівника привертає увагу до дієслова, що передає нещастя героя: *Iam iam dolet quod egi, iam iamque paenitet* [73] “Страждаю, страждаю, що я так вчинив, боляче мені, боляче.”

5. **Епаналепс** акцентує увагу на повторюваному слові:

Niveis citata cepit minibus leve tympanum, / Tympanum tuum, Cybebe, tua, mater, initia [8-9]; “*Agite ite ad alta, Gallae, Cybeles nemora simul, / Simul ite,*

Dindymentae donimae vaga pecora, [12-13]; *Patria , bonis, amicis, genitoribus abero?* / *Abero foro, palestra, stadio et gymnasiiis?* [59-60].

6. **Кондуплікація**, повторюючи слова попередньої фрази на початку наступної вживається з метою підкреслити їх значення: “*Agedum,*” *inquit* “*age ferox <i>*, *fac ut hunc furor <agiter>*, / *Fac uti furoris ictu reditum in nemora ferat* [78-79] “Ну, лютий, іди і зроби, щоб став він скаженим. Зроби, щоб в пориві гніву він знову пішов у ліс.”

7. **Гомеотелевтон**, що виражається однаковими флексіями у паралельних частинах речення відповідних слів, вжито для співзвучності, зокрема: *Patria o mei creatrix, patria o teae genetrix*... [50] “О Батьківщина моя **мати**, о Батьківщина моя **ненька**”; *Alios age incitatos, alios age rabidos* [93] “інших давай збуджених, інших давай невгамовних.”

8. **Гомеоптон** використовується для перелічення однорідних членів речення, зокрема: *Lustravit aethera album, sola dura, mare ferum* [40] “освітив білий ефір, просту землю, дике море”; *Patria, bonis, amicis, genitoribus abero?* / *Abero foro, palestra, stadio et gymnasiiis?* [59-60] “Батьківщину, добро, друзів, батьків полишу? Полишу форум, палестру, стадій і гімназій?”

Завдяки особливому порядку слів, при якому кожне наступне слово має наростаюче значення функціонує така фігура слова, як клімакс, що підсилює викликане враження жаху, наприклад: *Vadit, fremit, refringit virgulta pede vago* [86] “Він **іде, реве, топче** під бродячою ногою траву.”

В епілії була вжита **ономатопея** (звуконаслідування), що передає безумство оргій серед учасників культу Кибелли: *Ubi sacra sancta acutis ululatibus agitant* [24] “Де у священному обряді **голосно завиваючи** кричать”; *Thiasus repente linguis trepidantibus ululat* [28] “Раптом хор схвилюваними **голосами завив.**”

Для увиразнення мови епілію були використані особливі синтаксичні форми – фігури думки, зокрема:

Перифраза, замінюючи назви предмета, явища, людини описом їхніх найхарактерніших ознак, сприяє образному змалюванню дійсності: *viridem citus adit Idam properante pede chorus* [30] “до зеленої Іди швидкий хор іде швидкою ногою (спішуть)”; *trepidante eum recepit dea Pasithea sinu* [43] “його богиня Пазіфея прийняла на тремтячі груди (обійняла)”; *cupit ipsa pupula ad te sibi derigere aciem* [56] “сама зіниця ока бажає звернути на тебе погляд (подивитися).”

Плеоназм, що містить однозначні, а тому зайві слова, надає додаткового уточнення, зокрема: *ibi Somnum excitam Attin fugiens citus abiit* [42] “там від пробудженої Аттиці пішов утікаючи сон.”

Анострофа, що є звертанням до предмета, поняття, відсутньої особи, покликана увиразнювати мову, наприклад: *ubinam aut quibus locis te positam, patria, reor?* [55] “Де, в якій стороні мені тебе, Батьківщино, шукати?”; *Dea, magna dea, Cybebe, dea domina Dindymi* [91] “О богине, велика богине Кибело, ти господиня Діндіми!”

Асиндетон завдяки навмисному пропуску сполучників надає висловлюванню виразності, стислості та насиченості, зокрема: *Patria, bonis, amicis, genitoribus abero?* [59] “Батьківщину, добро, друзів, батьків полишу?”

Інструментарієм для створення настрою пригніченості та самотності, страху перед невідомим, що характерні для культу богині Кибели, стали розмір та художні засоби латинської мови. Віршований розмір галіамб, яким написаний твір, поєднує у собі галасливо-оргіастичні враження та почуття туги і смутку [136, с. 94; 90, с. 244]. Серед художніх засобів слід відмітити синонімічні ряди на позначення почуття неврівноваженого душевного стану героя (іменники – *rabies* безумство, *odium* ненависть, *furor* гнів; прикметники – *vagus* розгублений, *rapidus, ferus* дикий, *furibundus, rabidus* скажений, *ferox* лютий). Крім того, вжиті синоніми на позначення лексеми море (*mare, vadum, umidus locus, pelages, salum*), та оскоплення чоловіка (*devolsitili* відрізав чоловіче достоїнство [5], *ut relictas sensit sibi membra sine viro* скинувши тіло, відчув себе не чоловіком (досл. без чоловіка) [6], *corpus evirastis* ви оскопили

тіло [17], *notha mulier* несправжня жінка [27], *liquidaque mente vidit sine quis ubique foret* і спокійним розумом бачить без чого і де вона [46], *vir sterillis* скопець [69] [17, с. 144].

У лексичному складі зафіксовані грецизми: топоніми (*Dindyma, Phrygia, Phryx*), міфологізми (*Attin, Cybebe, Dyndimena, Pasithea*), побутові лексеми (*aether, calamus, chorus, corolla, thiasus, cymbalum, ephebus, palestra, tympanum, pelagus, salum*), прикметники (*nothus, Phrygium*); архаїчні форми: (форма *tetuli* замість класичної форми *tuli* та прислівник *rusum*, що увійшов до словника як *rursum* [47]).

Аналіз виражальних засобів латинської поетичної мови в епілії “Аттіс” дозволив зробити наступні висновки: по-перше, для створення яскравих художніх образів та підкреслення специфічних індивідуальних сторін було використано такі тропи, як метафора, персоніфікація, метонімія, епітет; по-друге, ритміко-стилістичні повтори надають поетичному твору цілісності, емоційності та гармонії; по-третє, фігури слова (алітерація, анафора, повторення, кондуплікація, гомеотелевт тощо) створюють мелодійне звучання, викликають жалість, співчуття, привертають увагу до головної думки; по-четверте, фігури думки (перифраз, плеоназм, апострофа, асиндетон) слугують для виразності та насиченості мови, підкреслюють смислову значимість думки.

Висновки до розділу 3

Для поезій Катулла властиве багатство і різноманітність лінгвостилістичних засобів. У досліджених поезіях активно функціонують тропеїчно-образні засоби, що виконують орнаментальну функцію, змальовують поетичну дійсність. Метафора та метонімія вживаються з метою створення яскравих авторських образів, для ефекту перебільшення та висміювання автор вдається до гіперболи та ліоти; для свідомого уникнення непристойностей та думок про смерть використовує евфемізм.

Численні фігури мови були вжиті Катуллім для зовнішнього оформлення мови. Щоб викликати співчуття у читачів автор вдається до повторення та кондуплікації, додаткової мелодики поезіям надають гомеоптотон, гомеотелевтон, парономазія, ономапопея.

До експресивних засобів Катулла належать тавтологія, полісиндетон, асиндетон, оксиморон, антитеза; милозвучності мови сприяють сприяють брахілогія, зевгма, еліпсис; асиндетон надає поетичній мові стислості та насиченості.

У контексті мовно-художніх засобів були розглянуті фразеологізми, з-поміж яких були виділені власне фразеологізми, класифіковані на фразеологічні зрощення, єдності, сполучення. У поезіях зустрічаються сентенції, що тематично були класифіковані на сентенції про людські вади, сентенції про моральний занепад суспільства, сентенції про почуття. Особливістю фразеологізмів Катулла є те, що вони є власне авторськими, але при цьому відображають міфологічні уявлення та спостереження римлян, їхнє світобачення. Крім того, вони відтворюють душевні почуття автора.

Огляд епілію “Аттіс” є важливим при вивченні поетичної мови Катулла, оскільки в ньому характеризується функціонування мовно-виражальних засобів усіх рівнів у взаємодії. Для створення поетичної образності, передачі безумного настрою головного героя автор використовує фонетико-граматичні, лексичні та стилістичні ресурси латинської поетичної мови.

Лінгвостилістичні засоби поезій Катулла впливають на формування думки читача, передають настрої та емоційний стан поета.

ВИСНОВКИ

Постать римського поета Катулла знаходиться у фокусі вивчення науковців ще з античних часів. Сучасні лінгвістичні концепції вивели дослідження на той рівень, коли творчість митця розглядається у системі індивідуального стилю автора. При вивченні поетичної мови слід зрозуміти усі аспекти суспільно-історичного життя етносу у певний період, його філософію, культуру і мистецтво. При цьому важливо проникнути у творчий метод автора та специфіку його індивідуальної словесної майстерності, усвідомити стан літературної мови в конкретний час. Поетична мова Катулла є відображенням естетичних та ідейних засад автора, його манери і творчих методів, що формувалися під впливом філософсько-літературних традицій та культурно-історичних процесів.

Поезії Катулла передували грецькі літературні традиції, розроблені александрійською школою, і римська спадкоємність, що являла собою поєднання грецьких літературних відкриттів та нововведення римських письменників. Гурток неотериків, до якого входив поет, виступив із літературною програмою, яка декларувала малі жанри у літературі, звернення до інтимного життя людини, аполітизм та “ученість.”

Для написання поезій Катулл використав традиції латинської поетичної мови I ст. до н. е. та зумів її збагатити власними поетичними винаходами. Виразальні засоби Катулла є досить різноманітними й, функціонуючи на різних мовних рівнях, поєднують у собі ліричність і сарказм, експресію і душевність, народність і високий стиль.

На фонетичному рівні у поезіях Катулла були зафіксовані певні особливості, зокрема у системі вокалізму монофтонгізація дифтонгів та чергування голосного у корені, а у системі консонантизму синкопа, рекомпозиція, спрощення та подвоєння приголосних, аспірація приголосного **c**, особливості вживання приголосного **h**. Фонетичні засоби виконують стилістичну функцію, а саме сприяють архаїзації поезій та метричним

можливостям латинської мови, зокрема вживанню гекзаметра. Разом з тим, вони демонструють індивідуальний стиль поета, його захоплення грецькими традиціями.

Активну участь у творенні образної системи поезій беруть звуки. Алітерація та асонанс надають додаткової милозвучності, а повтори окремих голосних та приголосних привертають увагу читача. Анафора та епіфора створюють яскраві образи, викликають співчуття, доповнюють зміст твору в цілому.

До поетичних засобів було віднесено граматичні явища, що є відображенням стилю автора.

Особливості їх вживання свідчать як про відсутність встановлених норм латинської мови у I ст. до н. е., так і про навмисне їх вживання зі стилістичних міркувань. Граматичні явища у системі іменника, прикметника, займенника та дієслова надають поезіям Катулла певної архаїчності та рис високого стилю.

Індивідуалізації стилю сприяють і лексичні засоби, зокрема вживання особових займенників **tu** (43,3 %), **ego** (40 %), **vos** (13,3 %) та **nos** (3,3 %) допомагає автору протиставити себе читачеві й разом з тим звернутися конкретно до нього. Емфатичні займенники виконують розділову, питальну та підсилюючу функції у творах.

На лексичному рівні було виявлено вживання неологізмів, запозичень, вульгаризмів, демінутивів, онімів. На творення неологізмів вплинули художній метод поета, його творча індивідуальність та манера. За способами творення неологізмів були виділені суфіксація (53 %), основоскладання (35,3 %) та префіксація (11,7 %). Найпродуктивнішими частинами мови для творення неологізмів стали прикметник (60,7 %) та іменник (33,3 %), найменш продуктивними – дієприкметник (3,9 %) та дієслово (1,9 %). У поезіях неологізми позначають нові явища та предмети, надають лексемам нових семантичних відтінків та експресивності. Неологізми Катулла є авторськими новотворами, вони не увійшли до загального ужитку, проте

розширили словниковий склад та можливості латинської мови для утворення нових слів.

Запозичення у поезіях Катулла мають грецьке походження, що пояснюється тісними культурно-історичними зв'язками двох народів та захопленням александрійською поезією. Автор використовує грецизми, які давно увійшли до словника латинської мови для номінації нових понять. Стилю поета властиве вживання грецизмів за наявності відповідників у латинській мові. Серед грецизмів-іменників були виділені такі тематичні групи, як хрематоніми, топоніми, антропоніми, фітоніми, зооніми. Грецизми-прикметники були об'єднані у групи якісних та відносних прикметників. Функціонування грецизмів зумовлене тематикою творів, відносною бідністю латинського словника та експресивно-стилістичною необхідністю.

Однією з характерних ознак стилю Катулла є вживання вульгаризмів, що змальовують суспільні вади та непристойності. Римські письменники зверталися до вульгаризмів як виражального засобу вкрай рідко з основною метою викликати сміх. У Катулла вульгаризми є повноцінними поетичними засобами, що здатні утримати читача і викликати якомога більший інтерес до своєї творчості. Поетові вдалося підняти непристойну вульгарну лексику до рівня поезії і збагатити літературну латину.

Демінутиви надають поезіям Катулла різного значення від зменшувально-пестливого до іронічно-саркастичного залежно від контексту та теми твору. Завдяки демінутивним суфіксам були утворені іменники на позначення малих істот, органів тіла, малого розміру чогось, і прикметники, що виражають градацію та збільшення, кольорову гаму, двоїстість. Велика кількість демінутивів вказує на динамічність латинської мови, що поповнювала свій лексичний склад у такий спосіб.

Важливим поетичним засобом Катулла є оніми, зокрема ім'я *Catullus* вживалося 24 рази, а імена *Venus* і *Lesbia* відповідно 17 і 16 разів. Імена друзів, що зустрічаються у посланнях, вказують на їх важливість у житті поета. Імена ворогів згадуються в інвективах і епіграмах з метою

вистіювання їхнього аморального життя. Вживання онімів зумовлено тематикою творів, прагненням до діалогічного мовлення, можливістю звернення до адресата, певною індивідуалізацією.

До виражальних засобів латинської поетичної мови були віднесені тропи та фігури, завдяки яким Катуллу вдалося створити неперевершені образи, передати свої почуття та настрої, змалювати дійсність у метафоричному значенні. Так, метафора надає яскравій образності поезіям та передає почуття, переживання, ставлення до світу автора. Метонімія, виконуючи орнаментальну функцію, підкреслює високу обізнаність поета у літературному процесі, географії, міфології та історії. Завдяки персоніфікації створені неперевершені картини природи, а перифраза й антономазія сприяли появі нових поетичних та міфологічних образів.

Вибору певних тропеїчних засобів сприяла й започаткована Катуллом тематика. Так, для саркастичного вистіювання автором були використані гіпербола та літота. Щоб уникнути непристойностей, думок про смерть, поет вдається до евфемізму. Можна стверджувати, що один і той же троп виконує у поезіях протилежну функцію. Зокрема, гіпербола зображає не лише численні вади політиків і суспільства, але й передає силу почуттів до Лесбії, незліченну кількість поцілунків та обіймів. Евфемізм приховує тему смерті й разом з тим надає додаткової поетичності через уникнення непристойностей.

Великого значення Катулл надає зовнішньому оформленню поезій. Кожен звук, кожне слово завдяки повторюваності та звучанню діє на підсвідомість читача, створюючи поетичні образи. Повторення та кондуплікація здатні викликати почуття жалю та співчуття до ліричного героя. Гомеоптотон і гомеотелевтон надають поетичним рядкам милозвучності та ритмічності. Ономатопея передає безумство оргій та тваринні інстинкти, а парономазія створює комічну ситуацію.

Важливою для поетичних творів Катулла є милозвучність, здатна впливати на підсвідомість слухача, утримувати його увагу, спонукати до роздумів. У поезіях таку функцію виконують епаналепс, кондуплікація,

гомеоптон, гомеотелевтон. Для більшої виразності та експресивності були вжиті оксиморон, тавтологія, паралелізм, гендіадіз, плеоназм, антитеза. Для стислості та насиченості використані асиндетон і апосіопеза.

Катулл збагатив латинську поетичну мову авторськими сентенціями. Вони не стали відомими широкому загалу через свою громіздкість, однак їх існування вказує на образне мислення автора, його тонке відчуття мови та здатність до узагальнень. Відповідно до лінгвістичних властивостей фразеологізми Катулла було класифіковано на фразеологічні зрощення, єдності та сполучення. Вони створюють синонімічні ряди та являють собою авторські нововведення, що передають моральні цінності, міфологічні уявлення та світобачення римлян.

Епілій “Аттіс” займає особливе місце у творчості Катулла. Написаний в азіатському стилі не характерним для римської літератури розміром галіямбом, епілій у повній мірі відображає поетичний талант Катулла. Досить нетипова тема, яку підняв автор, розкривається завдяки лінгвопоетичним та лінгвостилістичним засобам, які, діючи у творі одночасно, створюють настрій безумства оргій і передають внутрішній стан головного героя. Майстерність Катулла проявляється й у тому, що читач, відчуваючи розпач, невідворотність долі і приреченість героя, сам ототожнює себе з ним.

Система виражальних засобів Катулла, яка представлена різними мовними рівнями, є досить різноманітною та всебічно характеризує індивідуальний стиль автора. У сукупності виражальні засоби Катулла розширюють і збагачують систему латинської поетичної мови, вказують на її потенціал у створенні поетичних творів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Александрийская поэзия / Сост. и пред. М. Грабарь-Пассек. – М. : 1972. – 432 с.
2. Александрова О. И. Окказионализмы в эпистолярном жанре разговорной речи (Опыт функционального анализа) / О. И. Александрова // Вопросы стилистики. – Саратов, 1972. – Вып. 5.– С. 17–32.
3. Антична література / Миронова В. М. (кер. авт. кол.), Михайлова О. Г., Мегела І. П. та ін. : навч. посіб. – К. : Либідь, 2005. – 488 с.
4. Античная литература. Рим: Антология / Сост. Н. А. Федоров, В. И. Мирошенкова. – 2-е изд., испр. – М. : Высш. шк., 1988. – С. 199–214.
5. Античные теории языка и стиля: [антология текстов / общая редакц.: О. Фрейнберг]. – СПб. : Алетейя, 1996. – 368 с.
6. Антонюк С. А. Лексична синонімія тактильних прикметників у поезії Катулла. // *Studia Linguistica*. – К. : ВПЦ “Київський університет, 2011. – Вип. 5. – С. 144–152.
7. Апулей. Метаморфози, або Золотий осел / Пер. Йосипа Кобова і Юрія Цимбалюка. – К. : Дніпро, 1982. – 239 с.
8. Арістотель. Поетика / Арістотель : пер. з старогрец. Борис Тен; передм. Й. Кобов. – К. : Мистецтво, 1967. – 136 с. – (Серія “Пам’ятки естетичної думки”).
9. Баран Я. А. Фразеологія у системі мови / Я. А. Баран. – Ів.-Фр. : Лілея-НВ, 1997. – 171 с.
10. Бахтин М. М. Поэтический язык как предмет поэтики / М. М. Бахтин // Медведев П. Н. Формальный метод в литературоведении. – М. : Лабиринт, 1993. – С. 84–116.
11. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист : пер. с фр. / Общ. ред., вступ. ст. и коммент. Ю. И. Степанова. – Изд. 2-е, стереотипное. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – С. 285–290 (лингвистическое наследие XX века).
12. Білецький О. І. Антична література : Хрестоматія / О. І. Білецький. – К. : Радянська школа. – 1968 (2-ге видання). – 612 с.

13. Блумфильд Л. Язык / Л. Блумфильд. – М. : Прогресс, 1968. – 606 с.
14. Блок А. А. Катилина. Страницы из истории мировой революции / А. А. Блок // Сочинения в двух томах. Т. 4. – М., 1955. – С. 263–295.
15. Богданова М. М. Українські історичні твори малої форми: тропи як лексико-семантичні виражальні засоби / М. М. Богданова // Актуальні проблеми слов'янської філології: лінгвістика і літературознавство; міжвузівський збірник наукових статей. – К., 2008. – Вип. 16. – С. 290–298.
16. Бойко Н. В. Латинськомовна інскрипція в Україні кінця XVI – початку XVIII століть (лексико-граматичний аспект): дис. ...канд. філол. наук: 10.01.14 / Н. В. Бойко. – К., 2006. – 218 с.
17. Борбенчук І. М. Виражальні засоби латинської поетичної мови у творах Г. В. Катулла (на матеріалі епілію “Attic”) / І. М. Борбенчук // *Studia Linguistica*. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2014. – Вип. 8. – С. 140–145.
18. Борбенчук І. М. Вульгаризми і пестливі слова як інновація Г. В. Катулла у латинській поезії / І. М. Борбенчук // *Studia Linguistica*. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2009. – Вип. 2. – С. 68–71.
19. Борбенчук І. М. Еволюція грецьких традицій у творчості Гая Валерія Катулла / І. М. Борбенчук // Матеріали VII Всеукр. наук. конф. “Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація.” – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – С. 34–35.
20. Борбенчук І. М. Лексичні та семантичні неологізми у творчості Катулла / І. М. Борбенчук // Матеріали IX Всеукр. наук. конф. “Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація.” – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – С. 25–26.
21. Борбенчук І. М. Лінгвостилістична характеристика політичних епіграм Г. В. Катулла / І. М. Борбенчук // *Science and Education a New Dimension. Philology*, III (12), Issue : 60. Будапешт, 2015. – С. 20–22.
22. Борбенчук І. М. Місце і значення грецьких слів у латинській поетичній мові (на прикладі лірики Катулла) / І. М. Борбенчук // *Мова і культура*. – К. : ВД Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 12. – Т. 6. – С. 62–65.

23. Борбенчук І. М. Особові займенники як засіб вираження авторського “я” (на матеріалі віршів Катулла) / І. М. Борбенчук // Мова і культура. – К. : ВД Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 13. – Т. 3. – С. 163–168.
24. Борбенчук І. М. Про спільне та відмінне у поетиці Катулла та Каллімаха / І. М. Борбенчук // Мовні і концептуальні картини світу. – К. : ВД Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 25 – Ч. 1. – С. 79 – 83.
25. Борбенчук І. М. Специфіка поетичної творчості неотериків (на матеріалі латинськомовних текстів) / І. М. Борбенчук // Сучасна філологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень : Міжнародна науково-практична конференція. – Одеса : Південноукраїнська організація “Центр філологічних досліджень”, 2017. – С. 65–66.
26. Борбенчук І. М. Фонетико-орфографічні особливості поезій Катулла / І. М. Борбенчук // Сучасні тенденції фонетичних досліджень: Збірник матеріалів Круглого столу. – К. : Міленіум, 2017. – С. 84–86.
27. Борбенчук І. М. Функціонально-стилістичні особливості авторських сентенцій у творчості Катулла / І. М. Борбенчук // *Studia Linguistica*. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2010. – Вип. 4. – С. 276–280.
28. Боровский Я. М. Учебник латинского языка для гуманитарных факультетов университетов. Изд. 4, доп. / Я. М. Боровский. – М. : Высш. школа, 1975. – 479 с.
29. Будагов Р. А. Писатели о языке и язык писателей / Р. А. Будагов. – М. : Изд-во МГУ, 1984. – 280 с.
30. Булаховський Л. А. Виникнення і розвиток літературних мов / Л. А. Булаховський // *Мовознавство*. – 1947. – Т. 4/5. – 136 с.
31. Вандриес Ж. Язык (лингвистическое введение в историю) / Ж. Вандриес : пер. с фр.; 2-е изд., стереотипное. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 408 с.
32. Васильева Н. В. Собственное имя в мире текста / Н. В. Васильева. – М. : Академия гуманитарных исследований, 2005. – 224 с.
33. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.

- 34.Виноградов В. В. О языке художественной литературы / В. В. Виноградов. – М. : Худ. лит., 1959. – 656 с.
35. Виноградов В. В. О теории художественной речи / В. В. Виноградов. – М.: Высш. шк., 1971. – 240 с.
- 36.Винокур Г. О. Понятие поэтического языка / Г. О. Винокур // Избранные работы по русскому языку. – М., 1959. – с. 388–393.
- 37.Винокур Г. О. Филологические исследования: лингвистика и поэтика / Г. О. Винокур. – М. : Наука, 1990. – 451 с.
38. Вільчинська Т. П. Розвиток концептосфери сакрального в українській поетичній мові 17-20 ст. : дис. ...канд. філол. наук / Т. П. Вільчинська. – К., 2009. – 520 с.
- 39.Вовк В. Н. Языковая метафора в художественной речи: Природа вторич. номинации / В. Н. Вовк. – К. : Наук. думка, 1986. – 140 с.
40. Гай Валерій Катулл. Елегії 2, 3 / Пер. М. І. Борецького // ІФ. – Львів, 1974. – Вип. 36. – ПКФ, № 12. – С. 114.
41. Гай Валерій Катулл. Елегії 75, 84, 87, 101, 109; LXIV,152-206: Плач Аріадни / Пер. Ю. М. Кузьми // ІФ. – Львів, 1974. – Вип. 36. – ПКФ, № 12. – С. 11–115.
42. Гай Валерій Катулл. XVI: Коса Береніки / Пер. Ю. М. Кузьми // ІФ. – Львів, 1978. – Вип. 49. – ПКФ, № 15. – С. 112–114.
43. Гай Валерій Катулл. Епіталамій. / Пер. Ю. М. Кузьми // ІФ. – Львів, 1978. – Вип. 49. – ПКФ, № 15. – С. 123–124.
44. Гай Валерій Катулл. Лесбія / Пер. О. Страшенко // Мегела І. П. Історія римської літератури. – Миколаїв, 2009. – С. 305.
- 45.Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 306 с.
46. Гарник А. В. Греческие лексические заимствования в латинском языке: учеб. материалы / А. В. Гарник. – Минск : БГУ, 2015. – 56 с.
- 47.Гаспаров М. Л. Три подступа к поэзии Овидия / М. Л. Гаспаров // Публий Овидий Назон. Элегии и малые поэмы. – М. : Худ. Лит-ра, 1973. – С. 5–12.

48. Гаспаров М. Л. Об античной поэзии. Поэты. Поэтика. Риторика / М. Л. Гаспаров. – СПб. : Азбука, 2000. – 478 с.
49. Гаспаров М. Л. Современный русский стих. Метрика и ритмика / М. Л. Гаспаров. – М. : Наука, 1974. – 488 с.
50. Гинзбург Е. Л. Словообразование и синтаксис. – М. : Наука, 1979. – 264 с.
51. Голубовская И. А. Русские идиомы: История и функционирование / И. А. Голубовская. – К., 2007. – 79 с.
52. Гливінська Л. К. Мова поезії: у пошуках методики дослідження Л. М. Гливінська // *Studia Linguistica*. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2012. – Вип. 6. – С. 63–66.
53. Григораш А. М. Фразеология и стиль / А. М. Григораш. – К. : Вища шк., 1991. – 136 с.
54. Гумбольд В. Язык и философия культуры : Пер. с нем. / В. Гумбольд. – М. : Прогресс, 1985. – 451 с.
55. Гурычева М. С. Народная латынь / М. С. Гурычева. – М. : Изд-во лит. на иностр. языке, 1959. – 192 с.
56. Давня римська поезія в українських перекладах і переспівах: хрестоматія / [Укл. В. Маслюк]. – Л. : Світ, 2000. – 328 с.
57. Данильчук Д. В. Поетичний синтаксис Василя Стуса в аспекті художньої комунікації : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Д. В. Данильчук. – КНУТШ. – К., 2006. – 160 с.
58. Дератани Н. Ф. Классическая филология в СССР за сорок лет / Н. Ф. Дератани // *Вестник древней истории*. – М., 1957. – с. 55–65.
59. Дератани Н. Ф. Хрестоматія по античній літературі. В 2 томах / Н. Ф. Дератани, Н. А. Тимофеева // Т. 2 : Римська література – М. : Просвещение, 1965. – 679 с.
60. Дерюгин А. А. Латинский язык : Учебник для вузов / А. А. Дерюгин. – М., 1986. – 296 с.
61. Дерюгин А. А. Основы римского стихосложения / А. А. Дерюгин. – Саратов : Изд. Сар. Унив. 1968. – С. 23–29.

62. Дерюгин А. А. Язык Квинта Энния и его место в истории латинского литературного языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук / А. А. Дерюгин. – Л., 1963. – 18 с.
63. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь / И. Х. Дворецкий. – М. : Рус. яз., 2000. – 846 с.
64. Довгалецький М. Поетика (Сад поетичний) / М. Довгалецький. – К. : Мистецтво, 1973. – 435 с.
65. Домбровський Р. О. Семантика і продуктивність демінутивного суфікса -ellu в пізній латині / Р. О. Домбровський // Іноземна філологія. – Вип. 95. Питання класичної філології. – Львів: Вища школа, 1989. – № 21. – С. 7–12.
66. Доровских Л. В. Семантическое освоение иноязычной лексики в заимствующем языке : на материале греческих заимствований в латинском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.14 / Л. В. Доровских. – Тбилиси, 1972. – 23 с.
67. Дуров В. С. История римской литературы / В. С. Дуров. – СПб. : Филологический факультет Санкт-Петербургского государственного университета, 2000. – 623 с. – (филология и культура).
68. Дуров В. С. Основы стилистики латинского языка: учебное пособие [для студ. филол. фак. высш. учеб. заведений] / В. С. Дуров. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ; М. : Издательский центр “Академия”, 2004. – 112 с.
69. Дынников А. Н. Народная латынь / А. Н. Дынников., М. Г. Лопатина. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1998. – 256 с.
70. Дюрант В. Цезарь и Христос / В. Дюрант : пер. с английского В. В. Федорина. – М. : КРОН-ПРЕСС, 1995. – 736с.
71. Дядечко Л. П. Крылатые слова как объект лингвистического описания: История и современность: Монография / Л. П. Дядечко. – КНУТШ. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2002. – 294 с.

72. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С. Я. Єрмоленко. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
73. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності / С. Я. Єрмоленко. – К. : Довіра, 1999. – 432 с.
74. Жижома О. О. Індивідуально-авторські новотвори в поетичному дискурсі 80–90-х років ХХ століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / О. О. Жижома. – К., 2003. – 242 с.
75. Жирмунский В. М. Вопросы теории литературы: статьи 1916-1926 / В. М. Жирмунский. – Л. : Академия, 1928. – 357 с.
76. Жирмунский В. М. Теория стиха / В. М. Жирмунский. – Л., 1975. – 664 с.
77. Завьялова В. П. Функционально-стилистическое значение тропов в гимнах Каллимаха : автореф. дис. ... канд. филол. наук / В. П. Завьялова. – М., 1977. – 26 с.
78. Звонська Л. Л. Енциклопедичний словник класичних мов / Л. Л. Звонська, Н. В. Корольова, О. В. Лазер-Паньків та ін. ; За ред. Звонської Л. Л. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2015. – 464 с.
79. Звонська Л. Л. Латинська мова : Підруч. для студ. від-нь класич. філол. спец. вищ. закл. освіти / Л. Л. Звонська, В. М. Шовковий. – К. : Книга, 2003. – 528 с.
80. Земская Е. А. Словообразования как деятельность / Е. А. Земская. – М. : Наука, 1992. – 220 с.
81. Зеров М. К. Твори: В 2т. / М. К. Зеров. – К.: Дніпро, 1990. – Т.1: Поезії. Переклади / Упоряд. Г. П. Кочур, Д. В. Павличко. – С. 191–196.
82. Зубков М. Г. Універсальний довідник. Українська мова / М. Г. Зубков : 5-те вид., випр. – Х. : ФОП Співак В. Л., 2009. – 416 с.
83. История римской литературы / Н. Ф. Дератани, И. М. Монахов, К. П. Полонская, М. Н. Чернявский: Под ред. Н. Ф. Дератани. – М. : Изд-во МГУ, 1954. – 543 с.

84. Калинин В. М. Поэтика онима / В. М. Калинин. – Донецк : Юго-Восток, 1999. – 408 с.
85. Кархут О. Спиридон. Вибір з письм римських елегіків / О. Спиридон Кархут. – Львів. Накладом книгарні Л. Хмільєвського, 1911. – 124 с.
86. Катулл. Избранная лирика / Катулл : пер. с латинск. и примеч. М. Амелина. Илл. И. Аксеновой. – 2-е изд., испр. – С.-П. : Алетейя, 1999. – 300 с.
87. Катулл Г. В. Лирика / Г. В. Катулл : пер. с лат., сост., вступ. статья и примеч. М. Чернявского. – М. : Гослитиздат, 1957. – 146 с.
88. Катулл Г. В. Стихотворения / Гай Валерий Катулл. Элегии / Альбий Тибулл. Элегии / Секст Проперций : пер. с лат. / Гай Валерий Катулл, Альбий Тибулл, Секст Проперций; под. ред., предисл. Ф. А. Петровский; комент. Е. А. Беркова. – М. : Гослитиздат, 1963. – 511 с.
89. Катулл. Книга стихотворений / Катулл : изд. подготовили С. В. Шервинский, М. Л. Гаспаров. – М., 1986. – 302 с.
90. Катулл. Стихотворения / Катулл : сост. А.Шарапова. – М. : Эксмо, 2006. – 288 с.
91. Кацнельсон А. И. Краса і сила віршованого слова. (Особливості віршованої мови) / А. И. Кацнельсон. – К. : Держлітвидав УРСР, 1963. – 98 с.
92. Кацнельсон А. Поезія – мистецтво високе / А. Кацнельсон // Дніпро. – 1999. – № 12. – С. 132–140.
93. Качуровський І. Строфіка / І. Качуровський. – Мюнхен : Інститут Літератури ім. Михайла Ореста, 1967. – 359 с.
94. Книга Катулла Веронского / Предисл. В. А. Сосноры, переводы А. Пиотровского, С. Шервинского, В. Сосноры, В. Черниговского, А. Парина, С. Ошерова, В. Орла, Я. Голосовкера, С. Апта. – М. : Книга, 1991. – 286 с.
95. Кобзар О. І. Алітерація як явище лінгвопоетики (на матеріалі німецькомовних текстів) / О. І. Кобзар // Одеський лінгвістичний вісник. – Одеса, 2014. – С. 115–118.

96. Ковтунова И. И. Поэтический синтаксис / И. И. Ковтунова. – М. : Наука. – 1986. – 206 с.
97. Кожушний О. В. Лексико-стилістичні характеристики та жанрова спадкоємність візантійської гімнографії III – VIII століть. автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.14 / О. В. Кожушний. – К., 2008. – 22 с.
98. Кожушний О., прот. Преподобний Роман Солодкоспівець і візантійська гімнографія III – VIII століть / О. Кожушний. – К. : Видавничий відділ Української Православної Церкви, 2009. – 264 с.
99. Кононенко В. І. Омонімія займенників у А. П. Чехова – [електронний ресурс] : kulturamov.uiv.kiev.ua>Magazine9-5 – Назва з екрана.
100. Кононенко В. І. Долаючи несумісність (означення при особових займенниках). – [електронний ресурс]: kulturamov.uiv.kiev.ua>Magazine16-3 – Назва з екрана.
101. Корлэтяну Н. Г. Исследование народной латыни и ее отношений с романскими языками / Н. Г. Корлэтяну. – М. : Наука – 1974. – 302 с.
102. Корнієнко В. В. Лексичні засоби вираження почуття кохання в елегіях Тібулла / В. В. Корнієнко // *Studia Linguistica*. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2011. – Вип. 5. – Ч. 2 – С.174–178.
103. Корольов І. Р. Основи лінгвістичних знань: навч. посіб. / І. Р. Корольов, Ю. О. Письменна, З. В. Рожченко; [за ред. І. О. Голубовської]. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2013. – 287 с.
104. Косіцька О. М. Латинськомовний текст у церковному житті України кінця XVI – XVII ст. (на матеріалі документації Греко-католицької церкви) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.14 / О. М. Косіцька. – Київ, 2009. – 19 с.
105. Коткова Л. І. Ідіюстиль, індивідуальний стиль і ідіолект : проблеми розмежування / Л. І. Коткова // Наукові записки [Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя]. Сер. : Філологічні науки. – Ніжин, 2012. – Кн. 2. – С. 26–29.

106. Котнюк Л. Г. Контекстуальна залежність особових займенників. [електронний ресурс] :[www.studentam.net.ua\(content/view/8617/97/](http://www.studentam.net.ua/content/view/8617/97/)– Назва з екрана.
107. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підруч. [для студ. філол. спеціальностей вищ. навч. закладів освіти] / М. П. Кочерган. – К. : ВЦ “Академія”, 2002. – 368 с.
108. Кощій О. М. Мова новолатинської історичної поеми в Україні кінця XVI. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.14 / О. М. Кощій. – К., 2011. – 20 с.
109. Кощій О. М. Морфологічна варіативність у мові новолатинської поезії. // *Studia Linguistica*. – К.: ВПЦ “Київський університет, 2011. – Вип. 5. – С. 111–119.
110. Кравець Л. Метафора та метонімія – два центри тропеїчної системи [Електронний ресурс] : <http://www.kulturamovy.org.ua/KM/pdfs/Magazine55-56-6/pdf>. – Назва з екрана.
111. Кравченко Э. А. Контекстная семантика и поэтика онама Лолита в роману В. Набокова “Лолита” / Э. А. Кравченко // *Восточноукраинский лингвистический сборник*. – Донецк : Юго-Восток, 2008. – Вып. 12. – С. 42–58.
112. Кубрякова Е. С. Что такое словообразование / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1965. – 78 с.
113. Курціус Е. Р. Європейська література і латинське середньовіччя / Е. Р. Курціус : пер. з нім. А. Онишко. – Львів : Літопис, 2007. – 752 с.
114. Ларин Б. Эстетика слова и язык писателя / Б. Ларин. – Л. : Пресса, 1974. – с. 53.
115. Ластовець М. Ю. Лінгвопоетика латинськомовних авторів ранньомодерної України кінця XVII – початку XVIII ст. : автореф. ... канд. філол. наук : 10.02.14 / М. Ю. Ластовець.– К., 2016. – 18 с.
116. Левковская К. А. Словообразование / К. А. Левковская. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1954. – 35 с.

117. Література західноєвропейського середньовіччя / за загальною редакцією Н. О. Висоцької. Навчальний посібник. – 2-ге вид. “Історія зарубіжної літератури”. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2005. – 464 с.
118. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром’як, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : ВЦ “Академія”, 1997. – 752 с.
119. Линдсей В. М Краткая историческая грамматика латинского языка / В. М. Линдсей. – М.: Либроком, 2010. – 176 с.
120. Лопатин В. В. Рождение слова: неологизмы и окказиональные образования / В. В. Лопатин. – М. : Наука, 1973. – 150 с.
121. Лосев А. Ф. Античная литература : Учебник для высшей школы / А. Ф. Лосев. – 7-е изд., стереотип. – М. : ЧеРо, при участии издательства “Омега-Л”, 2005. – 543 с., ил.
122. Лосев А. Ф. Античная мифология: энциклопедия / А. Ф. Лосев. – М. : Изд-во Эксмо; Спб. : Мидгард, 2004. – 768 с., ил. – (Тайна древних цивилизаций).
123. Лотман Ю. М. Анализ поэтического текста. Структура стиха / Ю. М. Лотман. – Л. : Просвещение, 1972. – 271 с.
124. Лукаш Г. П. Структурно-семантична організація ономастичного простору / Г. П. Лукаш // Питання сучасної ономастики. – Дніпропетровськ : Изд-во ДДУ, 1997. – С. 137–151.
125. Луцька-Литвяк Ф. И. Из истории латинской социально-политической лексики / Ф. И. Луцька-Литвяк // Труды филол. фак. ХГУ – Т. 8. – 1960. – С. 201–211.
126. Лучук І. В. Метафора та інші тропи в дискурсі української лірики / І. В. Лучук // Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки. – К., 2011. – Т. 124. – С. 48–57.
127. Майтинская К. Е. Местоимения в языках разных систем / К. Е. Майтинская. – М. : Наука, 1969. – 305 с.
128. Макар І. С. Лексична ідіосистема роману Лонга “Дафніс і Хлоя” : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.14 / І. С. Макар. – К., 2010. – 19 с.

129. Малеин А. Латинский церковный язык / А. Малеин // Богословський вестник № 3. – Греко-латинський кабінет Ю. Шичалина, 2003 г. (из БВ, 1907). – С. 194–223.
130. Маленко О. О. Поетична мова в лінгвістичних концепціях ХХ ст.: від формалізму до антропоцентризму / О. О. Маленко // Лінгвістичні дослідження : Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. – Харків, 2012. – Вип. 34. – С. 157–166.
131. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика : навч. посібник [електронний ресурс] / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. – 2-ге вид., стер. – К. : Вища школа, 2006. – 311 с. Режим доступу : <http://pidruchniki.com.ua/15410104/ritorika/tropi>. – Назва з екрана.
132. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови : Підручник / За ред. Л. І. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.
133. Машкин Н.А. История древнего Рима: Учебник / Н. А. Машкин. – М. : Высш. шк., 2006. – 753 с. – (Классика исторической науки).
134. Мегела І. П. Ейдоси літературознавчого дискурсу / І. П. Мегела. – К. : ВД Дмитра Бураго, 2016. – 448с.
135. Мегела І. П. “Люблю і ненавиджу” Катулла VS “Arsamatoria” Овідія / І. П. Мегела // *Studia Linguistica*. – К.: ВПЦ “Київський університет, 2014. – Вип. 8. – С. 20–30.
136. Мегела І. П. Історія Римської літератури. Монографія / І. П. Мегела. – Миколаїв : Видавництво ЧДУ ім. Петра Могили. – 2009. – С. 90–305.
137. Мещерякова О. А. Устойчивые сочетания в фольклорной традиции и в авторской речи / О. А. Мещерякова // Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках / Отв. ред. В. Н. Телия. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – С. 308–314. (*Studia philologica*).
138. Миронова В. М. Латинська мова в Україні XV–початку XVIII століття : монографія / В. М. Миронова, С. П. Гриценко, Н. В. Корольова, О. М. Косіцька, О. М. Кошій, Р. А. Щербина ; [відп. ред. В. М. Миронова]. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2014. – 591 с.

139. Мілясевиц В. Е. Роль грецизмів у комедії Плавта “Псевдол” / В. Е. Мілясевиц // ІФ. – Львів, 1965. – Вип. 4. – ПКФ, № 4. – С. 61–64.
140. Мороховський О. М. Деякі основні поняття стилістики й лінгвістики тексту / О. М. Мороховський. – К. : Знання, 1981. – С. 3–19.
141. Мукаржовский Я. Мова літературна і мова поетична (фрагменти) / Я. Мукаржовський : пер. з чеськ. Ярослави Приходи// Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. Марії Зубрицької. – 2-е вид., доповн. – Львів : Літопис, 2002. – С. 425–446.
142. Нажотт Е. История латинской литературы от ее начала до VI века нашей эры / Е. Нажотт. – М., 1914. – С. 360–374.
143. Нидерман Л. Историческая фонетика латинского языка / Л. Нидерман. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1949. – 190 с.
144. Николаева Т. М. Обобщенное, конкретное и неопределенное в паремии /Т. М. Николаева // Малые формы фольклора. Сборник статей памяти Г. Л. Пермякова. Сост. Т. Н. Свешникова. – М. : Издательская фирма “Восточная литература” РАН, 1995. – С. 311–320.
145. Ніколаєнко О. А. Ораторський дискурс у давньому Римі: культурологічний та функціонально-стилістичний виміри (на матеріалі промов республіканської доби) : автореф. ... канд. філол. наук : 10.02.14 / О. А. Ніколаєнко. – К., 2012. – 18 с.
146. Николина Н. А. Типы и функции новообразований в прозе Н. С. Лескова / Н. А. Николина // Русский язык в школе. – М., 1995. – № 2. – С. 79–87.
147. Оліщук Р. Л. Прикметники смаку в поезії Горація / Р. Л. Оліщук // ІФ. – Львів, 1995. – Вип. 108. – С. 110–115.
148. Панова Л. Г. Испанская копла: между поговорками и книжной поэзией / Л. Г. Панова // Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках / Отв. ред. В. Н. Телия. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – С. 299–307. (Studia philologica)

149. Пащенко В. І., Пащенко Н. І. Антична література: підручник / В. І. Пащенко, Н. І. Пащенко. – К. : Либідь, 2001. – 718 с.
150. Пащина Л. В. Римська поетична метафора і відтворення її українською мовою (на матеріалі перекладу Содомори поеми Овідія “Метаморфози”) / Л. В. Пащина // ІФ. – Львів, 1990. – Вип. 9. – ПКФ, № 25. – С. 98–106.
151. Переломова О. С. Ідіюстиль Валерія Шевчука: монографія / О. С. Переломова. – Суми : Вид-во СумДУ, 2010. – 138 с.
152. Пермяков Г. Л. Пословицы и поговорки народов Востока. Систематизированное собрание изречений двухсот народов. Научная редакция Е. М. Мелетинского и Г. Л. Капчица. – М. : Лабиринт, – 2001. – С. 10–34.
153. Петрова О. В. Местоимения в системе функционально-семантических классов слов / О. В. Петрова. – Воронеж : Изд. Воронежского университета, 1989. – 156 с.
154. Пизани В. Этимология (история, проблемы, метод) / В. Пизани. – 2-е изд., стереотипное. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 184 с.
155. Подосинов А. В. LINGUA LATINA. Введение в латинский язык и античную культуру. Часть I. / А.В. Подосинов, Н.И. Щавелева. – 10-е изд. – М. : Флинта : Наука, 2008. – 192 с.: ил.
156. Подосинов А. В. LINGUA LATINA. Введение в латинский язык и античную культуру. Часть II. – 5-е изд. – М. : Флинта : Наука, 2008. – 256 с.: ил.
157. Полонская К. П., Поняева Л. П. Хрестоматия по ранней римской литературе: Учеб. пособие / К. П. Полонская, Л. П. Поняева. – М. : Высш. шк., 1984. – 224 с.
158. Попов А. Н., Шендяпин П. М. Латинский язык / А. Н. Попов, П. М. Шендяпин. – М. : Академический проект, 2008. – 496 с.
159. Потebня А. А. Теоретическая поэтика / А. А. Потebня. – М. : Высшая школа, 1990. – 244 с.
160. Прислів'я та приказки / Упоряд., передмова М. К. Дмитренка. – К. : Видавець Микола Дмитренко, 2008. – 176 с.

161. Пронин В. Катулл / В. Пронин. – М. : ТЕРРА – Книжный клуб, 2003. – 384 с. – (Портреты).
162. Пшенина Т. Е. Дискурсное описание языковой личности Катулла : автореф. ... канд. филол. наук : 10.02.14 / Т. Е. Пшенина. – Алматы, 2000. – 31 с.
163. П'ятецька О. В. Структурно-функціональний аналіз поетичної мови : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.03 / О. В. П'ятецька. – К., 1999. – 158 с.
164. Реферовская Е. А. Истоки аналитизма романских языков (очерки по синтаксису раннесредневековой латыни) / Е. А. Реферовская. – М.-Л. : Наука, 1966. – 150 с.
165. Риффатер М. Критерии стилистического анализа / М. Риффатер // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. IX: Лингвистика / Сост. и вступ. ст. И. Р. Гальперин. – М. : Прогресс, 1980. – С. 69–97.
166. Робер Ж.-Н. Рим / Ж.-Н. Робер. – М. : Вече, 2006. – 384 с. : ил. – (Гиды цивилизаций).
167. Руда Н. В. Категорія демінутивності в латинській мові (формально-семантичний аспект) / Н. В. Руда // *Studia Linguistica*. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2014. – Вип. 8. – С. 105–109.
168. Руда Н. В. Мовна репрезентація категорії демінутивності: універсальне та ідіоетнічне : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Н. В. Руда. – К., 2009. – 19 с.
169. Руда Н. В. Семантико-функціональні особливості демінутивізованих прикметників і прислівників української та латинської мов / Н. В. Руда // *Studia Linguistica*. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2011. – Вип. 5. – С. 173–177.
170. Салига Т. У глибинах гармонії : літературно-критичні статті / Т. Салига. – К. : Рад. письм., 1986. – 286 с.
171. Семенюк В. Я. Внутрішнє мовлення: лінгвостилістичні аспекти інтерпретації української художньої прози 20 століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / В. Я. Семенюк. – К., 2006. – 203 с.

172. Сенів М. Г. Роль зменшувальних суфіксів у комедіях Теренція / М. Г. Сенів // ІФ. – Львів, 1973. – Вип. 28. – ПКФ, № 10. – С. 44–49.
173. Сенів М. Г. Семантико-стилистические функции деминутивных образований в латинском языке раннего периода : автореф. дис. ... канд. филол. наук :10.673 / М. Г. Сенів. – К., 1972. – 28 с.
174. Сидоренко О. М. Епітет у поетичній мові Олександра Олеса (семантика і функції) : дис. ...канд.філол. наук : 10.02.02 / О. М. Сидоренко.– К., 1994. – 176 с.
175. Скорина Л. П. Поэтика Вергилия и Котляревского / Л. П. Скорина // Вестник Киевс. ун-та : литературоведение; языкознание. – К., 1985. – Вип. 27. – С. 80–88.
176. Скоробогата Є. І. Грецизми в комедіях Плавта “Привид”, “Перс”, “Пунієць”, “Псевдол” / Є. І. Скоробогата // ІФ. – Львів, 1970. – Вип. 30. – ПКФ, № 8. – С. 15–20.
177. Скоробогата Є. І. Грецецькі лексичні елементи в мові Теренція / Є. І. Скоробогата // ІФ. – Львів, 1972. – Вип. 28. – ПКФ, № 10. – С. 38–43.
178. Скоробогата Є. І. Неологізми в комедіях Плавта / Є. І. Скоробогата // ІФ. – Львів. 1975. – Вип. 40. – ПКФ, № 13. – С. 64–69.
179. Словотвір сучасної української літературної мови / відпов. ред. М. А. Жовтобрюх – К. : Наукова думка., 1979. – 406 с.
180. Соболевский С. И. Грамматика латинского языка. – Ч. 1 (теоретическая): Морфология и синтаксис / С. И. Соболевский. – М. : Изд-во литературы на иностранных языках, 1948. – 432 с.
181. Содомора А. О. Власні імена в поетичних образах горацієвих од / А. О. Содомора // ІФ. – Львів, 1983. – Вип. 70. – ПКФ, № 19. – С. 93–101.
182. Содомора А. О. Жива античність / А. О. Содомора. – 2-ге вид., зі змінами.– Л. : Срібне слово, 2009. – 184 с.
183. Содомора А. О. Філософія і поезія в образному слові Лукреція / А. О. Содомора // Т. Лукрецій Кар. Про природу речей. – К., 1988. – С. 5–24.

184. Ставицька Л. О. Про термін ідіолект / Л. О. Ставицька // Українська мова. – 2009. – №4. – С. 3–17.
185. Ставицька Л. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обсценізми, евфемізми, сексуалізми/ Л. Ставицька. – К. : Критика, 2008. – 454 с.
186. Степанов Ю. С. Имена, предикаты, предложения (семиологическая грамматика) / Ю. С. Степанов : под ред. д-ра филол. наук Ю. Н. Караулова. Изд. 2-е, стереотипное.– М. : Едиториал УРСС, 2002. – С. 277–290.
187. Сучалкин О. В. Миф у Катулла. / О. В. Сучалкин // Вісник Харківського університету. Серія “Філологія”. – 1999. – № 448. Міф і міфопоетика у традиційних та сучасних формах культурно-мовної свідомості. – Харків : ХНУ, 1999. – С. 269–271.
188. Таривердиева М. А. От латинской грамматики к латинским текстам/ М. А. Таривердиева. – М.: Гуманитарный издательский центр Владос, 1997. – 147 с.
189. Телия В. Н. Что такое фразеология / Н. В.Телия. – М. : Наука. – 1966. – 86 с.
190. Тимейчук Н. О. Прикметники смаку у творах Плавта, Горація та Петронія : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.14 / Н. О. Тимейчук. – Львів, 2005. – 19 с.
191. Томашевский Б. В. Стилистика и стихосложение / Б. В. Томашевский. – Л. : Учпедгиз, Ленинг. отделение, 1959. – 535 с.
192. Томашевский Б. В. Теория литературы. Поэтика / Б. В. Томашевский. – М. : Аспект Пресс, 1999. – 231 с.
193. Тронский И. М. История античной литературы: учебник для студ. филол. специальностей ун-тов / И. М. Тронский.– Изд. 6-е., испр. – М. : URSS : КомКнига, 2005. – 463 с.
194. Тронский И. М. Историческая грамматика латинского языка / И. М. Тронский. – М., 1960. – 289 с.

195. Тронский И. М. Очерки из истории латинского языка / И. М. Тронский. – М. – Л. : Изд-во АН СССР, 1953 – 270 с.
196. Трофимук М. С. Засоби художнього вираження у латиномовній спадщині Павла Русина з Кросна / М. С. Трофимук // Наукові записки Тернопільського нац. пед. університету ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2014. – С. 151–159.
197. Туровер Г. Я. Вопросы развития уменьшительных суффиксов в поздний период существования латинского языка / Г. Я. Туровер // Грамматика, лексика и стилистика: [уч. зап. 1-го Моск. гос. ин-та иностр. языков. Том XV] / отв. ред. Л. И. Базилевич. – М., 1957. – С. 305–340.
198. Тынянов Ю. Н. Проблема стихотворного языка / Ю. Н. Тынянов // Статьи. [Вступит. статья Н.Л. Степанова]. – М. : Сов. писатель, 1965. – 301 с.
199. Українська мова. Енциклопедія / [ред. В. М. Русанівський та ін.; НАН України Ін-т мовозн. ім. О. О.Потебні, Ін-т української мови]. – вид. 2-е випр. і доп. – К. : Українська енциклопедія, 2004. – 753 с.
200. Утченко С. Л. Политические учения древнего Рима, III-I в. до н. э. / С. Л. Утченко. – М. : Наука, 1977. – 256 с.
201. Філінюк В. А. Образне слово в системі поетичного тексту Емми Андіївської : дис. ...канд. філол. наук. : 10.02.01 / А. В. Філінюк. – К., 2006. – 197 с.
202. Фойт В. Разработка общей теории пословиц / В. Фойт // Паремнологический сборник. Пословица. Загадка (структура, смысл, текст). – М. : Наука, 1978. – С. 230–237.
203. Фокина М. А. Интертекстуальная деривация крылатых выражений в литературно-художественном дискурсе / М. А. Фокина // Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках / Отв. ред. В. Н. Телия. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – С.315–321. (Studia philologica)
204. Франко І. Я. Із секретів поетичної творчості/ І. Франко. – Львів, 1961. – 144 с.

205. Франко І. Я. Про життя і твори Вергілія / І. Франко // Твори в 50-ти томах. – К., 1980. – Т. 26. – С. 259–263.
206. Франко Т. З чужої левади: Збірка веселих віршів / Т. Франко. – Львів : б.м., 1913. Режим доступу : www.medievist.org.ua
207. Франко Т. Збиточний Амор. Переспіви Тараса Франка / Т. Франко. – Львів : Шляхи, 1918. Режим доступу : www.medievist.org.ua
208. Франко Т. Старе вино в новім місі: Вибір веселих віршів із Катулля, Горация і Марціяля / Т. Франко. – Львів : Загальна друкарня, 1913. Режим доступу : www.medievist.org.ua
209. Ходаковська Н. Г. Індивідуально-стилістичні поетичні неологізми лірики Райнер Марії Рільке: семантичний та функціональний аспекти / Н. Г. Ходаковська // Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ Серія Філологія. Педагогіка. Психологія. – К., 2015. – Випуск 31. – С. 137–144.
210. Циганок О. М. З історії латинських літературних впливів в українському письменстві XVI–XVIII ст. / О. М. Циганок. – К. : Педагогічна преса, 1999. – 101 с.
211. Черевченко О. М. Ідіостиль Ю. Клена в контексті інтелектуалізаторських мовних традицій українського неокласицизму : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / О. М. Черевченко. – К., 2005. – 20 с.
212. Чернюх Б. В. Історична грамати́ка латинської мови: підручник / Б. В. Чернюх. – Л. : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 290 с.
213. Чистякова Н. А., Вулих Н. В. История античной литературы / Н. А. Чистякова, Н. В. Вулих. – Л., 1971. – 439 с.
214. Шанский Н. М. Стилистика русского языка / Н. М. Шанский. – Л. : Просвещение. – 1982. – 26 с.
215. Шевченко-Савчинська Л. Г. Етикетна латиномона поезія в українській літературі XVI-XVIII ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Л. Г. Шевченко-Савчинська. – К., 2005. – 16 с.

216. Шестакова Э. Г. Оксюморон как категория поэтики: (на материале русской поэзии 19-первой трети 20 веков) / Э. Г. Шестакова // Монография / Донецк : Норд-Пресс, 2009. – 210 с.
217. Шкловский В. Искусство как прием / В. Шкловский // Поэтика. Сб. по теории поэтического языка. – Петроград, 1919. – С. 68–88.
218. Шталь И. В. Поэзия Гая Валерия Катулла / И. В. Шталь. – М., 1977. – 263 с.
219. Шталь И. В. Человек в поэзии Гая Валерия Катулла : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / И. В. Шталь. – М., 1963. – 18 с.
220. Щерба Л. В. Опыт лингвистического толкования стихотворений / Л. В. Щерба // Советское языкознание. – Л., 1923. – Т. 2. – С. 175–186.
221. Эйхенбаум Б. О. О поэзии / Б. О. Эйхенбаум. – Л. : Советский писатель, 1969. – 552 с.
222. Эрну А. Историческая морфология латинского языка / А. Эрну. – М., 2004 – 312с.
223. Юріна Ю. М. Ідіостиль Олени Теліги : дис. ...канд.філол.н. : 10.02.01 / Ю. М. Юріна. – Херсон, 2016. – 194 с.
224. Якобсон Р. О чешском стихе: преимущественно в сопоставлении с русским / Р. О. Якобсон // Гос. изд-во, 1923. – Выпуск V. – 120 с.
225. Якобсон Р. Поэзия грамматики и грамматика поэзии / Р. Якобсон // Семиотика. – М. : Радуга, 1983. – С. 462–482.
226. Якубинский Л. П. Язык и его функционирование: Избранные работы / Отв. ред. А. А. Леонтьев; АН СССР Отд. литературы и языка. Комис. по ист. филол. наук. – М. : Наука, 1986. – 208 с.
227. Якубський Б. Наука віршування / Б. Якубський. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2007. – 207 с.
228. C. Valerii Catulli Carmina. Recognovit brevique adnotatione critica instruxit R. A. B. Mynors. Oxonii e typographeo clarendoniano. – New York : Oxford University Press 1958. – 113 s.

229. Baier, T. Antike und humanistische Gastfreundschaft: Pontano Amores 1, 27; Eridum 1, 40 und Catull // T. Baier. Pontano und Catull. Gunter Narr Verlag, Tübingen, 2003. – S. 235–248.
230. Cairns F. Roman Lyric: Collected Papers on Catullus and Horace. Walter de Gruyter, 2012. – 535 s.
231. Coleman R. G. G. Poetic Dictio, Poetic Discourse and the Poetic Register. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – S. 21–93.
232. Glücklich, H.-J. Catulls Gedichte im Unterricht. – Vanderhoeck & Ruprecht, 2006. – 109 s.
233. Green, P. The Poems of Catullus: A bilingual edition. Berkeley : University of California Press, 2005– 339 s.
234. Hartz, C. Catulls Epigramme im Kontext hellenistischer Dichtung. Beiträge zur Altertumskunde 246. Berlin / New York: Walter de Gruyter, 2007. – Pp. 241.
235. Hendricson G. L. Archilochus and Catullus,— “Classical Philol.”, 1925, XX. – P. 155–157.
236. Holzberg, N. Catull. Der Dichter und sein erotisches Werk. – München : CH Beck Verlag, 2002. – 228s.
237. Hurka, F. Die Cinnama in Pontanos erstem Buch der Amores und Catulls Lesbia // T. Baier. Pontano und Catull. Gunter Narr Verlag, Tübingen, 2003. – S. 149–160.
238. Jocelyn, H. D. The Arrangement and the Language of Catullus’ so-called polymetra with Special Reference to the Sequence 10-11-12 // The British Academy, 1999 – S. 335–375.
239. Kroll, W. Lateinischer Text mit deutschsprachigen Anmerkungen. B. G. Teubner Stuttgart, 1989. – 330 s.
240. Mayer, R. G. Grecism // Aspects of the Language of Latin Poetry. – Oxford: Oxford University Press, 1999. – S.157–182.
241. Niebuhr, B. G. Römische Geschichte : Band I, Berlin, 1999. – 550 s.
242. Onetti, S. The Technique of counterbalancing in Catullus. Acta Classica. Vol. 19, 1976. – S. 59–74.

243. Quesnay, J. Dn., Woodman A. *Catullus: Poems, Books, Readers*. Cambridge Univ. Press, 2012 – 307 s.
244. Reisz de Rivarola, S. *Poetische Ä quivalenzen. Grundverfahren dichterischer Gestaltung bei Catull*. Amsterdam. Grüner, 1977. – 151 p.
245. Skinner, M. B. *Catullus in Verona*. The Ohio State University Press, Columbus, 2003. – 256 s.
246. Skinner, M. B. *A Companion to Catullus*. John Wiley & Sons, 2010. – 616 s.
247. Stä rk, E. *Theatrum amantum Pontanos Baiae und Catull // T. Baier. Pontano und Catull*. Gunter Narr Verlag, Tübingen, 2003. – S. 295–306.
248. Stroup, S. C. *Catullus, Cicero, and a Society of Patrons : The Generation of the Text*. Cambridge Univ. Press, 2010. – 307 s.
249. Thomson, D. F. S. *Catullus*. University of Toronto Press, 2003. – 578 s.
250. Westphal R. *Catull's Gedichte in ihrem geschichtlichen Zusammenhange*. Breslau, 1870. – 283 s. [Электронный ресурс] – http://www.archive.org/delais/bud.gb_AFkCAAAAQAAJ.

ДОДАТОК А
СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Борбенчук І. М. Про спільне та відмінне у поезиці Катулла та Каллімаха / І. М. Борбенчук // Мовні і концептуальні картини світу. – К. : ВД Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 25 – Ч. 1. – С. 79–83.

2. Борбенчук І. М. Вульгаризми і пестливі слова як інновація Г. В. Катулла у латинській поезії / І. М. Борбенчук // *Studia Linguistica*. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2009. – Вип. 2. – С. 68–71.

3. Борбенчук І. М. Місце і значення грецьких слів у латинській поетичній мові (на прикладі лірики Катулла) / І. М. Борбенчук // Мова і культура. – К. : ВД Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 12. – Т. 6. – С. 62–65.

4. Борбенчук І. М. Функціонально-стилістичні особливості авторських сентенцій у творчості Катулла / І. М. Борбенчук // *Studia Linguistica*. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2010. – Вип. 4. – С. 276–280.

5. Борбенчук І. М. Особові займенники як засіб вираження авторського “я” (на матеріалі віршів Катулла) / І. М. Борбенчук // Мова і культура. – К. : ВД Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 13. – Т. 3. – С. 163–168.

6. Борбенчук І. М. Виразальні засоби латинської поетичної мови у творах Г. В. Катулла (на матеріалі епілію “Аттіс”) / І. М. Борбенчук // *Studia Linguistica*. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2014. – Вип. 8. – С. 140–145.

Статті в іноземних виданнях:

7. Борбенчук І. М. Лінгвостилістична характеристика політичних епіграм Г. В. Катулла / І. М. Борбенчук // *Science and Education a New Dimension. Philology*, III (12), Issue : 60. Будапешт, 2015. – С. 20–22.

Тези наукових доповідей:

8. Борбенчук І. М. Еволюція грецьких традицій у творчості Гая Валерія Катулла / І. М. Борбенчук // Матеріали VII Всеукр. наук. конф. “Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація.” – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – С. 34–35.

9. Борбенчук І. М. Лексичні та семантичні неологізми у творчості Катулла / І. М. Борбенчук // Матеріали IX Всеукр. наук. конф. “Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація.” – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – С. 25–26.

10. Борбенчук І. М. Фонетико-орфографічні особливості поезій Катулла / І. М. Борбенчук // Сучасні тенденції фонетичних досліджень : Збірник матеріалів Круглого столу. – К. : Міленіум, 2017. – С. 84–86.

11. Борбенчук І. М. Специфіка поетичної творчості неотериків (на матеріалі латинськомовних текстів) / І. М. Борбенчук // Сучасна філологія : перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень : Міжнародна науково-практична конференція. – Одеса : Південноукраїнська організація “Центр філологічних досліджень”, 2017. – С. 65–66.

Апробація результатів дисертації

1. Всеукраїнська наукова конференція “Діалог культур: лінгвістичний і літературознавчий виміри” (Київ, 9 квітня 2008 року; форма участі – очна);

2. VIII Всеукраїнська наукова конференція “Каразінські читання: Людини. Мова. Комунікація.” (Харків, 5 лютого 2009 року; форма участі – очна);

3. Міжнародна наукова конференція до 120-річчя від дня народження академіка Михайла Яковича Калиновича (1888-1949) “Рецепція

наукової спадщини академіка М. Я. Калиновича у сучасній філології” (Київ, 17 березня 2009 року, форма участі – очна);

4. Наукові читання “Класичні та сучасні мови у вимірах теоретичної та прикладної лінгвістики”, присвячені 80-річчю доктора філологічних наук, професора Нікітіної Фіоніли Олексіївни (Київ, 4 грудня 2009 року; форма участі – очна);

5. XVIII Міжнародна наукова конференція ім. проф. Сергія Бураго “Мова і культура” (Київ, 22-25 червня 2009 року; форма участі – очна);

6. IX Всеукраїнська наукова конференція “Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація.” (Харків, 5 лютого 2010 року, форма участі – очна);

7. XIX Міжнародна наукова конференція ім. проф. Сергія Бураго “Мова і культура” (Київ, 21-24 червня 2010 року; форма участі – очна);

8. Наукові читання “Античний світ та сучасність”, присвячені відновленню спеціальності “Класичні мови і літератури” в Київському національному університеті (Київ, 10 квітня 2014 року; форма участі – очна);

9. Конференція Science and Education a new Dimension “Сучасне і майбутнє філології” (Будапешт, 27 липня 2015; форма участі – заочна);

10. Круглий стіл Київської фонетичної школи “Сучасні тенденції фонетичних досліджень” (Київ, 12 травня 2017; форма участі – очна);

11. Міжнародна науково-практична конференція “Сучасна філологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень” (Одеса, 23-24 червня 2017 року; форма участі – заочна).